116. I p

ІСТОРІЯ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ ГАЛИЦЬКИХ УКРАЇНЦІВ З ЧАСУ СВІТОВОЇ ВІЙНИ 1914—1918

З ІЛЮСТРАЦІЯМИ
НА ПІДСТАВІ СПОМИНІВ І ДОКУМЕНТІВ

НАПИСАВ
Д-р Кость Левицький

ПЕРША ЧАСТЬ

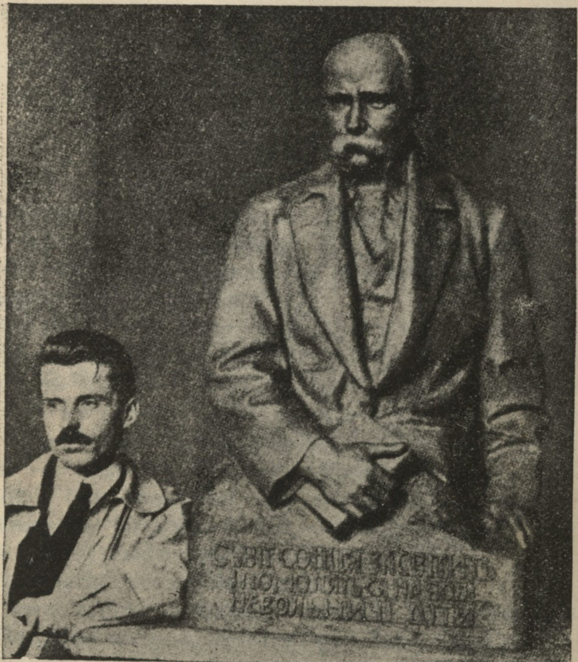
116. I a.

А. У Україна ірредента

ЛЬВІВ, 1928.
НАКЛАДОМ ВЛАСНИМ
ДРУКАРНЯ ОО. ВАСИЛІЯН У ЖОВКВІ

Третий Чин
у Кристинополи.
св. Василія Вел.

Присвячую
моїй подрузі
Ользі з Огоновських

Погруддя Тараса Шевченка
роботи віденського мистця Михайла Бринського.

ВСТУПНІ УВАГИ.

Приступаючи до видання „*Історії визвольних змагань галицьких Українців з часу світової війни*“ (1914 — 1918. р.) уважаю за потрібне сказати, чому я взявся до цего діла.

Передусім від мене зажадали мої поважані передплатники і читачі „Історії політичної думки галицьких Українців“ (1848 — 1914 р.), щоб я далі писав і прояснив те недавне, що так нам близьке, а так неясне у нашому громадянстві, начеб воно було десь далеко — закрите хмарами давного забуття.

Тай я сам відчував цей обовязок як співучасник і очевидець многих подій, та я ждав, щоб почути щиру думку моїх найблизших духом і переконатися про потребу такого видання.

А вже найсильнійшим товчком до мого писання про недавне минуле було це, що його закривають тай нераз зневажають не тільки наші противники[1]), але на жаль легковажуть й свої, що були співучасниками наших визвольних змагань, та не почувають ся до обовязку ставати в обороні правди, хоча цего вимагає від них наша національна справа...

[1]) Przewodnik kongresowy II. Zjazdu Geografów i Etnografów Słowiańskich, Lwów 1926, — в статті А. Чоловського на стор. 192 видруковано: „...w następstwie roboty niemieckiej sprowadzone pułki ruskie byłej armji austrjackiej, zawładnąwszy zdradziecko miastem (1. XI. 1918), hajdamackie narzuciły mu pęta. Bezbronni, nieświadomi sztuki wojskowej, rozbijali i rozpędzali wyćwiczone watahy wroga... Bohaterstwo ducha wzięło górę nad gwałtem...“ Наслідом протесту виділу Наукового Товариства ім Шевченка у Львові президія Зїзду дала товариству повну сатисфакцію за той „нефортунний припадок“, як було сказано.

Тому моїм бажанням є: допомогчи нашій правді до побіди, щоби українське громадянство на моралі і правді клало основи новітного життя нації, — а не взорувалось на неправді і національній розбіжности, що у нас намагаються загніздитись, — бо приймаю в заложення і вірю, що культ історичної традиції є духовою основою до визволення нації.

Тай те недавне, — прецінь таке давне для сучасного молодшого покоління, що чим скорійш віддалюється від минулого і шукає новітного — все ліпшого, не оглядаючись не раз за цим, що вже було і єще не скінчилось а може й не проминуло.

Тут належить також історія нашого українського Січового Стрілецтва, що повстало в почині світової війни тай було витвором національної свідомости нашого громадянства галицької землі...

До історії наших визвольних змагань з часу війни належить виказати, як в цій добі наша національно-політична ідеольоґія устійнювалась, кристалізувалась і кріпшала. А відносні події тої великої доби це сила української нації, з котрої маємо черпати творчого духа до всяких почувань і починань у сучасному времені. Тому воно є необхідне розглянути, як це все клалось і як воно склалось, та як те відбудувати, щоб не пропало.

А до того не мож нам поминути тих всіх перепон і супротивностей, що ставали нам на дорозі. Не можу також поминути життя нашого громадянства на еміґрації, бо воно дає нам важний причинок до пізнання і зрозуміння відносних змагань.

Отсе мої провідні думки, яких придержуюсь при писанні цеї книжки, що зачинаєсь подіями від початку світової війни (28. липня 1914), а кінчиться Берестейським миром (9. лютого 1918).

Відносний матеріял стараюсь подавати хронольоґічним порядком, складаючи важнійші події по черзі у розділи, що разом вяжуться в одно звено історії наших змагань. Та до цего матеріялу даю мої зав-

важання, оскільки вони потрібні до прояснення самих подій, — щоби читач міг самостійно вироблювати собі погляд про значіння і доцільність тих заходів і змагань.

При цій нагоді не можу проминути, що у тій праці, спираючись на моїх записках, документах і власній памяти, найшов я також поміч цінними вказівками і інформаціями у Вп. наших громадян: сенатора Михайла Галущинського, професора дра Никифора Гірняка, мецената дра Володимира Охримовича, директора Миколи Заячківського, радника Романа Сосновського, директора дра Василя Щурата, мецената дра Михайла Волошина, письменника і тодішного діяча дра Миколи Залізняка, редактора дра Івана Німчука і професора Григорія Микетея, — за що їм на цім місци дякую.

Першу частину отсего діла, що зображує сам почин наших визвольних змагань з часу світової війни, видаю як раз в десяті роковини памятного дня 1. падолиста 1918. р.

Писав у Львові, в серпні 1928. р.

Др. КОСТЬ ЛЕВИЦЬКИЙ

УЛЯНА КРАВЧЕНКО (Юлія Шнайдер).

НА НОВИЙ ШЛЯХ!

Куди ти, сестро, смілий лет звертаєш?
На новий шлях? А чи ти це не знаєш,
Що холод самоти там привита тебе?
Покинь новий, на втоптаний вернися,
Забав і сплетень кормом лиш кормися,
Бо світ тебе ледачою назве!

Ледачою? І за що? — ти спитаєш,
За те, що духом світ весь обіймаєш,
Що хто лиш чоловік — для тебе брат,
Що серце кращої бажає долі,

Що бунту повне проти самоволі,
Що людські рани всі його болять!

Покинь ті божі, ясні ідеали,
Що в твоїм біднім серці запалали,
Покинь для спільного добра свій труд!
А ні, то погорди сучасних судом,
Жий для ідей, працюй кровавим трудом,
Віддай усе, усе за рідний люд!

Та як крім сліз і чулих слів нічого
Ти не несеш йому, то розчаровань много
Зазнаєш ти і згинеш у юрбі;
І поки тіло ляже ще в могилу,
Душа утратить одіж сніжно-білу
І віру чисту в лютій боротьбі.

Не сліз потрібно, щоб ставать до бою!
Не сльози, — силу й жар візьми за зброю,
Ту силу, що любов у груди ллє,
Ту міць, щоб думи в діло осущати,
Той жар, щоб з злом боротись і прощати
Все, чим тебе невіжа й злоба бє!

Той жар, щоб вірить в правди світ і ждати,
І йти на труд без слави і заплати,
Як сонце й дощ працюють по лугах,
Як роси ті на пупінки дрімучі
Падуть, щоб цвіти з них розвить пахучі...
Як маєш стільки сил, то йди на новий шлях!..

Третий Чин
у Кристинополи
св. Василія Вел.

ПЕРШИЙ ПЕРІОД.

НАША ДІЯЛЬНІСТЬ ОРІЄНТАЦІЙНА І ОБОРОННА З ПОЧАТКУ ВІЙНИ ДО КІНЦЯ РОКУ 1914.

1. Чого ми сподівались з війни.

З початку війни многі думали, що вона легко перейде і скоро покінчиться, бо зпершу загальна думка зверталась тільки до сараєвської події, — значить до покінчення спору між Австрією і Сербією. Тому й німецький цісар Вільгельм II. відрочив був державний парлямент в Берліні на два чи три місяці, думаючи, що до того часу упорається єще і з Францією та покінчить остаточно справу реванжу і проголосить нову побіду Німеччини.

Тимчасом ця війна перемінилась опісля у світову війну, бо до неї приступили не тільки: Італія і Румунія, але й Зєдинені Держави Америки. Та при кінці цеї світової війни прилучилась до неї єще революція в Росії, так що остаточно дійшло до розвалу двох великих держав: Росії і Австро-Угорщини, побідження Німеччини і потрясення цілою Европою.

Чого-ж ми сподівались з тої великої війни і чого ми домагалися?

Самозрозуміле, що ми галицькі Українці не могли від разу до осередних (центральних) держав: Австро-Угорщини і Німеччини ставити домагання на відірвання Галичини і Буковини від Австрії, бо-ж ми стали по боці цих держав. Тому поставили ми головне домагання: визволенння великої (Наддніпрянської) України з російського (цар-

ського) ярма, при чому розважували, що коли велика Україна стане самостійною державою, то й галицька земля до неї незабаром прилучиться.

А стаючи по стороні осередних держав, ми мусіли також рахуватися з інтересами цих держав. Та ці інтереси не були однакі. Австро-Угорщина боялась Росії і уважала її своїм найбільшим ворогом, як це сказав австрійський цісар Франц Йосиф, — та бажала не тільки побити Росію, але й відірвати частину земель від неї і до себе прилучити, — а Німеччина не мала наміру анексії, але хотіла з відірваних земель від Росії утворити на розмежі віддані собі держави, щоби Росія не пхалася на захід.

З цих причин наші сподівання з війни і домагання були ось такі: освободження великої України від царської Росії, і створення з неї самостійної української держави, та освободження нас, галицьких Українців від панування Поляків (Польщі), не відрікаючись Австрії.

Ставляючи ось так нашу справу у світовій війні, вúринула звідсі від разу самочинно і послідовно думка про наше українське стрілецтво, що мало вже свою традицію у подіях першої весни народів [2]).

З таким поставленням нашої справи згодився був в році 1914. німецький уряд в Берліні та за ним також австрійський уряд у Відні.

З другого боку Коло польське у Відні, по думці Краківської конференції з 16. серпня 1914. р. піднимало свою програму, котрої прилюдно не оголошувало, але при всякій нагоді підносило свої програмові домагання через посередництво міністра дра Льва Білінського у Відні.

Програма австрійських Поляків обнимала: утворення самостійної польської держави,

[2]) Пр. пор. статтю Дра Василя Щурата п. з. „Галицько-українські стрільці 1849. р.“ у віденській „Свободі“ ч. 20. з р. 1915.

зложеної з неподільного Королівства Конґресового і Галичини — у звязку австрійсько-угорської монархії. Тому вони вирішили виставити свою орґанізацію леґіонів по боці Австрії.

Комбінація австрійських Поляків була в цім, що австрійсько-угорська монархія своєю місією є покликана давати спроможність всяким народам згідного співжиття та що в тій монархії вони найшлиб готовий орґанізм мілітарний і дипльоматичний.

Інша була комбінація політчна російських Поляків, зокрема партії Романа Дмовського, так званої Ендеції, що одушевлялась „автономією“ в рамах Росії, під пануванням Романових[3]).

Та своїми шляхами опісля пішла війна довга і затяжна, а за вислідами тої війни ішли дальші події значіння політичного, — що раз по раз — то прибивали то знова підносили сподівання народів поневолених на їх визволення. На цій міжнародній арені був вже й український нарід, досі майже зовсім призабутий, — що там виставив свій національно-політичний стяг: вольної України.

Як вибухла світова війна, то наш український нарід в Галичині відчув від разу, що це прийшов великий час: в огні добути красшу долю, а український жовнір-стрілець заспівав тужну пісню:

Гей у лузі червона калина похилилася, —
Чогось наша славна Україна зажурилася.
А ми тую червону калину підіймемо, —
Та ми нашу славну Україну гей, гей! розвеселимо!..

[3]) Leon Biliński, Wspomnienia i Dokumenty, 1846—1922, Tom I', Warszawa 1925, — стор. 61: „I czy nasi Moskalofile z Królestwa, którzy się w czasie wojny zachwycali „autonomją“, którzy dopiero po ostatecznem zwycięstwie Koalicji odkryli swój „wyłączny“ patrjotyzm w duchu Polski wielkiej i niepodległej, którzy nawet jeszcze w czasie rokowań pokojowych, objąwszy wyłączne zastępstwo Polski w Paryżu i Londynie, przegrali: Galicję Wschodnią (!), Śląsk jeden i drugi (plebiscyty!), Gdańsk i granice wschodnie, — czy ci Moskalofile mają prawo uczyć nas patrjotyzmu i potępiać nasz „progermanizm??!“

2. Головна Українська Рада у Львові 1914. р., її заснування і завдання.

Головна Українська Рада засновалась у Львові в дні 1. серпня 1914. р., — значить зараз з початком війни. До заснування її приступили три українські партії: національно-демократична, радикальна і соціяльно-демократична, щоби створити міжпартійну орґанізацію, котра малаби вказувати напрям загально-української політичної акції в часі війни[4]), як також формувати українських добровольців: українських січових стрільців.

Як представники тих партій увійшли до Головної Української Ради у Львові: Др. Кость Левицький, др. Стефан Баран, др. Льонгин Цегельський і Іван Боберський — з національно-демократичної партії; — Михайло Павлик, др. Кирило Трильовський, Микола Балицький і др. Микола Лагодинський — з радикальної партії, та Микола Ганкевич, др. Володимир Старосольський, Володимир Темницький і Теофіль Мелень — з соціяльно-демократичної партії[5]).

Опісля кооптовано до Головної Української Ради у Львові: Івана Кивелюка і дра Володимира Бачинського. Рада уконституовалась, вибираючи: головою дра Костя Левицького, заступниками голови: Михайла Павлика і Миколу Ганкевича, секретарем дра Стефана Барана, та касієром Івана Кивелюка.

Перший маніфест Головної Української Ради у Львові до українського народу появився в дні 3. серпня 1914. р.

Труднійше йшла справа з утворенням Боєвої Управи як секції, зглядно орґану Головної Української Ради у Львові, бо треба було вперід наладнати непорозуміння між орґанізаціями: січовими і со-

[4]) Пр. пор. Др. Кость Левицький, Історія політичної думки галицьких Українців, 1848—1914, Львів, 1926, стор. 720 і д.

[5]) З християнсько-суспільної партії Олександра Барвінського не було представників в Головній Українській Раді, бо ця партія, хоч мала визначного провідника, то не представляла орґанізації між народом, і тому інші наші партії політичні уважали її ґрупою без орґанізації.

кільськими. Тому аж в дні 4. серпня 1914. р. погодженося і вирішено Головною Українською Радою у Львові: приступити до формації українських добровольців, що одержали назву: Українських Січових Стрільців. Боєву Управу поділено на два відділи: акційний, то значить штаб воєнний під тимчасовою командою радника Теодора Рожанковського, опісля директора Михайла Галущинського, — та орґанізаційний під проводом дра Кирила Трильовського.

Після того видала Головна Українська Рада поклик мобілізаційний: Війна за волю України!

Отсе був наш соборний національний клич!

Шлях нашої української політики був з початком війни поставлений: в порозумінні з осередними державами (Австрією і Німеччиною): покласти основи до увільнення наших братів зпід російського ярма і створення з великої України: української держави, та обезпечити свобідний розвій українського народу в Австрії, на його національній території. Наслідом того формували ми наш український леґіон, та мож сказати, що ми були приготовлені на війну [6]).

Отсе була наша орієнтація, значить всіх Українців галицької землі з виємом Руссофілів.

З тою думкою політичною вступили ми у війну та в цім прінціпіяльнім питанні не було між нами розбіжних думок, бо ми всі розважали справу і дійшли до переконання що це є одиноко можливе і доцільне. Та в цій напрямній мож сказати, що ми були приготовлені і підготовані до війни, бож у нас була своя провідна думка політична тай наш нарід був цею думкою освідомлений: національно і політично. Але одного нам не мож забувати ані промовчувати, -- що хоча ми, галицькі Українці, мали вже свідомий нарід, українську інтеліґенцію і зєдинений провід політичний (умандатований), як також завязок армії, то годі сказати, що ми вже дійшли були в масах нашого народу до найвисшого степеня національного

[6]) Пр. пор. Крівавого Року, Віденський ілюстрований альманах на 1917. рік, Відень, 1917, стор. 22.

розвитку і стали нацією зрілою до державности. Зрозуміння цего найвисшого інтересу в масах нашого народу — наступило аж в часі війни, по тяжких досвідах...[7])

Інакше було на великій Україні, де незначно єще відроджувалась національна свідомість народу українського, та провідники тамтих партій не були з собою згідні. Коли-ж війна замкнула нам кордон, то треба було шукати інших доріг, щоби порозумітися з великою Україною. Отсе мав нам облекшити Союз визволення України.

Російська Україна не мала тоді спромоги безпосередно промовляти. Тому треба було в Австрії створити воєнний сурогат політичної думки великої України, з тих Українців, що пробували тут. А щоби не допустити до розбіжности провідної думки між представництвами Галичини, Буковини і великої України, було вказане увійти в зносини з Союзом визволення України, без огляду на те, чи зібрані в Союзі визволення України — Українці мали формальну леґітимацію заступати велику Україну, чи ні. До членів Союза визволення України причислювали себе: Олександер Скоропис-Йолтуховський, Володимир Дорошенко, Маріян Меленевський і Андрій Жук, як також Микола Залізняк, др. Дмитро Донцов і Володимир Степанківський, хоча між першими чотирма а останніми трьома не було узгідненого порозуміння.

Союз визволення України оставав у Львові в зносинах з Головною Українською Радою, але не увійшов був в її члени, значить удержував свою окремішну орґанізацію.

3. За волю України!

По маніфесті Головної Української Ради у Львові — до українського народу, — що появився в дні 3.

[7]) Др. Кирило Трильовський, З моїх споминів, в Календарі Червоної Калини на 1927. рік, на стор. 1. каже: „Головною хибою наших провідників, яких ми мали хочби в Галичині, було те, що вони були можливі на мирні часи, а не були підготовані до хвилі перевороту і революції“.

серпня 1914. р.[8]), видала Головна Українська Рада у Львові в половині місяця серпня 1914. р. мобілізаційний поклик: Війна за волю України, — котрого кінцевий уступ: За волю України! — був ось такий:

„Як Росію побідять, то вже вона перестане бути тою тюрмою народів і робочого народу, якою є тепер. Годі сегодня сказати, що з нею станеться. Але ми, Українці, повинні собі бажати, щоби від Росії відорвали всю Україну з Київом, Полтавою, Черниговом, Харковом, Донщиною, Кубанщиною та берегами Чорного моря. З такої великої землі утворено би на певно самостійну українськку державу з столицею в нашім стародавнім Київі, де булоби українське правительство і український парлямент (дума), вибраний всім нашим народом.

Та в кождім разі погром Росії принесе визволеннє або всеї України, або бодай частини її, — а се знов приспішить визволеннє решти України.

Тому всі ми, хто свідомий, що він не Росіянин, не Поляк а Українець, берімся до діла та будьмо готові вмерти за те, щоби погромити Росію та визволити Україну.

Наші прадіди та пращурі, славні українські козаки, боролись славно за Україну, зросили своєю кровю наші ниви, клали буйні голови за волю України. Перед ними дріжала Татарва і Туреччина, Польща і Москва. Не жаліли вони свойого життя та складали його в жертву за Україну, в Криму, під Царгородом, під Жовтими Водами, Пилявцями та Берестечком, під Конотопом, Батурином та Полтавою, під Уманем та на окопах Запорожської Січи. Не будьмо-ж гірші наших прадідів! Нехай оживе в нас давне козацтво, давний козацький дух! Зі зброєю в руках вигонім Росію з на-

[8]) Пр. пор. Історія політичної думки галицьких Українців, 1848 — 1914, Львів. 1927, стор. 720 і д.

шої землі, нехай Україна знов запишається свободою та щастєм.

Тільки той нарід має право на свободу, що вміє і хоче постояти за неї! Хтож хилиться і кориться, хто боїться смерти за рідний край, той і його діти на віки лишаться в ярмі.

Українці в Галичині не тільки йдуть як австрійські жовніри визволяти Україну, але ще й зібрали своє українське військо з добровольців, що назвалось на спомин славної Січи Запорожської: „Українські Січові Стрільці". Всякий, хто здужає нести оружє, пристає до „Українських Січових Стрільців", бо се наша українська козаччина вертається! — Нехай ворїг гине, нехай живе Україна!

Нехай залунає по всій Україні клич славного нашого гетьмана Івана Мазепи: „Або добути — або дома не бути!" „До бою за волю України!"

4. Почин орґанізації українського леґіону, 1914. р.

Головна Українська Рада вислала мене до Відня, щоби я переговорив в міністерстві війни про справу орґанізації українського стрілецького леґіону [9]).

Прибувши до Відня, в дні 14. серпня 1914. р. відбув я нараду з товаришами послами, котрих застав у Відні: Олесницьким, Колессою, Дністрянським, Голубовичем, Евгеном Левицьким і Васильком. Ми вибрали зпоміж себе парляментарну комісію, зложену з послів: Евгена Олесницького, Евгена Ле-

[9]) Др. Кирило Трильовський, З моїх споминів, в Календарі Червоної Калини на 1927. рік, на стор. 6. згадує, що його вислав був У. С. Союз до Відня для переговорів з міністерством війни в справі орґанізації осібного українського леґіону „на випадок війни", та що тут розпочалося його справдішне „хожденіє по мукам"... Про це „хожденіє" я дізнався опісля в міністерстві війни, та переконався там, що др. Кирило Трильовський без відома Головної Української Ради, дійсно вів безуспішні переговори у Відні в справі орґанізації українського леґіону стрільців.

вицького і Николая Василька, що мали остатися у Відні, а всі інші посли мали переїхати до Львова.

Др. Евген Олесницький підніс був тоді думку, що булоби вказане, щоби від армії вийшла відозва до народу, з приводу війни, та отсе домаганнє мав я представити міністрови війни при нагоді переговорів в справі нашого леґіону. Міністер війни ґенерал Кробатін відповів мені опісля в цій справі, що предложить її начальній команді армії до вирішення,— але начальна команда не приймила того домагання.

А Микола Залізняк зголосився був до нас з пляном аґітації в невтральних державах, якими були тоді: Болгарія, Румунія і Туреччина, та домагався, щоби ми виєднали у правительства (в міністерствах: закордонних справ і війни) переведення потрібних звязків в тих краях та перекинення наших маніфестів воєнних на велику Україну. Отсе мав виєднати в міністерствах п. Николай Василько, а Микола Залізняк піднявся виконати на місцях.

По цих вступних конференціях з моїми товаришами зачав я мої ходи: до президента міністрів графа Штірка, міністра закордонних справ графа Берхтольда і міністра війни Кробатіна Всі ті панове приняли мене вічливо і з великим заінтересованнєм розпитувалися про настрій в нашім населенні супроти грядучої війни. Відносні мої помічення про бадьорий підйом духа в нашім народі і розуміння значіння тої війни для нас, – були незвичайно цікаві і важні для керманичів австро угорської держави та вони обіцювали мені все, що тільки я підніс, з огляду на воєнне положеннє. Президент міністрів гр. Штірк сказав, що мої вісти з краю подасть до відома самому цісареви; міністер закордонних справ гр. Берхтольд заявив мені, що Німеччнна інтересується становищем, яке займають Українці у цій війні, а міністер війни ґенерал Кробатін запевнив мене, що справа українських стрільців є вже, наче прихильно полагоджена, про що докладно скаже мені завтра полковник ґенерального штабу Граніловіч.

Та заки я поінформував товаришів послів про мої конференції в міністерствах, вже прийшов полковник ґенерального штабу гр. Станислав Шептицький по полудні дня 15. серпня 1914. р. до мене і п. Николая Василька, щоби відбути з нами обома негайно нараду в справі орґанізації українського леґіону. На те запрошення ми зійшлися вчасним вечером тогож дня в готелі Сахера у Відні на конференцію. З початку нашої розмови виявилось, що полковник Шептицький є референтом цеї справи замісць полковника Граніловіча та що він має отсю справу негайно предложити міністрови війни до вирішення, а до цего потребує він знати наші бажання і наміри. Конференція трівала кілька годин (мабуть до півночі), заки ми договорились до пояснення питання про наше відношення до Австрії як також про значіння визволення великої України для нас і для Австрії. Полковник Шептицький атакував в дечім нашу самостійницьку політику (найбільше професора Михайла Грушевського) у відношенні до Австрії, на що ми оба, я з п. Васильком, рішучо реаґували, та домагався від нас докладного опрокинення всіх закидів, які підносили тоді проти нас Поляки і Руссофіли. При цій нагоді я переконався, що він знає нашу історію і розуміє соціольоґію українського народу. Ми розмовляли по німецьки, та всі запити і допити полковника Шептицького стреміли туди, щоби переконатися, чи наші наміри є льояльні супроти Австрії.

Опісля, по проясненні засадничих питань політичного значіння, приступили ми до справи самої орґанізації наших українських січових стрільців. Тоді сказав нам полковник Шептицький, що ми у всякому разі мусимо мати свого команданта з висшим військовим образованням,— а на просьбу п. Василька, щоби він сам міг приймити команду нашого леґіону, відповів Шептицький рішучо, що він цього не може зробити, бо у воєнних операціях приділено йому інше завдання, яке він мусить виконати. Відтак на моє прохання заявив Шептицький, що тої постанови не мож змінити, та що він тільки в пере-

їзді на фронт обняв реферат в нашій справі в заступстві свого товариша полковника, Граніловіча[10]).

Пізнійше я дізнався, що на команданта нашого леґіону був призначений майор інфантерії Кость Олег Кузьма (син. бл. п. Григорія Кузьми, радника двору), але він в міжчасі згинув на фронті.

Вкінці, важне було питання відносно завдання нашого леґіону і його призначення при воєнних операціях, бож годі було наш добірний леґіон виставити у боєвім фронті австрійської армії, щоби цей леґіон у великій соматосі воєнній за кілька тижнів счез з лиця землі.

По нашій думці,— ми так сказали, — січові стрільці мають у війні виконати своє особливше завдання. Тому я домагався разом з п. Васильком, щоби наш леґіон творив особливий відділ з військово-політичним завданням, значить з призначенням: інформувати армію про населення відносної области операційної як також приєднувати населення для осередних держав, вести вказану пропаґанду політичну, та в остаточній потребі покривати боєву армію, як би вона була загрожена. До політичного завдання, зглядно призначення наших січових стрільців, прикладали ми велике значіння і рішучо обстоювали те наше домагання.

Другого дня, 16. серпня 1914. р. відбули ми з полковником Шептицьким єще одну конференцію, при котрій він вже подав до нашого відома, що міністер війни одобрив його реферат і прихилився в засадничих точках до наших домагань.

З отсим вернув я опісля до Львова і предложив відносний звіт Головній Українській Раді в дні 18. серпня 1914. р. Зі мною приїхав тоді з Відня до Львова відпоручник міністерства війни полковник кавалерії Молік, щоби провірити формовання наших добровольців на місци та уділити вказані прикази і вислухати домагання їх команди, котру тимчасово прова-

[10]) Отсим опрокидається неправдиву леґенду, поширювану у нас, наче полковник Шептицький хотів стати командантом українського леґіону, а наші не хотіли його приняти.

Кость Олег Кузьма

див радник Теодор Рожанковський, в часі відсутности директора Михайла Галущинського.

У Львові застав я тоді формовання нашого леґіону в повнім розгарі, бо добровольців нагромаджувалося що раз більше і з краю писемно зголошувалося значне число охотників до українських січових стрільців, а на перші потреби військової орґанізації складало наше громадянство значні датки[11]).

Полковник Молік мав привезти також з міністерства квоту пятьдесять тисяч австр. корон на орґанізаційні видатки наших стрільців, як мені сказав мі-ністер Кробатін.

Але з другого боку галицькі, (цісарско-королівські) староства обсаджені Поляками, не дозваляли на вербунок наших добровольців і казали українських орґанізаторів арештувати на місцях, щоби не допустити до зорґанізовання українського леґіону. Та отсе не відстрашувало нас від розпочатого діла, бо наш нарід йшов вже своїм ходом і не зважав на старостинські погрози. А до того приїхав був в тих днях до Львова воєнний комісар: консуль Урбас з Відня і подав до відома намістника Коритовського, що австрійське правительство погоджуєсь на вербовання українського леґіону.

Намісник Коритовський запросив мене до себе і познакомив мене з консулем Урбасом та заявляв свою прихильність для нашої справи, але по його лиці я міг пізнати, що це не було по його думці.

За кілька днів прибув до Львова Михайло Галущинський, директор української приватної ґімназії в Рогатині і обняв команду Українських січових стрільців. Він був знаменитим директором ґімназії і тому казали його знакомі, що він буде також дуже добрим командантом наших стрільців. Наслідком цего Боєва Управа і Головна Українська Рада згодилися на те, щоби директора Михайла Галущинського за-

11) Перші збірки наших стрільців в краю відбувалися: в Чорткові (Гриць Коссак), Золочеві (Сроковський), Рогатині (Угрин), Бережанах (Старух) і інших більших містах

іменувати командантом нашого леґіону українських січових стрільців.

Обнявши команду, зголосився Михайло Галущинський до заступника львівської команди військової: полковника графа Лямезана, щоби йому представитися в своїм характері команданта наших стрільців. Граф Лямезан приняв його дуже холодно, не даючи майже ніякої відповіди, а тільки натякуючи, що буде говорити з митрополитом графом Шептицьким...

Опісля прийшов Михайло Галущинський до мене як до голови Головної Української Ради та представив мені перші свої помічення, зглядно побажання. Він сказав мені, що зібрані добровольці менше прикладаються до військових вправ, бо їх більше займають думки про політичну пропаґанду, до котрої мається їх уживати. Далі звернув він мою увагу на те, щоби наші старшини стрілецькі мали іменовання від австрійської армії, а не лиш від Боєвої Управи Головної Української Ради, бо інакше вони не будуть відповідно респектовані. А вкінці, він жалувався, що нашим стрільцям роздала львівська Команда військова кріси старого систему Верндля замісць репетієрів нового системy.

З причини тих старих крісів робив я опісля докори міністрови війни, а він виправдувався цим, що їм не вистарчило нових крісів, — та успокоював мене, що нові кріси фабрикуються днями і ночами, і незабаром будуть мати всі наші стрільці нові кріси. З цего видно, як недбало Австрія була приготовилась до війни.

5. Леґенда про „руську зраду“.

Повернувши до Львова зложив я на засіданні Головної Української Ради в дні 18. серпня 1914. р. звіт з моїх заходів у Відні, передовсім в справі нашого леґіону, що зібрані члени приймили до відома.

На отсе засідання Головної Української Ради прийшли з краю перші вісти, що почалась нагінка і арештовання, ніби Руссофілів, але в дійсности

і переважно Українців — під закидами: нельояльности супроти держави, ворожих намірів в часі війни, небезпеки порозуміння з ворогом і просто зради держави австрійської. Таке поступовання адміністраційних властей в краю супроти патріотично настроєних для Австрії — галицьких Українців було тяжким злочином надужиття власти з боку тих урядовців польської народности, що такою методою започаткували свою воєнну політику проти українського народу. Тоді Головна Українська Рада вислала депутацію до галицького намісника д-ра Витовда Коритовського, з жаданням, щоби він негайно усунув таке безправне поступовання підвласних орґанів. Намісник Коритовський виправдувався, що він ніякого приказу не видавав в тій справі та що власти адміністраційні не роблять нічого самовільно, а тільки на жадання військових команд, котрі мають свою розвідку і домагаються арештовання осіб, — небезпечних на терені воєннім. Наслідом цього делеґація Головної Української Ради представила справу також корпусній команді у Львові та зажадала, щоби в команді був наш український інформатор, який не допускавби до арештовання і переслідування невинних людей.

Відпис одного обіжника президії Намісництва у Львові в цій справі подаю ось тут:

„Prezydyum c. k. Namiestnictwa.

L: 215/g. Lwów, dnia 16. sierpnia 1914.

C. i k. Komenda wojskowa we Lwowie,

podejrzane osoby.

OKÓLNIK

do wszystkich Panów c. k. Starostów Galicyi wschodniej jakoteż do Panów c. k. Starostów w Sanoku, Brzozowie, Krośnie, Jaśle, Gorlicach, Grybowie, Nowym Sączu i Łańcucie.

Ze strony wojskowej zwrócono uwagę moją na to, że władze w swych zarządzeniach przeciw moskalofilom baczą więcej na niższe warstwy ludności, oszczędzając natomiast koła inteligencyji, które to przeważnie ruchem moskalofilskim kierują.

Nadto pozostawiają władze rzekomo dezerterów rosyjskich i innych obcokrajowców, uzasadniając to uwagą, że się dobrze prowadzą.

Postępowanie takie byłoby w najwyższym stopniu niewłaściwe.

Polecenia tutejsze co do postępowania z moskalofilami nie dopuszczają żadnych wyjątków ze względu na ich stanowisko, a z natury rzeczy wynika, że wobec agitatorów, do inteligencyi należących, wiele ostrzej postępować należy, niż wobec zbałamuconego przez nich, mało świadomego ludu.

Co zaś dotyczy dezerterów rosyjskich i przebywających w kraju obcokrajowców można pewne wyjątkowe względy zastosować tylko co do tych osób, które są ze wszech miar zaufania godne, niepodejrzane i wrogo usposobione dla Rosyi.

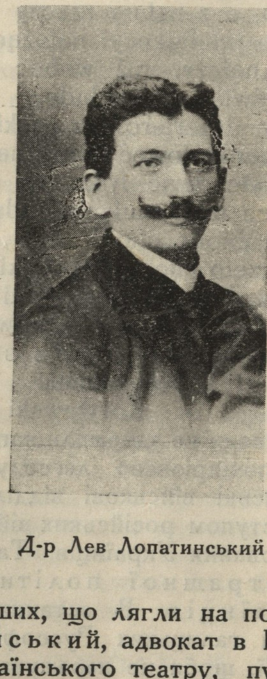
Przypominam przeto tutejsze okólniki z dnia 26. lipca 1914. L: 164/g i z dnia 1. i 5. sierpnia 1914 L: 18224 i wzywam Pana ponownie, aby w mowie będące tutejsze zarządzenia wykonywał z całą surowością.

C. k. Namiestnik:

Korytowski w. r.“

Але всякі наші заходи не здержали нагінки, бо з польської сторони поширювано леґенду про „руську зраду“, а австрійські військові відділи, налякані наближаючимся наступом російських військ, зачали переводити арештовання Українців. Так отже відкрилася карта страшної політики Поляків супроти Українців. В останних роках перед війною попирали галицьких Руссофілів — польські національні партії, щоби не наражуватися імперії російській та ослаблювати Українців, а з початком війни метали вони зраду українському народови галицької землі в очі, — зраду руссофільську на шкоду Австрії. Та австрійські відділи військові, котрі несподіваного наступу великої армії російської не були в силі здержати, — найшли вигідне оправдання своїх невдач военних в „руській зраді“. І так зійшлися разом: хитрість і злоба польської політики та нерозум і невдяка австрійської армії.

І те все ділялось саме в моменті, коли сини нашого народу під австрійськими прапорами зводили завзяті бої з ворогами австро-угорської монархії, та коли наших вояків вела до бою свідомість, що боротьба за удержання габсбурської монархії є для них також боротьбою за будучність України.....

Д-р Лев Лопатинський

Одним з перших, що лягли на полі бою був д-р. Лев Лопатинський, адвокат в Копичинцях, бувший артист українського театру, публіцист і письменник.

На виправдання тих подій принесла була поважна віденська кореспонденція: Die Information в. ч. 89. з 7. вересня 1914. р. отсі помічення про „руссофільські зради“, з визначної польської сторони: „Австрійські війська дуже жалуються на підлі зради руссофілів у Східній Галичині. Ті руссофільські Русини творять, що правда, тільки малу часть Русинів, — але вони відреклися руської національної ідеї, признаються до

російської національности і належуть майже виключно до російсько-православної релігії. Руссофіли є в першій мірі нездоровим витвором запутаних партійних відносин в Галичині і завдяки систиматичному процесови усування їх льояльними, національно свідомими Українцями булиб вони вже давно опинилися на вимертті, колиб той рух не був підпираний все наново російськими грішми. В парляменті були на останку вже тільки два руссофіли: др. Марков і Курилович. З огляду на те, що руссофільська пропаганда виступала головно в релігійній формі, міродатні політичні чинники монархії, на жаль, занадто її не доцінювали, а навіть часто толерували"....

Так вияснив справу визначний Поляк, що хотів бути рівночасно льояльним австрійським патріотом, і такі інформації мав австрійський цісар Франц Йосиф, але проте польські політики вихісновували цю леґенду завзято в хосен своїх аспірацій політичних, щоби не допустити до вирішення українського питання по думці самостійности української нації.

6. Мої заходи в Берліні, 1914. р.

В другій половині серпня 1914. р. повідомив мене австрійський (австро-угорський) міністер закордонних справ ґраф Берхтольд, що німецький уряд в Берліні хоче відбути зі мною конференцію як з провідником політики австрійських Українців. Подаючи мені отсе безпосередно до відома додав ґраф Берхтольд в розмові зі мною, що те побажання Німеччини робить на нього враження, начеб Німці не довіряли австрійському урядови, коли хочуть від самих Українців мати інформації про їх орієнтацію в часі війни. Я допитувався ґрафа Берхтольда: про що мають Німці інтерес зі мною говорити, — щоби я міг відповідно подумати і приготовити справу, — але він відповів, що не знає, та що я дізнаюсь про се аж в Берліні. Але про одно просив мене міністер ґраф Берхтольд, а саме, щоби я перед Німцями як союзниками австро-угорської монархії не представляв

у лихім світлі відносин в Австрії та я мусів його успокоїти моєю горожанською льояльністю супроти Австрії.

Мій виїзд до Берліна не відбувся без прикростей, бо я не хотів сам їхати до Берліна, а з товаришем, щоби нас двох було до поради між собою і до представництва. Але тут не вдався вибір мого товариша, бо я запрошував п. дра Евгена Олесницького а він випрошувався задля своєї недуги, та за те п. Николай Василько хотів зі мною їхати до Берліна, але проти єго особи виступили дуже завзято наші клюбові опозиціоністи: о. Йосиф Фолис і товариші, бо мовляли: Василько може справі пошкодити. Я з таким поглядом не погоджувався, але на це не було способу і тому я мусів з конечности сам поїхати до Берліна, бо п. Василько чувся уражений таким посуджуванням та годі було тижнями над сим радитися у такій горячій порі.

До Берліна приїхав я в дні 24. серпня 1914. р. і тут зараз помітив я величаві обходи по місті, надзвичайні видання ґазет, походи зі здвигами народу, та отсе були радісні демонстранції Німців з приводу перших побід Німеччини над Францією. Тогож дня чув я також промову німецької цісаревої, виголошену з двірського балькону в Берліні до зібраних мас народу, в котрій вона дякувала Богу за побіду німецького кронпрінца (свого сина). Тоді я подумав собі, що тут на заході вже війна в побіднім поході, а що діється тимчасом у нас на сході...

З Німцями в Берліні не мав я тяжких конференцій, бо тамошні Німці є такої вдачі, що значно ріжняться від поведення австрійських Німців. Німецькі політики в Берліні говорять коротко і рішучо, а не закінчують своїх розмов австрійським висказом: „будемо старатися по змозі“... — але від разу кажуть що думають і роблять.

Зі мною конферували: заступник державного секретаря Ціммерман в міністерстві закордонних справ і полковник Брозе у великім ґенеральнім штабі в Берліні, — котрому я предложив для інфор-

мації велику карту України. зладжену до цего власноручно професором д-ром Степаном Рудницьким.

Перед світовою війною знали ті Німці наш український нарід з того, що він заходив до них на роботи рільні і там працював добре, — бо-ж вони були з нього вдоволені і рік по році відновлювали сезонові контракти. Вони читали в своїй пресі звідомлення з нарад в галицькім соймі і австрійськім парляменті, та звідсі знали, що ми нарікаємо на австрійське правительство а ведемо затяжну боротьбу з Поляками, щоби висвободитися від польського верховодства, але вже того останного вони не могли добре зрозуміти: як можуть Поляки над нами панувати, коли ми живемо в державі австрійській, а не польській. Тому в конференціях зі мною бажали вони збагнути душу Українця, пізнати його сьвітогляд політичний: на схід чи на захід; настрій нації супроти Австрії; відношення нашого народу на великій Україні до царської Росії, — та наші побажання і сподівання у світовій війні. Те все треба було докладно пояснити, щоби дійти до поспільного порозуміння.

Принагідно познакомлено мене в німецькім міністерстві закордонних справ в Берліні з професором університету в Яссах послом Штере, що вів пропаґанду за приступленням Румунії до осередних держав та був також цікавий знати про настрої і наміри Українців.

А на закінчення поставлено до мене єще запит, чого ми потребуємо в часі війни до поширення нашої пропаґанди і чого нам Австрія не дає. В цім предметі підніс я домагання, щоби нам не ставлено перепон у формованні українського леґіону; щоби наш леґіон відповідно зоружено і перенято на державне удержання з застереженням вказаного політичного завдання; щоби видано відозву до населення і заперестано переслідовання Українців на підставі безпідставних доносів про „руську зраду“, та щоби уможливлено нам ведення свобідної пропаґанди воєнної без перепон з боку Поляків, як також порозуміння з українськими орґанізаціями на великій Україні.

Так остаточно Німці в Берліні вирозуміли мене, для докладности списали відносний протокол в міністерстві закордонних справ, при участи радника Берґена, що нашу справу докладнійше знав, і заявили мені, що будуть попирати наші визвольні змагання.

Наступаючого дня 26. серпня 1914. р. відбув я іще конференцію з австрійським послом (амбасадором) князем Гогенльоге в Берліні, щоб також йому представити наше становище супроти воєнних подій, та наше відношення до Австрії. У нього найшов я повне зрозуміння нашого становища у відношенні до осередних держав та узнання наших визвольних домагань. Зокрема підчеркував він, що передусім Східна Галичина мусить бути автономною українською територією, та прирік зі свого боку обстоювати наші домагання в Берліні і у Відні.

При нагоді мого побуту в Берліні пізнав я також особисто бувшого німецького канцлєра кн. Більова, що висказував передімною велике заінтересовання українською справою.

По моїм приїзді до Відня був я з початком місяця вересня 1914. р. у міністра закордонних справ ґрафа Берхтольда, щоби йому зложити звіт з моєї подорожі до Берліна. Він мав вже тоді своє урядове звідомлення з Берліна та був вдоволений і мені сказав, що Австрія супроти Українців стоїть на цім становищі, що Німеччина та цей висказ пояснив словами: ви мусите бути вільні від Поляків.. Це було його рішуче слово, висказане під вражінням тогочасної політики Німеччини.

7. Останнє засідання Головної Української Ради у Львові 1914. р.

Вертаючи з Берліна до Львова застав я вже в Кракові панічний настрій населення. Одні з поспіхом вертали домів, не знаючи, що діється в Галичині, — а другі втікали вже на захід під напором наступаючих російських військ. В Ярославі бачив я вже перших наших збігців з равського повіту, що самі не

знали куди мають переноситися. В нашім краю постало замішання й трівога, бо ніхто не сподівався, що так скоро перші відділи російських військ посунуться на Галичину.

В дні 28. серпня 1914. р. вечером прибув я до Львова та на 29. т. м. скликав засідання Головної Української Ради, що відбулося тогож дня вечером, в салі засідань „Народного Комітету“ (Ринок ч. 10, І. поверх), при участи відпоручників Боєвої Управи і Союза Визволення України.

Головним предметом наради, по моїм короткім звіті, була справа неоправданих арештовань Українців. Тому обговорювано справу зорґанізованої ворожими чинниками нагінки на наш національний табор та вирішено способи для протиділання тій роботі. Зокрема, порішено видати інформаційну брошуру про Україну і український нарід з картою України, в німецькій мові для інформовання політичних кругів про українське питання, та написання цеї брошури передано професорови д-рови Степанови Рудницькому.

Командант Українських Січових Стрільців, що зачалися були формувати в український леґіон, Михайло Галущинський повідомив Головну Українську Раду, що Українські Січові Стрільці згідно з приказом військової команди переносяться до Стрия, та що подібний приказ дістала також команда польських стрільців.

В дискусії над орґанізацією Українських Січових Стрільців підношено всякі перепони, з котрими стрічається формація наших відділів добровольців і припоручено президії Ради негайно поробити всі заходи для усунення тих перепон.

Вкінці, з огляду на великі видатки, які має Головна Українська Рада, постановлено видати зазив до української суспільности, щоби прийшла в поміч Головній Українській Раді грошевими датками „на потреби України“.

По відбутім засіданні Головної Української Ради роздумав я піднесені там справи, котрих не мож

було залагодити ані з намісником краю Коритовським ані з корпусною командою, і тому я постановив зараз в ночі поїхати до Відня, щоби там полагодити ті справи та при цій нагоді розвідатися про стан воєнних операцій на сході, бо хоча намісник і корпусна команда у Львові нас успокоювали, що інвазію російську під Бережанами відперто, то у Львові не уставав панічний неспокій і маси народу з усіх сторін краю товпилися до виїзду на захід.

Ночію 29. серпня 1914. р. виїхав я до Відня та моя подорож відбулася вже евакуаційним поїздом і тягнулася через дві ночі і два дні, бо поїзди були переповнені збігцями а подекуди й раненими, так що я приїхав до Відня аж в ночі 31. серпня 1914. р. і мій поворот до Львова був вже неможливий.

Опісля я дізнався, що в неділю дня 30. серпня 1914. р., отже по моїм виїзді до Відня, відбулося іще засідання Народного Комітету у Львові, в редакції „Діла", під проводом радника Івана Кивелюка, на котрім вирішено, що в разі евакуації Львова делеґація Народного Комітету і редакція „Діла" мають перенестися до місцевости, де будуть урядувати галицькі власти краєві. Але опісля показалося, що це було неможливе з причини польської погоні за „руською зрадою".

На отсе засідання Народного Комітету прийшов був також митрополит о. Андрей Шептицький і заявив, що він у всякому разі лишиться у Львові і остане на своїм становищі — без огляду на це, що далі станесь. По тім у Відні я дізнався, що на цім засіданні Народного Комітету дехто у моїй відсутности голосив докори на мою адресу за те, що я виїхав до Відня.

За кілька днів опинилися наші українські посли в переважаючій части, та представники наших галицьких орґанізацій національних у Відні, бо в дні 3. вересня 1914. р. перед полуднем вже увійшли російські війська до міста Львова.

Митрополит гр. Андрей Шептицький таки остався у Львові, на своїм становищі, щоби сповнити

свій обовязок. Станиславівський епископ о. др. Григорій Хомишин переїхав тоді до Відня, а перемиський епископ о. Константин Чехович не виїхав з Перемишля.

Ось так зачалась наша політична еміґрація.

8. Союз Визволення України, в починах діяльности.

Думка завязання орґанізації, що мала би поставити питання про українську державність на дневнім порядку міжнародної політики, повстала в р. 1912. між Українцями з Великої України (Придніпрянцями), котрі перед світовою війною пробували за кордоном. Зокрема, цю думку підносили і розважували: Вячеслав Ліпінський, Володимир Степанківський, Андрій Жук, Микола Залізняк, як також Микола Міхновський.

З вибухом світової війни, з початком місяця серпня 1914. р. зорґанізувався у Львові: Союз Визволення України, як безпартійна політична репрезентація російських Українців, створена на час війни для пропаґанди ідеї самостійности України. Ідея самостійности України скристалізувалась з вибухом світової війни в цім проблємі, що через розбиття царської Росії має повстати українська держава.

Ось так представились мені у Львові перші члени Союза Визволення України: Дмитро Донцов, Андрій Жук, Володимир Дорошенко і Микола Залізняк, що хоча належали до всіляких партій (соціяльних демократів, національних і соціяльних революціонерів), завязували орґанізацію безпартійну задля пропаґанди визволення України, та найшовшись в часі війни на території Австрії, презентувались як австрофіли, бо бажали розвалу Росії, — що була також ворогом Австрії[12]).

Той „Союз Визволення України“ видав

[12]) Пр. пор. Осип Гермайзе, Матеріяли до історії українського руху за світової війни. Український Археографічний Збірник, видає Археографічна Комісія Української Академії Наук. Том перший, у Київі — 1926, стор. 271 і д.

з початком місяця серпня 1914. р. у Львові поклик: До українського народу в Росії! — без підписів і дати.

Опісля, дня 25. серпня 1914. р. видав Союз Визволення України другу відозву по німецьки: An die öffentliche Meinung Europas, — котру вже підписали: Дмитро Донцов, Володимир Дорошенко, Андрій Жук і Микола Залізняк, як також нові члени: Маріян Меленевський і Олександер Скоропис-Йолтуховський (з так. зв. ґрупи кооперативної).

А з кінцем місяця серпня 1914. р. виїхали члени Союза Визволення України до Відня і тут керму цеї орґанізації перебрали на себе: Андрій Жук, Володимир Дорошенко, Маріян Меленевський і Олександер Скоропис-Йолтуховський та негайно увійшли в близші зносини з австрійським урядом закордонних справ, — а Дмитро Донцов, Микола Залізняк і Володимир Степанківський опинились поза Союзом Визволення України та через те працювали окремо або в політичній орґанізації галицьких Українців.

Також професор Михайло Грушевський не брав участи в орґанізації ані в діяльности Союза Визволення України. Він переїхав з початком війни до Відня, звідсі до Риму, опісля до Києва, та тоді не був він також в зносинах з політичною орґанізацією галицьких Українців.

9. Перша відозва Союза визволення України, видана у Львові з початком місяця серпня 1914. р. до українського народу в Росії.

„Люті часи настали для нас! Щойно десять років минуло від японської війни, а вже маємо нову! За мало стало цареви грошей і крови власних підданих. Цілий світ захотів він загарбати під своє ярмо! А передусім австрійську Галичину, де живе більш як 4 міліони таких самих Українців що й ми. Кровю хотів він залляти сей край, вкрити його тюрмами і шибеницями, щоби і наших братів з закордону закувати в московські кайдани.

Тому на Росію лише паде вина за сю війну.

Коли тисячі наших людей ляжуть трупом, — знайте, що се є вина Росії!

Коли голод і холєра завитають до нас, — се є вина Росії! Коли старцями і каліками вкриється Україна, — се є також вина Росії.

На наше щастте військо австрійсько-німецьке є дужчим від царського. Вже тікають перед ним царські ґенерали! Вже Австрійці вступають на Україну. Наш слушний час настає!

Довго знущалися над нами царські посіпаки! Довго гралися нашою кровю і свободою! Пора порахуватися з ними за нашу кривду і кров!

Не лякаймося австрійського війська! Бо є в нім сотки тисячів Галицьких Українців, — наших братів. Бо з ним ідуть українські „Січові Стрільці". Се військо поможе нам вигнати з нашої землі всіх царських чиновників і урядників, що сараною вкрили наш край!

Поможе розвалити ту прокляту тюрму народів, що зветься імперією царя. Поможе нам стати панами на власній землі. Принесе нам свободу і землю!

Воно принесе нам землю, бо всі землі казьонні, удільні та великих панів-підніжків царя — перейдуть на вічну власть селянам — в усіх краях занятих Австрією.

Воно принесе нам свободу, бо замісць російських шибениць і тюрм — дістане робучий люд і цілий нарід свободу особи, майна, союзів, зборів, слова і загальне виборче право, рівне як для мужика, так і для пана.

Воно принесе нам свободу, бо кожда віра є вільною в Австрії! Нікого не силувати-муть кидати свою віру, а приставати до иншої. Православні лишаться православними, католики — католиками, жиди — жидами. Кождий молити-меться і вірувати ме так як схоче, як вірували його діди.

Воно принесе нам свободу, бо кождий нарід вільний в Австрії! Кождому вільно там говорити,

читати і вчитися на своїй рідній мові. Ні в школі ані в суді, ані ніде ніхто не силувати-ме нас Українців говорити по німецьки або по польськи. Бо Австрія шанує права кождого з своїх народів!

Бо вільним і незалежним краєм стане Україна в злуці з Австрією!

Тому памятайте люде! Не лякатися, а витати нам треба Австрію! А московському війську чиніть всякі шкоди, які лиш можете. Най земля йому стане горячою під ногами! Паліть мости, нищіть телеґрафи, виганяйте або замикайте царських урядників, старшин, станових та стражників! Скиньмо вже раз з себе кляте московське ярмо! Як сього не зробимо тепер, то вже ніколи. Не скорше як згине Росія, зійде сонце свободи на нашій землі! Не скорше як буде побита Росія, встане вільна Україна — без хлопа і пана!

Надходить час помсти. Помстимося за все!

За слези жінок і дітей наших!

За кров замучених в каторзі і на шибеницях братів наших.

За збезчещений край наш, за його кайдани!

Або добути або дома не бути!

„Союз Визволення України“.

10. Українські Січові Стрільці в Стриї, з кінцем місяця серпня 1914. р.

В останних днях місяця серпня 1914. р. мали по військовому приказу зібратися наші Січові Стрільці в місті Стриї. Туди переїхала головна частина добровольців зі Львова під командою Михайла Галущинського і дальші частини з краю та осібняками і гуртами зголошувалися наші добровольці з усіх сторін так, що там зібралось було від разу поверх шість тисяч людей.

В місті Стриї не було підготовлення на прибуття наших стрільців, а до того професор Іван Боберський не приїхав був тут з грішми на видатки удержання зібраних стрільців і тому командант Ми-

хайло Галущинський найшовся був з разу у прикрому положенні. Та це якось наладналось при помочі нашого патріотичного жіноцтва стрийського, котре постаралось прохарчувати наших стрільців, а стрийське громадянство порозміщувало їх, найбільше на Ланах під Стриєм.

В Стриї перебули наші Стрільці три дні і в цім часі розпорядила була Начальна Команда австрійської (австро-угорської) армії, щоби їх заприсягнути, значить взяти від них військову присягу на доказ, що українські добровольці вступають до австрійської армії. З того розпорядку Начальної Команди були декотрі з наших стрільців (добровольців) невдовелені, а навіть деякі зпоміж них, зачали голосно аґітувати, щоби приписаної військової присяги не складати, а домагатися іншої формули присяги для наших стрільців, бо як зложиться приписану (правильну) військову присягу, то наш стрілецький леґіон перемінять на формацію звичайної краєвої оборони (ляндвери).

Командант Михайло Галущинський остерігав невдоволених, щоби не вели аґітації проти військової присяги, бо у воєнному часі це справа небезпечна. Але про те ішла далі голосна гутірка на тему складання присяги поміж нашими добровольцями та мабуть наслідком тої пропаґанди видала стрийська команда військова на приказ Начальної Команди армії: розпорядок, щоби тільки дві тисячі інтеліґентних добровольців заприсягнути, а решту добровольців розпустити. Цей приказ одержав Михайло Галущинський і подав до відома зібраних добровольців, а четарі: др. Михайло Волошин, др. Степан Шухевич і Гриць Коссак відтак переводили перебірку зібраних, та при цій нагоді прибільшилось число вибраних дещо повисше двох тисяч людей.

Таке розпорядження австрійської військової команди дуже вразило наших добровольців і наше громадянство, але на це не було вже ради, бо час був горячий і заприсяжені дві тисячі (з верхом) наших

січових стрільців переїхали в перших днях місяця вересня 1914. р. під командою Михайла Галущинського на Угорщину і через Мункачів заїхали до Ґоронди, як призначеного місця побуту. Там розпочався вишкіл, як також орґанізація нашого першого полку українських січових стрільців, що перейшов вже на кошт (етат) держави.

Та нарікання з приводу розпущення кількох тисяч українських добровольців не переставали, і тому наша репрезентація у Відні мусіла виєднувати через міністерства війни і оборони краєвої в Начальній Команді австрійської армії окремі призволи на дальші вербунки добровольців для постійного удержування запасного куріня наших січових стрільців.

З отцего було нам ясне, що австрійська армія, зглядно її начальна команда не довіряла нашому стрілецтву і не хотіла розуміти значіння його у воєнному часі. Але не мож тут поминути цего, що й нерозважні рухи зпоміж нашого стрілецтва підривали повагу і значіння січових стрільців.

11. Головна Українська Рада у Львові[13]).

На вість про вибух війни скликано у Львові в дні 1. серпня 1914. р. спільну нараду партійних управ трьох головних українських політичних партій: націоналдемократичної, радикальної та соціялдемократичної.

В сій нараді взяли участь також відпоручники: „Сокола-Батька", „Українського Січового Союза" та товариства „Українські Січові Стрільці" у Львові.

Вислідом наради були дві незвичайно важні постанови: 1. основувати на час війни спільну національну раду, зложену з представників трьох українських політичних партій в Галичині: націоналдемократів, радикалів, соціялдемократів, і тій Раді віддати заступство українських національних інтересів і провід національної політики у важну воєнну хвилю та 2. утворити

[13]) Цей огляд подаю за Володимиром Темницьким: Крівавого Року, Віденський Ілюстрований Альманах на 1917. рік, стр. 57 і д.

український леґіон воєнних добровольців під назвою „Українські Січові Стрільці“.

Перше конституюче засідання відбулося у Львові 2. серпня 1914. Навязуючи до традиції 1848. р., Рада приняла назву „Головна Українська Рада“. Головою Головної Української Ради вибрано д-ра Костя Левицького (нац. дем.), заступниками голови: Михайла Павлика (рад.) і Миколу Ганкевича (соц. дем.); крім тих в скад Ради увійшли від націоналдемократів: д-р Стефан Баран, Іван Боберський, Іван Кивелюк, і д-р Льонгин Цегельський, пізнійше кооптовано ще д ра Володимира Бачинського; від радикалів: Микола Балицький, д-р Микола Лагодинський і д-р. Кирило Трильовський, від соціялдемократів: Теофіль Мелень, д-р Володимир Старосольський і Володимир Темницький, — та як представник преси засідав в Раді з разу д-р Михайло Лозинський, опісля ред. Василь Панейко.

В парадах Г. У. Р. брали правильну участь ще два висланці „Союза Визволення України“ (з разу Микола Залізняк і Андрій Жук, опісля Андрій Жук і Дмитро Донцов) і висланці Української Боєвої Управи, а крім того являлися часто присутні у Львові українські посли; ухвали западали тільки голосами членів Г. У. Р.

Програмою Головної Української Ради було: 1. надавати загальний напрям українській політиці; 2. рішати загальні національно-політичні справи, звязані з війною; 3. бути одиноким політичним представником галицьких Українців перед світом, та 4. заняти ся сформованєм Українських Січових Стрільців. До переведеня орґанізації Українських Січових Стрільців покликала Г. У. Р. окремий орґан: Українську Боєву Управу.

Діяльність Г. У. Р. була через цілий місяць серпень дуже пильна, засідання відбувалися дуже часто і протягалися до пізної ночі.

Першим політичним кроком Г. У. Р, було проголошення маніфесту, в котрім стверджувано, що цілею політичних змагань українського народу є виборення

собі державної самостійности; щоби сю ціль осягти, треба повалити Росію і тому український нарід стоїть у цім воєннім конфлікті по стороні осередних держав і виставляє свій леґіон добровольців до оружної боротьби проти Росії, за визволення України.

Вслід за сим Г. У. Р. занималася сформованням Українських Січових Стрільців; вела переговори з компетентними чинниками відносно становища українського леґіону в австрійській армії, його уоруження, та военного ужиття.

Як леґітимований представнк галицьких Українців Г. У. Р. зверталася до ценртального і краєвого правительства з представленнями, котрі мали на цілі берегти політичні інтереси українського народу серед воєнної заверюхи; зверталася і до покликаних чинників осередних держав, вияснюючи, що українське питання стало наслідком вибуху війни на деннім порядку як одно з найактуальнійших питань европейської політики, та домагаючися, щоби осередні держави занялися развязкою сього питаня по думці політичних стремлінь українського народу. На ці домагання діставала Г. У. Р. вдоволяючі приречення від правительств обох центральних держав.

Воєнні події на галицькім терені спричинили, що Г. У. Р. мусіла нечайно перервати свою діяльність у Львові. Наслідком загроження Львова, члени Г. У. Р. розїхалися в днях 30 і 31. серпня та перших днях вересня 1914. р. в ріжні сторони: одні поїхали просто до Відня, другі з Українськими Січовими Стрільцями до Стрия і на Угорщину, треті разом з краєвими властями до Західної Галичини. В діяльности Г. У. Р. наступила перерва.

12. Наступ російських військ на Галичину, 1914. р. і Карпато-Русскій освободительний Комітет.

Наступаючі на Галичину російські війська прийшли сюди не без інформацій. Штаб головного команданта армій полуднево-західного фронту видав для офіцирів

цих армій довірочне поучення про етноґрафічні, культурні і політичні відносини в нашому краю.[14])

Отця „Современная Галичина“, мала зелена книжочка, написана по думці леґенд поширюваних галицькими руссофілами на теми: мазепинства і польської інтриґи. В ній поміщено також вказівки „як треба відноситися до українофілів“.

Ті вказівки ось які: до селян, притягнених в український табор, треба відноситися привітливо, а навіть приязно, доки вони активно не виступають, — бо вони грубо обманені своєю інтеліґенцією, — а до інтеліґенції українофільської треба відноситися вижидаючо, бо не є виключене, що вона своїм поведеннєм і зрозуміннєм положення справи — допровадити може до того, що ми забудем давне і не будем примінювати суворих законів воєнного часу.

Не мож заперечити, що це поучення зладжено політично і людяно, хоча з другого боку російські команди воєнні в дійсности не всюди придержувались тих вказівок.

При окупації краю, сказано далі в цім поученні, — достаточно булоб закрити видавництва українських орґанів пресових. І так воно сталося. За кілька днів по приході російських військ до Львова перестали виходити всі наші українські пресові орґани, наслідом заборони російської влади.

Останнє число „Діла“ (ч. 194.) вийшло дня 5. вересня 1914. р. в окупованім Львові, — в обємі одної картки (2. сторінки) під редакцією д-ра Іларіона Свєнціцкого. В дні 7. вересня 1914. р. явилися в редакції „Діла“ у Львові (Ринок ч. 10, II. пов.) російські воєнні власти; оголосили заборону видавання дневника та опечатали льокаль редакції і друкарню.

Натомісць увійшли иа арену руссофільські орґаніза-

14) Современная Галичина, Етнографическое и культурно-политическое состоянiе ея, въ связи съ нацiонально-общественными настроенiями. Походная типографiя Штаба Главнокомандующаго Армiями Юго-западнаго фронта, 1914. (Довѣрительно. Для широк. ознакомл. Г. г. офицеровъ Дѣйствующей армiи.).

ції. А російські війська принесли отцю відозву Карпато-Русского освободительного Комитета з датою: Київ, 29. липня 1914:

„Многострадальный Русскій Народъ Галицкой Земли!

Братья и Сестры!

Великъ Богъ Земли Русской! Шестьсотъ лѣтъ стонала наша Галицкая Русь въ чужомъ ярмѣ!

Шестьсотъ лѣтъ стоналъ вь лютой неволѣ многострадальный народъ русскаго Галича!

Шестьсотъ лѣтъ лились горячія слезы синовъ Галичины.

Шестьсотъ лѣтъ текла у насъ русская кровь на потѣху врагамъ нашого народа и всей Великой Руси.

Шестьсотъ лѣтъ трудился, Ты, несчастный русскій мужикъ-хлѣборобъ, вь потѣ чела, не для себе и своихъ дѣтокъ, а для тѣхъ, що тебе сковали вь цѣпкіи ланцюхи и держали въ неволѣ.

Страдалъ Ты, истекалъ кровью и слезами, но заносилъ горячіи мольбы передъ Престолъ Всевышняго и ждалъ искупленія.

Но проходили годы и сотни лѣтъ, а вмѣсто искупленія врагъ тѣснѣйше сковывалъ Тебе въ ярмѣ неволи.

Коли першіи вороги твои довольствовались плодомъ твоего тяжкаго труда и неповинной кровью твоихъ дѣдовъ и прадѣдовъ, послѣдній твой повелитель и врагъ — злопамятная Австрія, напосѣлась на твою душу, на твою Вѣру, на твое славное имя Русь, русскій.

Поруганы наша церковь и православный обрядъ, поруганъ Святый православный трираменный Крестъ.

Въ народъ внесена зараза братоубійственнаго раздора.

Раскололь его врагъ на двѣ части, напустилъ однихъ на другихъ и, потираючи руки, ждалъ, коли нашъ народъ своею несгодою самъ себе сотретъ съ лица Галицкой Руси.

Казалось не будетъ искупленія, не засіяетъ на нашей несчастной родинѣ лучъ русскаго свободнаго солнца.

Но великъ Богъ Земли Русской!

Онъ подвергъ Тебе, Русскій народъ Галича, тяжкому испытанію, но не забывалъ о тебѣ, Онъ готовилъ тебѣ свободу и лучшее будущее!..

По велѣнію Всевышняго славное и непобѣдимое воинство Православнаго Русскаго Царя вступило на Галицкую землю, щоби принести ея несчастному народу волю и счастье, щоби приняти его вь просторный и достатный домъ одной, нераздѣлимой русской Родины.

Открывай храмы и, преклоньше колѣна, вознеси ты, русскій мужикъ Галичины, къ Престолу Всевышняго горячую молитву.

Радуясь искупленію, благодари Всевышняго за посланнное счастье.

Не перерывая молитву, бери крестъ и хоругви и съ торжественнымь пѣніемъ молитвы: „Съ нами Богъ!“ встрѣчай Православное Русское Воинство, которое несетъ тебѣ не только широкій просторъ земли и хлѣбъ для утоленія голода тѣлеснаго, но несетъ тебѣ также твое незапятнанное имя Руси, несетъ тебѣ православную вѣру твоихъ предковъ, несетъ тебѣ волю и свободу русскаго человѣка на своей родной Русской землѣ.

Ты — же, несчастный русскій Галичанинъ, котораго жестокая судьба заставила въ рядахь вражеской арміи съ оружіемъ въ рукахъ выступити противъ своихъ братьевъ, несущихъ нашому народу искупленіе, осѣни себе крестнымъ знаменіемъ, благослови ту хвилю, въ которой совершается освобожденіе родной земли.

Кидай оружіе и отдавайся Православному Воинству, которое пріиметъ Тебе не якъ военного плѣнника, а якъ родного брата, вертаючого съ неволи подъ стрѣху родной хаты.

Кидай оружіе, щоби въ велику хвилю освобожденія Галицкой Руси не лилась кровь брата оть руки брата.

Съ тѣми словами подъ сю великую хвилю, звертаемся до тебе, Русскій народъ Галича, мы твои сыны, которыхъ судьба случайно вынесла за предѣлы родного края и дала намъ возможность въ матери городовъ русскихъ, древнемъ Кіевѣ, содѣйствовати великому дѣлу освобожденія родного народа.

Кіевъ, 29 Іюля 1914 г.

За Карпато-Русскій Освободительный Комитетъ: Предсѣдатель: д-р. Ю. А. Яворскій, писатель.

Секретаръ: С. А. Лабенскій, редакт. „Прикарпат. Руси“ и членъ Нар. Сов. Гал. Руси.

Члены: д-ръ. М. Ѳ. Глушкевичь, членъ Нар. Сов. Г. Р. — д-ръ. Ю. И. Секало, уѣздн. организ. Рус. Нар. Организаціи. — Д-ръ М. Е. Сохоцкій, членъ Народнаго Совѣта Галицкой Руси“.

Опісля уконституовався у Львові „Народный Совѣтъ“ під предсідательством звісного д-ра Володомира Дудикевича.[15])

13. Наші національні орґанізації у Відні і воєнна пропаґанда, 1914. і 1915. рр.

Наступількаміліонової армії російської на Галичину супроти значно меншої армії австрійської, що мала боронити східної границі австро-угорської монархії, спричинив масове збігство частини населення Східної Галичини до інших країв Австро-Угорщини.

Одні збігці переїздили або переходили добровільно з Галичини до інших країв, другі збігці були примусові, бо їх австрійські власти проти їх волі відставляли до табору інтернованих.

З початком місяця вересня 1914. р. прибули до Відня в значній кількости: члени Головної Української Ради, наші посли парляментарні і соймові, члени Народного Комітету, члени Союза визволення України, та визначні члени наших культурних і економічних орґанізацій з Галичини і Буковини.

[15]) По обнятті влади Большевиками в Росії, страчено д-ра Вол. Дудикевича.

Зараз в дні 1. вересня 1914. р. відбулася у Відні нарада наших українськик послів, в бюрі віцепрезидента палати послів Юліяна Романчука. Супроти грядуючих воєнних подій ми розважували в тім грізнім моменті: що з нами буде і що маємо далі робити — на конечній еміґрації.

Наступного дня 2. вересня 1914. р. була наша репрезентація у президента міністрів графа Штірка, щоби розвідатися про воєнну і політичну ситуацію, та при цій нагоді ми запротестували проти посуджування нашого народу про мниму зраду і зажадали оборони його з боку австрійського уряду.

Негайно ми зачали порозумівагися з російськими Українцями з Союза визволення України, що осіли були також у Відні, — щоби узгіднити нашу діяльність.

А в дні 4. вересня 1914. р. порозумілися зі мною пп. Олесницький, префесор Іван Боберський і Василько та ми вислали д-ра Семена Демидчука до Америки, щоби поінформувати американських Українців про наше політичне становище у цій війні.

Відтак звернулася наша репрезентація до міністерства закордонних справ у Відні і там відбула конференції в справі розвинення української пропаґанди, з шефом відносного відділу графом Форґачем і з презідіяльним референтом графом Гойосом.

Та в дні 6 вересня 1914. р. відбули ми конференцію в міністерстві війни в справі наладнання відносин і орґанізації наших січових стрільців.

В дні 10. вересня 1914. р. приїхали до Відня члени редакції „Діла“: д-р. Василь Панейко і д-р. Михайло Лозинський. Тоді ми зорґанізували у Відні видавання „Діла“, котрого перше число вийшло там в дні 19. вересня 1914. р. Я підписував віденське „Діло“ як видавець, а Василь Панейко як начальний редактор.

Віденське „Діло“ було в цім часі єдиним на европейськім континенті періодичним орґаном, що по-

являвся правильно та українською мовою промовляв до українського громадянства, і служив українській національній думці.

Побіч „Діла“ видавали ми у Відні також тижневник „Ukrainisches Korrespondenzblatt“, котрий з початку підписував я як видавець а Василь Панейко як відповідальний редактор, та в редакції працював спершу посол д-р Евген Левицький, опісля посол Вячеслав Будзиновський, та помагали статтями: професор д-р Ст. Дністрянський і д-р Мих. Лозинський.

В першім числі „Ukrainisches Korrespondenzblatt“ з 17. вересня 1914. р. уміщено комунікат про наше становище супроти воєнних подій, підписаний мною як президентом Головної Української Ради, як також членами парляментарної делеґації: Николаєм Васильком, д-ром Евгеном Олесницьким і д-ром Евгеном Левицьким.

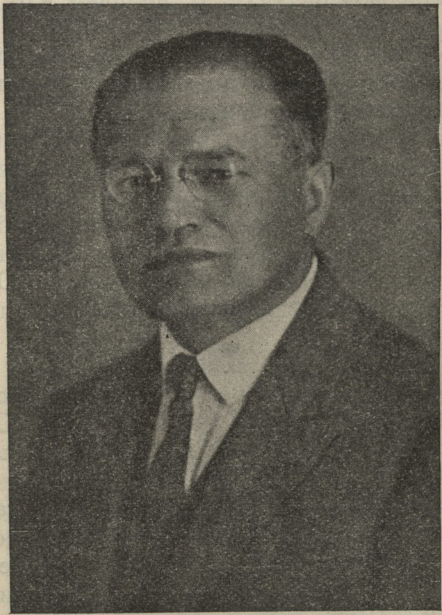
Союз визволення України розпочав тоді у Відні видавати „Ukrainische Nachrichten“, Mitteilungen des Bundes zur Befreiung der Ukraina, Herausgeber und verantwortlicher Redakteur: Omelan Batschynskyj, — щоби інформувати політичний світ, в першій мірі Австро-Угорщину і Німеччину про російську Україну, як також тижневник: Вістник Союза визволення України, для українського громадянства, під редакцією Волод. Біберовича.

Накладом Головної Української Ради появилась негайно у Відні брошура професора д-ра Степана Рудницького: Ukraina und Ukrainer, — призначена для інформації Німців про Україну і українську справу. До цеї брошури додано також етноґрафічну карту українських земель.

Цю брошуру професора д-ра Степана Рудницького видано не забаром в кількох перекладах на чужі мови.

Також накладом Головної Української Ради у Відні вийшли брошури д-ра Михайла Лозинського: Die russische Propaganda und ihre polnischen Gönner in Galizien (Wien — Berlin 1914) і Dokumente des polnischen Russophilismus. З кінцем р. 1914. появилась

також розвідка, написана професором Романом Залозецьким: „Maske weg!“ — Ein Blick hinter die Koulissen der polnischen Politik von Observator, Berlin 1914.

Д-р Михайло Лозинський

Опісля д-р Володимир Кушнір, редактор видавництва „Ukrainische Rundschau“ у Відні, — написав брошури: Die Ukraine und ihre Bedeutung im gegenwärtigen Kriege mit Russland, Wien, 1915, — з переглядом української історії і розглядом українського питання, та Galizien und der ukrainische Anteil an der Völkerbefreiung, Wien, 1915.

Наша українська орґанізація у Відні розсилала у всі сторони меморіяли, щоби прояснювати ста-

новище Українців у воєнному часі, як також протиділати клеветничому походови проти українського народу та йти в поміч невинно переслідуваним жертвам того походу.

Від місяця жовтня 1914. р. видавав др. Дмитро Донцов в Берліні: Nachrichten des ukrainischen Pressbüros. Herausgegeben im Auftrage der ukrainischen Zentralorganisation von Dmytro Donzow. Als Manuskript gedruckt.

Також в Берліні вийшла брошура: Die ukrainische Staatsidee und der Krieg gegen Russland von Dmytro Donzow, herausgegeben von der ukrainischen Zentralorganisation, 1915, та др Евген Левицький написав: Die Ukraina, Der Lebensnerv Russlands. Im Verlag „Der Deutsche Krieg“, politische Flugschriften. Stuttgart — Berlin, 1915.

В місяці лютім 1915. р. зачала у Відні виходити „Свобода“, ілюстрована політична, просвітна і господарська часопись під редакцією дра Степана Барана, — призначена для інформовання нашої еміґрації.

Так започаткувалась наша пропаґанда на довший час. На зверх давали нам фірму до тої пропаґанди: Головна Українська Рада і Українська центральна орґанізація у Відні, та між дійсними робітниками, що помагали мені у цім тяжкім і великім ділі, найбільше визначилися тоді мої товариші посли: др. Евген Олесницький і Николай Василько, як також професор др Степан Рудницький, незрівнаний у своїх знаннях і охоті до праці.

В пресовім бюрі міністерства війни у Відні виходили в 1914. році два часописи в українській мові: тижневник „Пільна часопись“ і двотижневник „Часопись для підофіцирів“. Попри ці два часописи виходили ще всілякі брошури з описами геройств австрійської армії. Матеріял до цих часописів і брошур перекладали з німецької мови: Роман Прокопович (тепер професор ґімназійний у Львові) і Іван Кавуля

(тепер уже румун і секретар Учительського союза в Чернівцях).

д-р Степан Рудницький

14. Допомогова акція Австрії для українських збігців, 1914. р.

Воєнні події приневолили богато нашого народу кинути рідну країну. Частина збігців задержалася була з разу в Північній Угорщині та опісля переїхала до Відня і інших країв австрійських. Коли Галичина стала тереном війни, а війська австрійські здержуючи російську навалу цофнулися були до наших Карпат, то значна часть наших людей, особливе тих, що

визначилися в національній роботі, покидала рідну землю, щоби не виставитися на небезпеку життя і переїздила на Відень до західних країв Австрії.

Найбільше Галичан напливало до Відня, що був тоді безпечний, головно через те, що був столицею австрійської держави. З Галичан і Буковинців прибуло тут найбільше Жидів (около 100 тисяч), які своєю проворністю зуміли найкрасше використати засоби держави і людської добродійности.

Другими, що до числа були у Відні збігці — Поляки, яких тут зібралось около 40 тисяч. Вони разом з Жидами заснували у Відні ратунковий комітет під проводом міністра д-ра Льва Білінського.

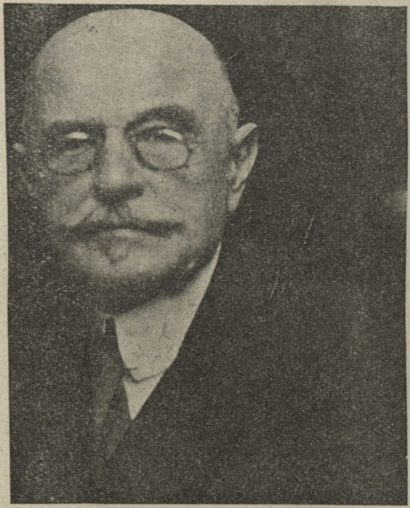
Українців з Галичини і Буковини було зібралось у Відні около три тисячі людей, а кількадесять тисяч розмістилось в полудневих краях Австрії.

Частина наших збігців була також осіла в Празі і на Чехах. Там займалися нашими збігцями: професор університету д-р Іван Горбачевський і професор політехніки Іван Пулюй в Празі.

Наша парляментарна репрезентація хотіла спершу, щоби в ратунковім комітеті у Відні були разом всі три відділи збігців: Українців, Поляків і Жидів, та щоби всі збігці побирали державні підмоги на однаких умовах. Але міністер Білінський іменем Поляків на це не згодився, бо задумав використати леґенду про „руську зраду", щоби нас політично понизити і знищити, та матеріяльно виголодити. Так безпощадно ішла на нас польська політика.

Та ми приймили отсей визив до відома і завязали наш український Комітет у Відні під проводом віцепрезидента палати послів п. Юліяна Романчука як голови, та о. мітрата д-ра Йосифа Жука і посла д-ра Олександра Колесси як заступників голови. Секретарями комітету вибрано пп. Володимира Сінгалевича і д-ра Володимира Бачинського. Комітет сей вийшов з ініціятиви української парляментарної репрезентації, котру я скликав на нараду в дні 15. вересня 1914. р. і на цій нараді вирішено впровадити в життя наш самостійний Комітет

Ратунковий у Відні. До кінця року 1914. вплиаула було до нашого комітету добровільними датками 39.000 кор.[16]), а 64.000 кор. дало правительство. Опісля зачали вплививати жертви від наших братів з Америки, — та зокрема прийшов більший даток:

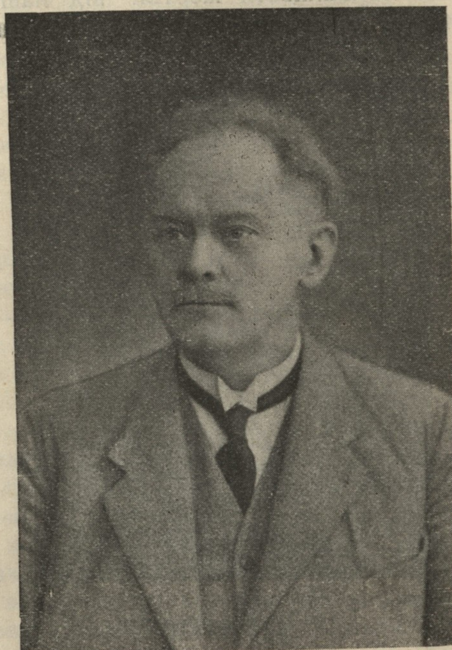
д-р Теодор Гриньчак

4.000 долярів від о. епископа Сотера Ортинського з Філядельфії, котрий дуже горячо занимався долею нашого народу.

Опісля отямився міністер Білінський, як побачив, що ми оборонюємось від клеветних замахів і став нас запрошувати, щоби ми приступили до спільного комітету ратункового та з руками зложеними на грудях

[16]) На оголошений в віденських ґазетах зазив вложили перші датки на українських збігців з Галичини і Буковини: Угорський міністер барон Бурян (Руснак з походження) і д-р Теодор Гриньчак, довголітний наш лікар у Відні. Опісля Цісар Франц Йосиф жертвував квоту: 5.000 корон для українських збігців, зі своїх фондів.

молив нас словами: Mea culpa! Mea culpa! Але ми подякували за його ласку, бо в межичасі виєднали ми у правительства приречення, що наш самостійний

д-р Іван Ціпановський

Комітет Ратунковий буде побирати постійну державну підмогу на удержання українських збігців.[17])

З початком 1915. року правительство австрійське удержавило Уркаїнський Ратунковий Комітет і при-

[17]) В дні 20. жовтня 1914. р. відбулася з того приводу нарада українських послів парляментарних з Галичини і Буковини і на цій нараді вирішено більшістю голосів дати міністрови Білінському відмовну відповідь на його предложення відносно спільної акції допомогової.,

знало йому такі самі права як польсько-жидівському Комітетови під проводом міністра Білінського.

Кромі бараків для Поляків і Жидів побудовано більші бараки для Українців в Каринтії у Вольфсберґу коло Кляґенфурту, де приміщено понад десять тисяч наших людей. В тих бараках була церква і українська школа. Там займався нашими збігцями дуже щиро президент краю барон Фріс, а наш лікар д-р Евген Озаркевич, старший радник санітарний, обняв був лікарський нагляд над збігцями там приміщеними. А на границі австрійсько-чеській під містом Ґмінд вибудувало низшо-австрійське намісництво опісля бараки на приміщення трийцяти тисяч українських збігців.

Український Комітет Ратунковий старався через своїх делеґатів провірювати життєві обставини наших збігців та виєднувати їх поправу, головно відносно харчів і одежі. В цій справі багато прислужилися посли: Лев Левицький і Ілля Семака.

З теренів воєнних позаносили були ранені і бранці до Австро-Угорщини пошести, як пятнистий тиф, червінку, холєру і віспу. У сій справі наш комітет подбав про це, щоби всюди заведено службу здоровя і вислано лікарів. Зпоміж наших лікарів, в таборах збігців визначилися були: д-р Евген Озаркевич і д-р Іван Ціпановський.

Найліпше почувалися наші люде в Зальцбурзі і Тиролі, та в Країні. Немало до сего причинилися місцеві відносини, енерґійні і справедливі власти, як також тамошні зичливі люде, серед яких прийшлося нашим збігцям проживати. Покійний словінський посол і визначний національний діяч в Любляні о. д-р Іван Крек висказувався з великою пошаною про наших селян-збігців, що були розміщені в словінських громадах. Він підносив їх висше знання рільного господарства, як також культурність в товариських зносинах.

Та чим довше проживав наш український нарід на чужині, тим тяжше відчував він розлуку з родиною і з рідним краєм. Тоді, коли Східну Галичину

і Буковину заняли були російські війська, навчилися наші збігці цінити двічі тричі раз більше свою рідну землю і бажали собі якнайскоршого повороту в рідний край.

15. Авдієнція української депутації у російського ґубернатора гр. Шереметєва у Львові, 1914. р.

За весь час окупації Галичини Українці ставились до російських властей з надзвичайною резервою, а тільки раз на початку явилась у тодішного ґубернатора гр. Шереметєва, в львівськім маґістраті, українська депутація, зложена з пп. Володимира Шухевича, о. д-ра Йосифа Боцяна, д-ра Володимира Охримовича, д-ра Стефана Федака, Юліяна Січинського і інш. В імени депутації відчитав проф. Володимир Шухевич отсю промову: [18]) „Ваша Ексцеленціє! Ми є представниками українських економічних і культурних товариств, які на підставі австрійських законів вже від давних літ позакладали у Львові свої централі, а вслід за тим і по всіх містах, місточках і селах Східної Галичини основували свої філії, аґенції, кредитові і торговельні спілки, позичкові каси, рільничі кружки, молочарні, шпіхлірі, читальні, педаґоґічні кружки, школи, бурси, співацькі і музичні кружки і т. п. — а все те в тій цїли, щоби з одного боку піднести наш нарід економічно, — а з другого боку при помочи культурних товариств піднести його умово.

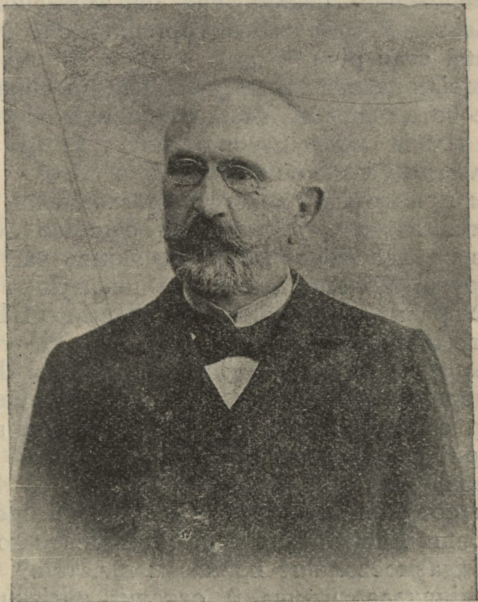
Як з сього короткого представлення бачуть Ваша Ексцеленція, сповняють наші товариства виключно культурну і економічну задачу, наслідком чого заанґажований в наших товариствах весь український народ без ріжниці партій, замешкуючий Галичину, а по части і Буковину.

Найменче хвилеве захитаннє діяльністю наших товариств спинило би хосенну працю для нашого на-

[18]) Зміст цеї промови подаю на підставі рукопису одного з членів депутації.

роду, а вслід за тим знищило би до тла вже і без того бідний наш народ так, що не було би з нього нікому хісна ні на тепер, ні на будуче.

Свідомість обовязку супроти нашого народу спонукала нас зявитися перед Вашою Ексцеленцією з просьбою о конечну прихильність для нашої праці, а рівночасно і о те, щоби Ваша Ексцеленція не дава-

професор Володимир Шухевич

ли віри неприхильним нам голосам, як також — щоби зволили самі о нашій праці переконуватися а ми заявляємо з нашого боку готовість з усею докладністю на підставі актів дати докази, що товариства наші як і ми сповняли виключно загально-людську місію, чого най буде доказом факт, що як раз усі наші товариства, злучені в одну велику кооперативу

зістали відзначені не тільки на краєвих, але і заграничних виставах в Києві і Одесі і на конґресі в Петербурзі.

З огляду на се, що населеннє східної части нашого краю є переважно українське, а велика більшість його не розуміє иншої мови, позволяємо собі просити Вашу Ексцеленцію, щоби зволив для того населення видавати свої обіжники, розкази і пр. в мові для того населення зрозумілій тим певніще, що Ваша Ексцеленція, покликуючи на заставників 4-ох Українців, тим самим вже з гори implicite узглядняли дійсний стан річи."

У відповіди заявив гр. Шереметєв, що справа товариств не єсть тепер на часі, а що-до мови, він знає, що єсть тільки „один русскій язик", та що він розуміє делеґатів, а вони без сумніву і його!

По цім зачали наші делеґати розходитись, а граф Шереметєв за хвилю вернувся єще до остальних делеґатів і казав їм почекати. По якімсь часі він вийшов з другої кімнати до них і показуючи відозва „Боєвої Управи" запитав проф. Володимира Шухевичу, чи це його підпис стоїть під відозвою. На те почув відповідь, що ні, бо він називаєсь Володимир Шухевич. Ґубернатор тоді розсердився та нагадуючи делеґатам, що тепер є воєнний час, потягнув пальцем по своїй шиї і прибравши позу серіозну промовив до них: „Радуйтесь, Господа, что соединяетесь с Великой Русью, и соединяйтесь!" На те відповів проф. Шухевич: „Ваша Ексцеленція зволять приняти до відома, що ми піддаємось лише приказам властей."

Так покінчилась перша й остання авдієнція української депутації у російського ґубернатора у Львові.

16. Проповідь

о. митрополита Андрея графа Шептицького, виголошена в Успенській церкві у Львові, на просьбу пароха о. Василя Давидяка, в неділю після прибуття російських військ до Львова:

„Зійшлися ми, мої возлюблені, нині, щоби зложити Всевишньому Господу Богу нашу подяку за чудесну,

— що так скажу — охорону нашого престольного міста Львова від можливого знищення або й заглади. Бо грозило нам велике нещастє. Досить поглянути на ті околиці, куди перелетіла страшна воєнна буря, щоби пізнати, яке нещастє оминуло нас за ласкою Господа нашого Ісуса Христа і через молитви і покров Пресв. Богородиці, в котрої храмі ми отсе молимося. Довкола нас страшне знищеннє. Цілі села зруйновані, деякі щезли з лиця землі. Хати попалені, майно понищене, тисячі родин — зруйновані. Многі родини порозбігалися з переляку; родичі не знають, де ділися діти. Нарід в розпуці покинув, утікаючи, рідну стріху. Многих не стало між нами.

„Тому вдячність велику ми винні Богу, що нас охоронив серед сего великого пожарища, а вдячність сю окажемо побожним і чесним життєм та молитвою. Мусимо чувати і горячо молитися, бо ми не знаємо ні часу, ні години, коли нас Бог покличе до себе. Вже в часі мира має кождий християнин так жити, щоби все був готовий умерти. О скількиж більше в часі війни. Смерть грозить нам зі всіх усюдів. З одної сторони меч і куля, те страшне оруддє нищення, а з другої сторони тяжкі хороби і зарази, які є невідлучними товаришами всяких воєн. Ми ще не знаємо і не перечуваємо, які нещастя ждуть нас. Тому взиваємо вас, мої возлюблені, моліться горячо до Бога. Моліться за ваші родини, за святу Церкву. Моліться за сі міліони, які з оружєм в руці стоять проти себе, – стоять перед лицем смерти. Многі з них пострадають життя. Неодні умруть нерозкаяні, в тяжкім грісі, умруть в ненависти. За всіх, прошу Вас, моліться, — і за тих, що борються, чи по сій, чи по другій стороні, — бо ми всі, мої возлюблені, через Христа є братьми і потребуємо милосердя Божого. Користаймо з нагоди, коли тепер за Божим допустом упали кордони, – щоби ми могли себе близше пізнати, а може будемо могли і дати дещо одні другим. Вони прим. нам свою релїгійність і набожність, а і ми моглиби їм дещо доброго дати. Однак мусимо себе пізнати, хоч у многім ми

є подібні до себе. У них відправа така сама, як у нас, вони називають себе „православними“ і ми „православні“. Наше православіє є церковне, їх православіє державне, що так скажу: „казьонне“, т. є. вони опирають своє православіє на державній силі, ми черпаємо ту силу в єдности з св. католицькою Церквою, через котру спливає ласка Божа і в котрій є правдиве жерело спасення. Се ми можемо їм дати, а я зі своєї сторони — говорю се і перед декотрими з них — є готов до всяких жертв, і коли схотять, найдуть в мені в кождім часі відданого пастиря, навіть з посвяченнєм власного життя!

»Ви-ж, мої возлюблені, що ви є дітьми св. католицької Церкви, що ви є злучені з нею і черпаєте з неї своє щастє, бо вона є жерелом всяких ласк, — її держіться, хотяйби ви мали для неї много посвятити, а навіть власне життє. Моліться о се і відносіться до всіх з любовю! Останьте вірні своїм ідеалам, а коли так будете молитися, то вскорі настане так дуже нами всіми пожаданий, а для світа конечний мир! Амінь.“ [19])

Отся знаменна проповідь митрополита стала приводом до його увязнення.

17. Під московським караулом.

Особа о. митрополита гр. Андрея Шептицького була здавна метою нападів руссофільської і російської націоналістичної преси, котра постійно закидала йому, начеб він намовляв австрійського наступника престола Франца Фердинанда до оружного походу на Росію, задля відірвання українських земель від царської імперії. Після сараєвського злочину появилися були в російській пресі казочні леґенди про мнимі конференції замордованого архикнязя Франца Фердинанда з українськими політиками при участи о. митрополита Шептицького, — чого в дійсности не було.

[19]) Пр. пор. Царський Вязень, 1914—1917, Львів 1918. Накладом Комітету „Живого Памятника“, стор. 7 і д.

Та ось в часі інвазії російських військ на нашу країну, почали російські аґенти, інформовані галиць-

о. митрополит граф Андрей Шептицький

кими руссофілами ширити всілякі клевети на голову греко-католицької Церкви, о. митрополита гр. А.

Шептицького. І саме тоді, коли ця клевета наших ворогів, що знали навіть розказувати про підземні телефони в Святоюрській катедрі, стала розходитися як пошесть навіть по західних провінціях монархії, — підняв сам ворог свою руку на митрополита.

Царське військо увязнило о. митрополита гр. Шептицького у Львові в дні 19. вересня 1914. р. та звідси вивезло його в глибину Росії.[20])

Приводом до увязнення було те, що митрополит у проповіди в Успенській церкві у Львові взивав вірних, щоби держалися католицької Церкви, хоч би мали для неї много посвятити, а навіть власне життя, та щоби остали вірні своїм ідеалам. За вину поклали митрополитови м. і. і те, начеб за гроші митрополита зоружено кадри українських стрільців - добровольців, які з церков мали стріляти на російські війська. Ще більше закидувалося о. митрополитови, що на основі доносів його прибічників поарештували австрійські власти російських діячів.

Але ті всі зверхні приводи і мнимі оправдування не були властивою причиною увязнення о. митрополита гр. Шептицького, бо як виказують відносні акти російського уряду, що находяться вже в посіданні нашого митрополита, дійсною причиною його увязнення була небезпека поширення католицької церкви на Сході.

На першу чутку, що митрополит гр. Шептицький має бути перевезений до Київа, стала російська преса глумитись над вязнем: митрополит Шептицький гадкував — мовляли — співати в київськім Софійськім соборі „многих літ українському королеви Францови Йосифови“, а тут везуть його сюди як вязня, щоб відповів за свої провини. Се перша його леґальна поїздка до Росії, бо давнійші відбувалися за фальшивими паспортами.

На основі розпорядку з Петербурга пере-

[20]) Пр. пор. Царський Вязень, 1914—1917. Львів, 1918. Накладом Комітету »Живого Памятника«. З печатні Ставропигійського Інститута.

везено галицького митрополита гр. Андрея Шептицького до міста Курська, де його увязнено.

Коло кімнати, де жив митрополит, поставлено жандармів і до нього не допускали нікого.

Митрополит гр. Андрей Шептицький, став царським вязнем за український нарід галицької землі

18. Українська репрезентація у Відні закладає прилюдні протести проти указів російської влади у Львові, 1914. р.

Протести.

I.

„Як доносять російські дневники, дістав російський Святійший Синод телеґрафічне повідомленнє про прибуттє до Львова Евлогія, православного епископа в Житомирі, котрий має місію торжественно запровадити в Галичині православну віру. Той православний епископ мав відправити в одній з греко-католицьких церков Львова службу, а 27. вересня в греко-католицькій катедрі літурґію. Православиу віру оголошено в Галичині за пануючу, а св. Синод післав своє благословеннє тим греко-католикам, котрі переходять на православіє.

Ся вістка, котру подали також численні австрійські орґани преси, мусіла глибоко вразити й обурити український нарід в Галичині, вже і без того так тяжко діткнутий під сю пору.

„Росія користає з переходового стану, тимчасового заняття її військами Східної Галичини для того, аби підкопати в краю унію і через урядове проголошеннє православної віри яко пануючої реліґії, сотворити тверді підстави для дальшої російської пропаґанди в Галичині також по відвороті Росіян. Зверхник греко-католицької Церкви в Галичині, митрополит гр. Шептицький був ще вчаснійше вивезений зі Львова, очевидно длятого, аби він не підніс голосу проти так грубого потоптання прав своєї Церкви. Сей нечуваний акт насильства Росії, котрий переходить всі ін-

ші жорстокости війни, бо він направлений проти найвищих святощів народу — його віри, вповні відповідає традицийному становищу Росії супроти принявшої унію греко-католицької Церкви. В основі сього становища завсігди лежало змаганнє до цілковитого винищення греко-католицького віроісповідання, хочби до того мусілося ужити найбрутальнійшого насильства. Події минулого століття дають до того такі яскраві докази, як скасовання в р. 1832. всіх уніятських монастирів і конфіскати їх маєтків, як скасованнє на синоді в Полоцьку в р. 1839. уніятської Церкви в Росії і примусове навертаннє уніятського духовенства та греко-католицького населення до православія, як насильне прилученнє до православної віри Холмщаків, причім ті, що спротивлялися, були карані конфіскатою майна, засланнєм, тюрмою, ба навіть засуджувані на смерть, так що православну віру вщіплювано уніятським вірним кнутом та кулями.

„Вірна сій політиці Росія, зараз по вступленню на українську землю в Галичині, накладає свою руку передовсім на греко-католицьку уніятську Церкву в свідомости її значіння для українського народу — та на голову сеї Церкви, горячо улюбленого всіми Українцями митрополита гр. Шептицького, а вкінці доходить в своїй зухвалости до того, що за благословенством Св Синода приступає до знищення унії, котра оперта на договорах з Римом, на протязі більш як 300 літ була національною вірою галицьких Українців. Притім уживається актів насильства, які мусять викликати в цілім культурнім світі однодушне обуреннє та осуд.

„Тим своїм поведеннєм дає одночасно Росія, що ніби бореться за освободженнє своїх „поневолених Австрією славянських братів," найкращий доказ, як розуміє вона свободу і чого мають сподіватися від неї славянські брати.

„Українське парляментарне заступництво Галичини, яко політична репрезентація українського народу в сім краю, підносить перед цілою Европою, перед цілим цивілізованим світом урочистий протест проти

сих ганебних актів насильства Росії, котрі бють по лиці найпримітивнійші основи етики та цивілізації, незгідних з поняттєм правової держави, що в найвищій степені ломлять підстави міжнародного права. Ми свідомі того, що сей протест знайде відгук в серці всякого, у кого не вигасло почуттє справедливости, хто має зрозуміннє того, чим є для народа релиґія і віра його батьків.

„Не підлягає найменшому сумнівови і ми сподіємося того з цілою певністю, що вже найблизші воєнні події положать кінець сьому злочинному господарованню Росії на нашій рідній землі, а представлене поступованнє Москалів нехай послужить осторогою для всіх тих, хто дає себе піддурити облудною політикою „освободителів славянських братів.“

В імени українського парляментарного заступництва Галичини:

Д-р Кость Левицький, голова українського парляментарного клюбу. Юліян Романчук, віцепрезидент австрійської палати послів. Д-р. Евген Олесницький, член парляментарної комісії.

II.

„Переходовий стан річей, витворений тимчасовим заняттєм деяких округів Східної Галичини з її столицею Львовом і північної частини Буковини, Росія використовує перодовсім для того, щоб знищити українську націю в сім огнищі її розвитку, зруйнувати самі підвалини сього розвитку і викоріняти український елємент.

„В протесті українського парляментарного заступництва, опублікованім перед трьома тижнями, натавровано насильство, яке заподіяла Росія над свободою віри українського народу в Галичині, над греко-католицькою унїятською Церквою.[2]) Але слідом за сим актом насильства наступив дру-

[2]) Відносний протест (І) удожив посол д-р Евген Олесницький і в дні 6. жовтня 1914. р. предложив нашій парляментарній репрезентації до приняття і оголошення, — що негайно сталось.

ґий, ще брутальнійший, ще злочиннійший, бо вимірений проти цілої української нації, проти її найсвятійшого добра, найвищих здобутків, самих основ її істнування.

„Настановлений Росіянами ґенерал-ґубернатор для Галичини гр. Бобринський видав 30. вересня 1914. р. у Львові указ, який оповістив правосильним і для Буковини тодішний російський ґубернатор в Чернівцях Євреїнов.

„Сей указ містить в четвертім уступі постанову, котра під загрозою кари трьома місяцями вязниці або 3.000 карбованців, забороняє „продавати в книгарнях або випозичати з бібліотек усі книжки, які появилися в російській мові або в українськім нарічю поза межами російської держави“ — наказуючи всі такого роду книжки зносити звідусіль у визначене місце, де вони мають бути знищені. Коли візмемо на увагу те, що ні в Галичині, ні в Буковині перед російським наїздом жадних російських книжок не друковано, а з другого боку те, що заборонена в Росії українська література за останних 40 літ розвивалася сливе виключно в Галичині й на Буковині, а твори її головно друкувалися і розповсюднювалися у Львові, стає зовсім очевидним, що сі драконські постанови виміряні зовсім явно виключно проти Українців сих обох коронних країв.

„Сі постанови не означають нічого иншого, як лише послідовне продовження політики винищення, котру Росія від століть веде проти самого факту істновання української нації, — політики, котра спонукала Росію заборонити вже в 1680. році всю церковну літературу в українській мові, а в році 1720. взагалі всі українські книжки —, знищити в другій половині XVIII. століття шкільництво, високо розвинене в часі автономії України, — виступити проти відродження української літератури в XIX. століттю з нечуваними репресіями, з найбрутальнійшими переслідуваннями її духових провідників — політики, що дійшла нарешті до своєї найвисшої точки в одинокім в історії

указі царя Олександра II. з 1876. року, котрим зовсім усунено українське слово з літератури і громадянського життя, з церкви і школи.

„Сим старається Росія завести такі самі відносини і на хвилево занятій території, котра сталася була захистом для прогнаної української літератури, де розвивалося українське національне життє і національна культура, а що згадане розпорядженнє проскрібує всю українську літературу, всяке друковане слово без обмежень і очевидно відноситься також до всіх українських шкільних книжок, від підручників для початкової науки аж до університетських, а не менше до книжок церковних та молитовників, — то не має воно без сумніву иншої ціли, як одним ударом знищити все духове життє Українців, усі їх придбання і здобутки їх гарячих зусиль останних десятиліть на полі літератури, науки, шкільництва і церкви, — всю українську духову культуру.

„Проти сього нечуваного, брутального насильства, що приносить стид і ганьбу 20-му століттю і стоїть в яскравій суперечности з становищем петербурської Академії Наук, котра виразно признала самостійність української нації і української мови, з с у н е н о ї в р о з п о р я д ж е н н ю д о р о л і н а р і ч я, і в імя культури взяла її свобідний розвиток в оборону, — підносить низше підписана репрезентація української нації в імени люто дікткненого ним українського народу — г о л о с н и й п р о т е с т.

„Ми глибоко переконані, що навіть сі варварські вчинки Росії не будуть в силі знищити української нації, котру спіткало отсе тяжке нещастє; що невмирущий дух нашої нації, котрого досі не зломили дотеперішні довговікові переслідування й заборони зі сторони „освободителів братів Славян," допоможе їй також тепер перебути лихоліттє і не впасти перед насильством. Ся постава Росії супроти нашої нації, ся її поспішна акція нищення в той час і в тих обставинах, коли вона ще не має права розпоряджати і рішати, нехай буде для цивілізованого світа і для

історії новим доказом, як ся держава обходиться з найсвятійшими правами, нехай буде характеристикою етичиих основ сеї держави."

Відень, в жовтні 1914.

ЗА ГОЛОВНУ УКРАЇНСЬКУ НАЦІОНАЛЬНУ РАДУ:

Д-р Кость Левицький, голова,
Д-р Волод. Бачинський, секретар.

ЗА ПАРЛЯМЕНТАРНУ РЕПРЕЗЕНТАЦІЮ:

Николай Василько, д-р Евген Петрушевич, д-р Евген Олесницький, Ілля Семака.

ЗА „СОЮЗ ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ":

Ол. Скоропис-Йолтуховський,
Волод. Дорошенко.

19. Українські Січові Стрільці на Угорськім Закарпатті, 1914. р.

З початком місяця вересня 1914. р. перейшли наші заприсяжені добровольці, в числі понад дві тисячі людей, зі Стрия на Мункачів до Ґоронди, на північній Угорщині. Там їх вишколювано у військовому ділі та з них орґанізовано український леґіон, що мав творити покищо перший полк українських січових стрільців. Полкову формацію переводив Михайло Галущинський як назначений нами командант Січових Стрільців, а відпоручений австрійською військовою владою полковник Молік наглядав вишколювання і видавав головні прикази. Цей полк орґанізовано компаніями, по двіста людей, котрі названо сотнями, та з чотирох сотень творено баталіон, названий курінем.

Зпершу зложено десять сотень та з них станули два цілі курині і половина третього куріння. Чинности полковника виконував Михайло Галущинський. Команду першого куріння обняв д-р Михайло Волошин з постоєм в сусіднім Страбичеві (Мезетеребеш). Під напором російських військ опинилась

там опісля також гуцульська сотня з Галичини під командою Клима Ґутковського. Команду другого куріння обняв Гриць Коссак з постоєм в Ґоронді та команду третього куріння обняв там д-р Степан Шухевич.

Першими сотниками наших Січових стрільців були: у першому курінні (отамана д-ра Волошина): д-р Н. Гірняк, В. Дідушок, О. Будзиновський і Р. Дудинський. По виїзді д-ра Гірняка до Відня заступали його: четарі Сроковський, опісля Коник. В другому курінні (отамана Гр. Коссака): О. Семенюк, О. Бук-

Михайло Галущинський

шований, М. Баран, і С. Ґорук, та у третьому півкурінні (отамана д-ра Ст. Шухевича): Дм. Вітовський і Ів. Коссак.

Наслідком цеї формації воєнний штаб Боєвої Управи перестав функціонувати, бо його місце заняла дійсна полкова команда, значить наші офіцирські старшини (курінні команданти, сотники і четарі) під полковою командою Михайла Галущинського.

А орґанізаційний відділ Боєвої Управи зібрався був у Відні під проводом д-ра Кирила

Гриць Коссак

Трильовського та був відокремлений від стрільців і тому мусів постаратися про удержування звязку з полком українських січових стрільців. Першим

таким звязковим був професор Іван Боберський, член Боєвої Управи.

Та не довго перебували наші стрільці в Страбичеві і Ґоронді, бо вже з кінцем місяця вересня 1914. р. покликано першу їх сотню на Горішні Верецки, до оборони Карпат від наступу і переходу російської армії на угорський бік. До цего призначено добірну сотню Василя Дідушка з першого куріння д ра Михайла Волошина, та вона перейшла перший вогонь у тяжких боях і вийшла зі значними втратами з оборонної лінії Карпат.

Опісля на приказ військової команди в Мункачеві, де були тоді приділені: полковник Молік і капітан ґенерального штабу Кватернік, що мали вести справи наших стрільців, — відкомандувано три відділи стрілецькі: д-ра Степана Шухевича з двома сотнями на Ужок, Гриця Коссака з двома сотнями на Лавочне і д-ра Михайла Волошина з одною сотнею на Вишків, щоби звідтам вести розвідчу службу і перейти далі на терен Галичини. Але переведення такого завдання не було можливе, бо російські війська діставали безнастанно поміч і не уступалися з переходів, так, що австро-угорські війська мусіли проти них перебувати тяжкі бої. Через те вислані стрілецькі відділи на розвідчу службу, найшлися в периферії боєвої лінії і стали помічним засобом при наступах австро угорської армії.

В дні 9. жовтня 1914. р. оповістив заступник шефа ґенерального штабу ґенерал-майор Гефер, що українські стрільці визначилися при відпертті російських військ з Карпат.

В таких обставинах вибився курінний командант (отаман) Гриць Коссак самочинно на полковника Січових стрільців, а призначеного нами команданта Михайла Галущинського покликано на референта справ Січових стрільців при корпусі ґенерала Гофмана. Звідсі вийшли невдоволення і особисті спори в нашому стрілецтві.

20. Головна Українська Рада на еміґрації у Відні, 1914. р.

На воєнній еміґрації у Відні — обставини в українській політичній орґанізації так складалися, що ті політичні завдання, якими в першій мірі мала займатися Головна Українська Рада, переходили силою фактичних відносин, які витворилися на цій еміґрації, — в руки т. зв. делеґації, зглядно репрезентації українських парляментарних послів, зложеної з д-ра Костя Левицького, Николая Василька, і д-ра Евгена Олесницького, як також д-ра Евгена Левицького.

Причиною було те, що не всі члени Головної Української Ради від разу переїхали до Відня і там пробували на еміґрації, значить ціла Головна Українська Рада не могла у Відні зібратися, а натомість зібрались тут наші посли до Ради державної і вони почувались покликаними до того, щоби на віденськім ґрунті заступати інтереси українського народу, та з другого боку збирались тут члени Народного Комітету, начальної управи національно-демократичної партії і також хотіли мати рішаючий голос на хід справ нашої політики в часі війни.

Через те й члени „Союза Визволення України“ збиралися окремо на свої наради, та нелегко було зібрати усіх причасних на спільну нараду. Тому, зпершу провадив я роботу з моїми найближшими товаришами послами, опісля скликував я наради нашого клюбу послів парляментарних, як також членів Народного Комітету, та опісля в місяці жовтні 1914. року зачав я також скликувати засідання Головної Української Ради у Відні.

Предметом нарад Головної Української Ради на еміґрації у Відні були отсі справи:

Передусім стрілецькі справи. В цім ділі підношено потребу орґанізації другого полку українських січових стрільців, та заснування школи для підофіцирів, як також полагоджувано домагання першого полку наших українських стріль-

ців, — що стояв в Ґоронді (на Угорщині), — на підставі звітів професора Івана Боберського, директора Мих. Галущинського і радника Теодора Рожанковського. Тодішні домагання відносилися до справи іменовання командантів нашого першого полку стрільців, шоби їх ранґи були рівнорядні з правильними військовими командантами, а також до справи ужиття наших січових стрільців. Тут підношено зпершу закиди проти уживання наших стрільців без військових відзнак; проти висилання їх на стежні патрулі та розбивання одноцілости полку стрілецького а відтак піднесено думку, щоби чотири сотні наших стрільців перекинути через Туреччину на Україну...

Члени Боєвої Управи 1915 р.

Відтак переведено реконструкцію Боєвої Управи, — до котрої увійшли у Відні: д-р Кирило Трильовський, Володимир Темницький, Волод. Сінгалевич, Іван Боберський, д-р Володимир Старосольський, д-р Теофіль Кормош, д-р Степан Томашівський, д-р Льонгин Цегельський, і Дмитро Катамай.

Та опісля з кінцем 1914. року були членами Української Боєвої Управи у Відні: проф. Іван Боберський, д-р Теофіль Кормош, п. Володимир Сінгалевич містоголова, п. д-р. Кирило Трильовський голова, Володимир Темницький містоголова, сотник д-р Михайло Волошин, четар Дмитро Катамай голова місцевої команди у Відні і сотник Дмитро Вітовський.

А найважнійшою справою, котрою займалися чле-

ни Головної Української Ради у Відні, була відчута потреба перебудови цеї установи, щоби з неї створити дійсну загальну українську орґанізацію, в котрій були би заступлені всі політичні партії та посольскі клюби Галичини і Буковини, як також партії з російської України. За цим пляном заявлялися передовсім соціял-демократи та попирали його також радикали і „Союз Визволення України". Другий плян підносило ліве крило національ-демократів, як посли: д-р Ізидор Голубович, д-р Евген Петрушевич і о. Йосиф Фолис, — що бажало скріпити Головну Українську Раду висланцями парляментарних галицько-українських послів і віддати її заступство політичних інтересів, передовсім галицької України, не розширюючи її представниками Буковини, — а буковинські Українці домагалися створення спільної політичної орґанізації для Галичини і Буковини, але без заступників російської України.

На засіданні Головної Української Ради з 26. падолиста 1914. р. піднесено проєкт реорґанізації Ради з метою: дбати про одноцілість загальної української політики в часі війни, — відносно постулятів і кличів політичних.

Та отсим проєктом не розвязано справи, бо не в річевих поглядах, але в особистих посяганнях лежав головний „камінь преткновенія" і тому над всякими проєктами велися довгі наради і переговори з нашими ґрупами і партіями, — заки узгіднились розбіжні думки і особисті непорозуміння.

І тоді вже проявилась була ґрупа, що хотіла п. Николая Василька зовсім усунути від української політики, та опісля мене скинути з проводу, а висунути д-ра Евгена Петрушевича на моє місце. До цеї ґрупи належали: д-р Ізидор Голубович, д-р Льонгин Цегельський, д-р Володимир Бачинський і о. Йосиф Фолис. Опісля, отся ґрупа притихла була і піддалася Загальній Українській Раді, а виринула знова і піднеслась аж з кінцем 1916. року.

21. Талєргофи.

На полях громади Abtissendorf коло Градця в Стирії, званих Талєргоф, побудував був австрійський уряд літом 1914. року: бараки для інтернованих. Туди спроваджувано примусово, на підставі виказів старост, поліційних комісаріятів і військових команд, без близшого розбору — людей, що видавались бути непевними, зглядно небезпечними в часі війни.

Перший і головний контінґент інтернованих в Талєргофі творили наші люде з Галичини і Буковини, посуджувані про руссофільство, — котрих там відставляли евакуаційними поїздами вже в місяці серпні 1914. р. В малій частині доставлено там також Поляків і Жидів.

Таким способом зібралось було в Талєргофі від разу кілька тисяч людей, про що могла дізнатись наша українська репрезентація у Відні аж в перших днях місяця вересня 1914. р., бо тоді, у воєнному часі всяка переписка і взагалі порозуміння були незвичайно утруднені.

З відносних обставин уважаю моїм обовязком ствердити від разу дійсність двох подій, що у свідомо неправдивім представленні поширяються з боку галицьких Руссофілів.[22])

По перше, не є правдиве, начеб австрійські власти тоді інтернували тільки Руссофілів, значить членів руссофільської партії, бо відносні власти інтернували також, і в єще більшім числі спроваджували до Талєргофів: Українців під фальшивим посуджуванням їх про „руссофільство". А подруге, не є правдою, начеб Українці були винуватцями чи співвинними мартирольоґії інтернованих

[22]) Пр. пор. Талергофскій Альманахъ, пропамятная книга австрійскихъ жестокостей, и узвѣрствъ и насилій надъ карпато-русскимъ народомъ во время всемірной войны 1914 — 1917 гг. Выпускъ Первый, Львовъ, 1924, Изданіе Талергофскаго Комитета. Типографія Ставропигійскаго Института. Выпускъ второй, Львовъ, 1925.

в Талєргофі, бо якраз Українці через свою парляментарну репрезентацію піднимали всякі можливі заходи, щоби безпідставно людей не вязнили та щоби власти цивільні і військові провірювали правдивість доносів. Та коли проте австрійські власти зачали збирати цілі табори інтернованих, то з нашого боку виразно зажадано, щоби відносні власти негайно провірювали причину і підставу інтернування, та невинних людей зараз випускали на волю, а в інших випадках віддавали посуджених приналежним судам, щоби обвинені могли виправдуватися і оборонюватися.

Зокрема, відносно самого Талєргофу, що був найбільшим табором інтернованих в Австрії, виєднала наша репрезентація, що там допущено нашого чоловіка довіря, в особі адвоката д-ра Івана Ганкевича, котрий збирав матеріяли що-до людей неповинно інтернованих і посуджуваних, та завдяки тим заходам виходили люде з Талєргофу ґрупами на волю, а загально кажучи, в Талєргофі не страчено ні одної людини.[23])

З отсего виказується, що в Талєргофі терпіли так само Українці як Руссофіли, та що як раз Українці помагали визволяти людей з Талєргофу, а не їх страчувати!

А як хто хоче доходити первісних виновників Талєргофу і інших таких нещасть воєнних, то мусить ствердити і безглядно признати, що моральними виновниками тих нещасть були передусім Руссофіли, бо якби вони не були вели руссофільської пропаґанди перед війною в Галичині і на Буковині, то не булоби приводу до руссофільського страхіття і тих тяжких жертв, що опісля прийшли на нас в часі війни.

Дальшими виновниками інтернування невинних людей були ті цивільні урядовці адміністраційні і ті

[23]) Пр. пор. Протест проти наклепів на о. Михайла Цегельського, пароха в Камінці Струмиловій, уміщений в „Ділі“, ч. 149, з р. 1928.

Українські визволенці з Талергофу 1914.

військові команди в Галичині, що казали відставляти невинних людей до таборів для інтернованих...

Та вертаючи до справи Талєргофу треба пояснити, чому як раз той Талєргоф став символом страшного лихоліття воєнного з років 1914 до 1917, коли розвязано цей табор інтернованих.

Отсе мало свою причину в тих обставинах, в яких повстав табор інтернованих в Талєргофі. До цего табору прийшла негайно більша кількість людей, що мали приміститись в деревляних бараках, збудованих з занедбанням всяких уладжень санітарних, так що при лихім відживлюванні інтернованих і нечистости в бараках, розвинулась в скорому часі пошесть пятнистого тифу, від котрої згинуло там понад тисяч інтернованих осіб.

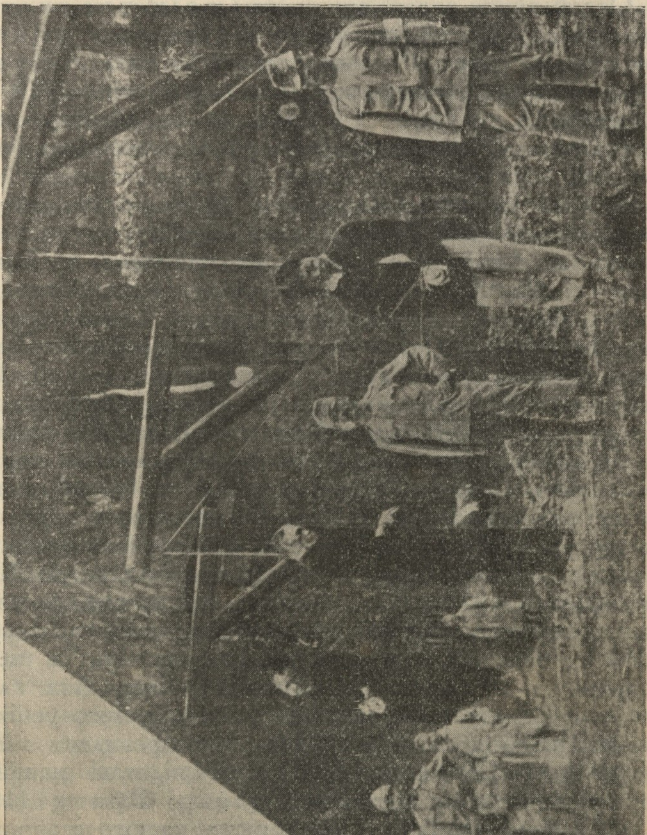
Тому Талєргоф став від разу сінонімом Голгофти нашого народу, з початком світової війни.

А таких Талєргофів було в Австрії у запіллях — не мало і єще страшнійщих. За мало було наших жертв на воєннім боєвищі по обох фронтах, де боровся український жовнір: в австро-угорській і російській армії, — відділи австрійського і угорського (мадярського) війська при своїх переходах нападали на наше безборонне і безвинне населення у запіллях і там без судів вішали або вистрілювали наших людей під закидом, що вони є „Русси“ чи там „Рутени“ зрадники держави. При цих екзекуціях самочинних страчено у нас тисячі і тисячі невинних людей.

До таких звірських розправ належить безприкладна масакра, котра відбулася в дні 15. вересня 1914. р. на вулицях Перемишля, в білий день. Мадярські гонведи, що мали доставити сорок кількох арештованих селян і інтеліґентів, застрілили з них сорок людей на вулицях в Перемишлі, — заки допровадили їх до арештів і переслухання.

Та як судили австрійські воєнні суди, доказує засуд виданий воєнним полевим судом в Мункачеві дня 30. вересня 1914. р. на о. Романа Березовського, гредько-католицького пароха з Протес, жидачівського повіту; Льва Кобилянського,

громадського писаря з Сенечола, долинського повіту і Пантелеймона Жабяка, селянина з Сенечола. Вони втікали з Галичини на Угорщину перед насту-

паючими російськими військами, бо як Українці боялися вони переслідування з російського боку а суд австрійський узнав без найменшої підстави та як раз в супереч явній дійсности і правді, начеб вони

старались тим способом дізнатися про сили і стан, та пляни воєнної акції австро-угорської армії, щоби про це донести ворогови, — і засудив їх на кару смерти через повішення.

Отсей вирок зараз виконано і всіх трьох обжалованих повішено, а опісля по трьох роках вироком воєнного полевого суду краєвої оборони в Стриї з 17. січня 1918. р. знесено той засуд і увільнено засуджених, чим доказано, як справедливість убиває невинних людей.[24])

Другим таким вироком, між многими був засуд виданий воєнним полевнм судом в Синевідську вижнім, стрийського повіту, на громадян з Синевідська: Михайла Коваля, Теодора Ґудза, Степана Гриба, Николая Джуса. Петра Джуса, Адама Струка, Антона Коваля, Петра Коваля, Івана Матіїшина, Теодора Фединишина і Івана Тишовського, в дні 18. жовтня 1914. р. також під проводом авдітора д-ра Станислава Заґурського. Всіх тих одинайцять господарів синевідських засуджено на кару смерти через повішеннє, і виконано цю кару за те, начеб вони в часі російської інвазії були в зносинах з ворогом та цим нанесли втрату австрійській оружній силі...

Вісти про такі страшні екзекуції доходили до Відня від осені 1914. р. і тоді наша репрезентація уживала всяких можливих заходів, щоби перепинити і здержати те звірське катування нашого народу. Та коли старання і зажалення у цивільних і військових властей негайно не допровадили до пожаданого успіху, то на наше домагання представив президеит міністрів граф Штірк цю справу на підставі нашого меморіялу самому цісареви і цісар Франц Йосиф, знаючи вірність і хоробрість нашого жовніра, звернувся власноручним письмом до головного команданта австрійської армії архикнязя Фридриха, щоби

[24]) Провідником розправи воєнного суду полевого в Мукачеві був польський шовініст, авдітор д-р Станислав Заґурський.

цей прикоротив відносні зловживання воєнного права.[25])

Наслідом того головний командант армії архикнязь Фридрих видав в дні 13. січня 1915. р. приказ до армії, в котрім поміщено отсі поучення: 1) Необхідно знати кождому жовнірови, що безумовно фальшиве є: уважати всіх Русинів зрадниками; 2) також не можна всіх придержаних (арештованих) зачислювати до зрадників, бо многих арештується невинно, на підставі ложних доносів; 3) ложні доноси прикоротиться, як разом з посудженим притримається (по змозі) також донощика; 4) зле обходження з придержаними (увязненими) підриває авторитет воєнної влади, і тому воно має бути каране; 5) жовнірам, котрі не знають мови місцевого населення, мають офіцири вияснити, що Галичина не є чужим краєм, та що до живучого в Галичині льояльного населення треба відноситися як найбільше призно; 6) нічим не оправдане, безглядне відношення наших військ, що не говорять місцевою мовою, супроти населення може легко довести до того, що населення буде в нашім жовнірі бачити свого ворога, а в ріднім по язиці і крові козакови — свого спасителя; 7) вкінці не мож забувати, що так руські (українські) жовнірі і стрільці, як і жовнірі польської і інших національностей, з геройською відвагою боролись в рядах нашої армії і сповнили таким чином свій патріотичний обовязок.

Отсей приказ в дечім прояснив обовязки воєнної влади та усунув найбільше яркі безправства армії супроти населення областей, навіщених війною. Але проте австрійські Талєргофи остались в чорній книзі воєнної історії та лишуться печальним споминoм в души нашого народу.

Наша репрезентація у Відні не була вдоволена змістом того приказу головного команданта австро-

[25]) За те ґенеральний штаб австрійської армії мстився на особі президента міністрів графа Штірка і домагався його усунення, але цісар Франц Йосиф признав йому рацію, та не допустив вже до таких загонів своєї зольдатески.

угорської армії, та домагалась, щоби військам на боєвім фронті заборонено виконувати всякі самочинні юстифікації осіб підозрілих; щоби покликано наших товмачів українських, та щоби в разі узасадненого посудження відставлювано обвинувачених приналежним судам.

Справа нелюдського переслідування українського невинного населення австрійським військом була тяжкою журбою нашої репрезентації через цілий час війни, бо астрійська влада військова, не зважаючи на наші оправдані зажалення і прикази начальної команди, була нерозумна і непоправна та хоча в меншім числі, але всеж таки далі видавала засуджуючі вироки на невинних людей.

22. Відручне письмо цісаря до президента міністрів графа Штірка.

Старий австрійський цісар Франц Йосиф по перших лихих звітах зі східного фронту тяжко відчув ті воєнні невдачі та навіть носився з думкою: вислати до російського царя пропозицію на заключення мира, але до цего не допустили військові круги, що тоді мали всю владу у своїх руках. Тому на заспокоєння населення, найтяжше навіщеного війною, написав він отсе письмо до президента міністрів графа Штірка:

„Любий графе Штірк!

Воєнний стан, який вимагає від цілого населення монархії діймаючих жертв, тяжить особливо важко на областях обнятих воєнними операціями Галичини і Буковини. Тяжкою журбою переняло Мене те лихоліття, яке впало на ті області. Мої вірні піддані, яким загрожено особисту безпечність, спокійне посідання батьківщини та їх заробковання і життя, можуть бути певні Мого батьківського співчуття. Ожидаю від їх патріотичної витривалости, що вони відважно перенесуть наложену на них пробу та в кріпкій надії на ліпшу і зовсім забезпечену будучність

зі своєї сторони мужно причиняться до загоєння ран господарського життя вітчини. Поручаю Мому правительству обняти краї, безпосередно навіщені війною, своєю особливою опікою і найперше співділаючи з покликаними місцевими чинниками видати вказані зарядження для злагодження важкої недолі.

Маю повне довіря, що населеннє, перебувши при тій помочи теперішну важку хвилю, певне Моєї дальшої особливої опіки, на яку спокійно може числити, незабаром зможе повернути собі втрату загального добробуту, та знов здобути міцні основи для благодатного розвитку свого культурного життя."

Відень, 25. жовтня 1914.

Франц Йосиф (в. р.)
Штірк (в. р.)

23. Звіт Начальної Команди австрійської армії для цісаря Франц Йосифа I., в справі галицьких відносин, з місяця жовтня 1914. р.

„Ц. і к. Начальна Команда Оп. Nro. 3222.

Найясніший Пане!

Від часу, як Монархія обняла в посідання Галичину і Буковину, аж досі мав польський елємент майже необмежене верховодство над іншими націями в тих краях, бо він мав давну культуру, впливову шляхту і великі земські посілости та майже виключно приходив до значіння при обсаджуванні урядничих становищ всіх катеґорій.

Змагання руської нації, котра пізнійше пробудилася, проти сего верховодства не мали майже ніякого успіху задля браку всіх політичних чинників. Через те витворилось у великій частині руського населення переконаннє про безуспішність дальших зусиль і те зробило її доступною заграничній аґітації, що впроваджувала її в блуд та вспіла поширити поміж народом віру, що він з огляду на расу, мову і реліґію є приналежний до Росії, і тому Поляки та цісарсько-королівське правительство його безправно гноблять.

Проти цего руху не могли рішучо виступити українські патріотичні орґанізації, тим менше, що польські партії часто явно або й тайно підпирали руссофільську переворотну роботу, у злуді, що поміркована руссофільська струя є менш небезпечна задержанню їх верховного становища, як своєї сили свідомий, хоч для монархії льояльний, руський нарід.

І так дійшло до цего, що з початком війни було руське населення поділене на дві ворожі партії, з котрих одна не завагалась, наступаючого ворога у всякий спосіб підпомогати.

З другої сторони, що тичиться польських партій в Галичині, то для них всіх є мірodайна надія на створення самостійної національної держави. Отся надія спирається одначе у всіх майже партій на співділанні монархії а тільки у націонал-демократів (всеполяків) на обіцянках Росії. На се дала названа партія несумнівні докази. (Прилоги).

Ті відносини спричинили в останних роках перед війною, у Поляків і Русинів ярке недовіря до кождої провідної особи, до якої небудь нації чи партії вона належала, бо признаючи її всі особисті кваліфікації, кожда партія добачувала в справедливім трактованні другої, занедбання своїх інтересів, що в дальшім тоці провадило до непевного становища деяких орґанів правління, а навіть до незрозуміння і толєровання ними монархії ворожих напрямів.

Незаспокоєні надії Українців викликали між іншим також атентат, якого жертвою упав намісник Вашої Величности граф Потоцький.

Вже давно пізнало начальство армії некористи, які виходили наслідом тих нездорових відносин і жадало їх поборювання, — та задля недостатку радикальної заради поширився протидержавний рух до такого розміру, що з початком теперішного походу воєнного, наше військо у власнім краю мусіло тяжко терпіти через шпіонажу і зраду руссофільського населення, а наш ворог, котрий виступав як „освободитель“ міг певне числити на всяке поперття.

Ворожа начальна Команда Армії видала навіть бро-

шуру про національні відносини, в котрій Галичина і Буковина є представлені як зовсім зрілі до російської окупації.

Такими партійними тертями розірваний край потребує енерґійних і доцільних постанов, — сильної кермуючої руки, щоби по війні знова створити повновартний і безпечний коронний край.

Побіч безгядного давлення протидержавних змагань треба масу населення через безсторонне трактовання і матеріяльне допомагання знова приєднати. В цім одначе не вистарчає, щоби кермуюча особистість розпоряджала потрібними прикметами, та щоби всі круги суспільні мали повне довіря до її безстороннного становища.

По дотеперішним відносинам, обсаджуєся найвисші уряди в Галичині і Буковині тільки державними урядниками або політиками польської народности. До якої партиії вони належалиб. ніколи не будуть вони мати поперття всіх польських фракцій і в ніякім разі не будуть вони спроможні виминати противенства поміж провідними партіями.

А для Русина, чи він руссофіл, чи українець, буде польський шеф краєвої управи все представником польського переслідування.

Конечне, однодушне довіря всіх може добути собі тільки представник військової влади, бо вона від десятків літ уособляє собою прінціп рівномірного трактовання всіх народностей.

При уладженні адміністрації у відзисканих власних областях треба далі звернути в великій мірі увагу на потреби полевої армії, бо тільки від неї залежить наладнання будуччини монархії.

Строгі постанови проти ворожих війську замахів, є при цім так само необхідні, як доцільний вплив на урядництво і на автономні установи, як також матеріяльне піднесення так дуже зруйнованого краю, що запевнилоби узгіднене співжиття народу з армією.

З тих всіх обставин мож пізнати, що в найблизшому часі діяльність політичних урядників, як намі-

сник Галичини та президент краю Буковини, мусить стрінутися з майже непоборимими труднощами.

Начальна команда армії предкладає отже по зрілім розважуванні найпокірнійшу просьбу, щоби Ваша Величність зволили повірити управу тих обох коронних країв, аж до дальшого, висшому ґенералови і цего найласкавійше заіменувати ґувернером для Галичини і Буковини.

Архикнязь Фридрих“

24. Українські делеґати в Софії і Царгороді, 1914. р.

Метою російської політики на Балкані: „визволення Славян зпід турецького ярма“ було те, що Росія хотіла стати твердою ногою в Царгороді і звідсі панувати над балканським півостровом. І тому ті держави на південнім сході Европи, що хотіли визволитися зпід верховодства Росії, яка все більше й більше придавляла їх свобідний розвиток, і відвернути від себе небезпеку, яка грозила їм від російського імперіялізму, мали свій інтерес в цім, щоби українське питання в міжнародній політиці було полагоджене згідно з національним ідеалом українського народу. Бо коли здійснивбися ідеал вільної України, то російська імперія була би відсунена від Балкану, а нова українська держава була би заінтересована в приязні з балканськими державами, щоби разом з ними творити союз для забезпечення себе супроти Росії.

Такі обєктивні дані мали на увазі: „Головна Українська Рада“ і „Союз визволення України“, коли рішилися осінню 1914. р. вислати на Балкан своїх делеґатів. Зосібна, ішло про се, щоб ті обставини, які вимагали від балканських держав у їх власнім інтересі підперти українські змагання до національного визволення, прояснити державним керманичам і публичній опінії тих держав; познакомити їх близше з українським питанням та навязати безпосередні зносини і так запевнити собі з їх сторони прихильну акцію як в часі війни, так особливе тоді,

коли на основі вислідів війни, міжнародна дипльоматія буде рішати про новий уклад політичних сил в Европі.

Делеґати Союза визволення України, д-р Лев Ганкевич і Маріян Меленевський, виїхали на Балкан вчаснійше, щоби розглянутися в положенні і зорієнтуватися, що можна зробити.[26]) Коли ці вступні кроки були зроблені, тоді вибралися в дипльоматичній місії делеґати Головної Української Ради: посол до австрійської Державної Ради д-р Льонгин Цегельський і секретар Головної Української Ради д-р Степан Баран.

В болгарській мові видано тоді три брошури: д-ра Льонгина Цегельського „Не освободителька, а потисница на народитѣ"; проф. Михайла Грушевського „Приѣгледъ на украинската история" і д-ра Льонгина Цегельського „Украинството нѣмска интрига ли е? Отговоръ на русофилитѣ Я. Романчукъ и д-ръ Н. Бобчевъ." Та найбільше причинилися до поширення української ідеї серед болгарського народу ґазета „Камбана" під редакцією Христа Станчева. В місячнику „Читалище" орґані „Союза болгарських читалень", була стаття професора університету д-ра Івана Шишманова про українські читальні і кооперативи в Галичині[27]).

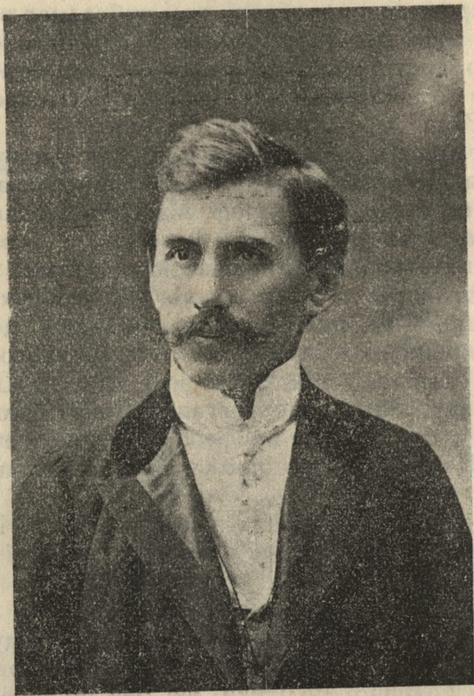
Акція делеґатів мала на увазі Болгарію і Туреччину, держави, які свідомі були змагань Росії і заінтересовані в ослабленні її у світовій війні.

Делеґати Головної Української Ради: д-р Льонгин Цегельський і д-р Степан Баран мали нагоду стрінутися підчас свого побуту в Софії і Царгороді з керманичами тодішної політики, які без обиняків заяви-

[26]) Д-р Лев Ганкевич, у Вістнику Союза визволення України з 12. вересня 1915, подає, що Болгари не знали нічого про Україну, і коли в жовтні 1914 р. приїхали вперше делеґати Союза визволення України до Софії, мали не легке перед собою завдання. Правда, Болгари приняли їх приязно, але завдання їх найбільше влекшила їм болгарська преса.

[27]) Переклад розвідки професора Михайла Грушевського „Історичний розвій українського питання" видав в анґлійській мові Юрій Рафалович в Льондоні, 1915. р. заходами Українського Комітету в Анґлії.

лися за розбиттям Росії і за збудованнєм на її руїнах самостійної української держави. Такі визначні державні керманичі, як д-р Радославов і д-р Генадієв в Софії, як фактичний диктатор Туреччини Енвер паша і Талаат бей, — всі вони — і бо-

д-р Іван Шишманов

гато інших визначних політиків — висказували переконання, що зі світової пожежі повстане над Чорним морем нова українська держава як охоронний мур проти російської навали на Балкан і Середземне море[28]).

[28]) Провідник російських соціялдемократів, большевицької групи, Ленін, мав в падолисті 1914. р. виклад в Ціріху (в Швай-

25. Українське жіноцтво для жовнірів Українців.

Українське жіноцтво, зорґанізовалось вже в осені 1914. року у Відні в „Українськім жіночім комітеті помочи для ранених“ та сповняло

Ольга Ціпановська

свою самаританську службу українським жовнірам і українським січовим стрільцям, раненим у війні, на чужині. Головою цего комітету була зпершу п. Олена Левицька, жінка посла д-ра Евгена Левицького, опісля п. Ольга Ціпановська з Пере-

царії) на тему „Війна і соціялдемократія“ та заявився за державною самостійністю України.

мишля; секретарювала п. Северина Кабаровська, а касу провадив о. проф. Лициняк.

Члени цего комітету відвідували по шпиталях: наших українських жовнірів і українських січових стрільців та роздавали їм ґазети і книжки, як також інформували їх про це, де є їх родини і що діється у світі, а в разі потреби залагоджували їм відносну переписку.

Відвідуючи шпиталі, вони переконалися, що українські жовніри і січові стрільці часто бажають передати свою послідну волю або листи для своїх родин. З огляду на це отворено єще окремий „інформаційний комітет“, котрий приймав письма і памяткові річи, які жовніри призначували для своїх родин. Опісля цей комітет передавав відносні предмети та інформації родинам жовнірів. При передачі грошей, завіщань або памяткових річей одержували жовніри відповідну посвідку від членів комітету. Жовніри, розміщені по шпиталях в інших містах, відносилися до Комітету у Відні писемно. Головою цего Комітету була діяльна Марія Білецька.

26. Перше відзначення Українських Січових Стрільців, 1914. р.

Значна часть наших стрільців стояла в Карпатах, вже по галицькім боці. Брали вони участь в боях з російськими військами та відзначилися хоробрістю і витревалістю на воєнні труди.

В дні 10. падолиста 1914. року роздавано медалі хоробрости. Це відбулося святочним способом. Сотні уставилися, на отвертій площі. О 12-ій годині в полудне прибув ґенерал Фляйшман, капітан ґенерального штабу Кватернік і сотник українських Січових Стрільців Іван Коссак, приділений до штабу 129 ої бриґади. Роздався приказ і комендант уставлених січових сотень, отаман Гриць Коссак складав ґенеральний рапорт. Ґенерал переглянув ряди наших стрільців, та відтак звернувся до них отсими менш-більше словами в німецькій

мові: „Українці! Ви достойно і хоробро боретеся з ворогом і дали на це докази. Та помітне є у вас те, що у ваших рядах станули й дівчата і доказали, що хоробрість є прикметою не лиш самих мущин. Вони визначилися тут незвичайною відвагою і дали приклад, як любити свою батьківщину. Перший раз маю щастя винагородити медалію хоробрість жінки і тішить мене, що на вашій груді заблестить відзнака, яку досі лиш вояк-мущина міг здобути“.

На приказ ґенерала виступили наперед стрілиці: Степанівна Олена і Галечко Софія та стріль-

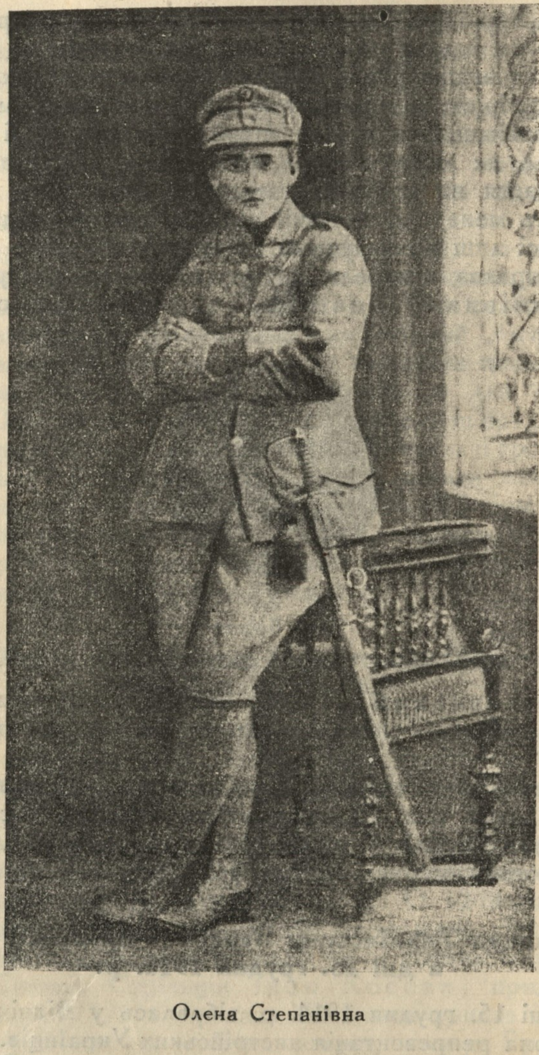
Іван Коссак

ці: Носковський Зенон, кадет і Струхманчук Яків, четар. Ґенерал припнув їм „медалі хоробрости“.

Опісля вніс ґенерал оклик в честь найдостойнійшого давця сих відзнак, цісаря Франца Йосифа І. Блиснули шаблі і грімкі оклики залунали далеко смерековим лісом.

27. Нарада Українських Парляментаристів у Відні, в дні 15. грудня 1914. р.

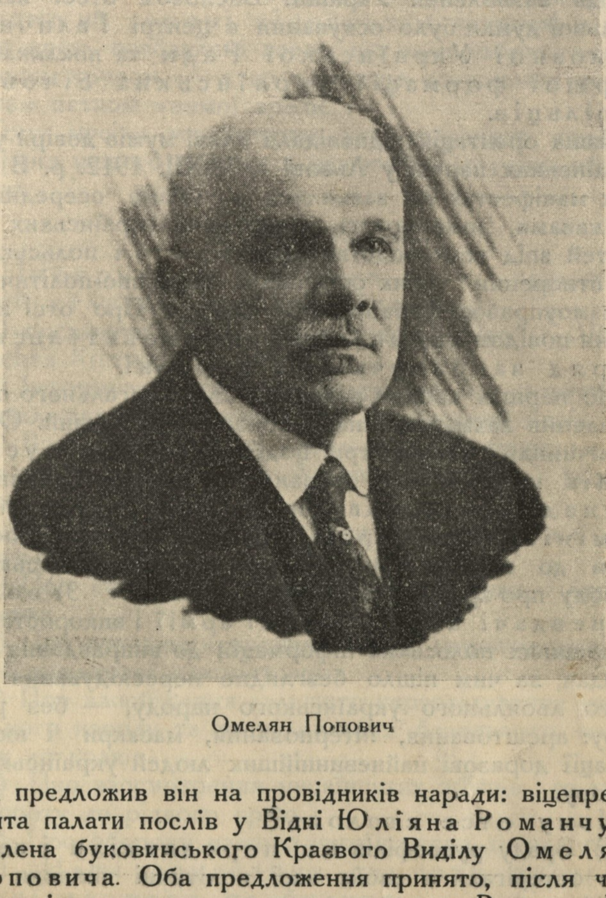
В дні 15. грудня 1914. р. зібралась у Відні парляментарна репрезентація австрійських Українців. В цій нараді взяли участь українські парляментарні посли з Галичини і Буковини, та українські посли галицького сойму і українські посли буковинського сойму.

Олена Степанівна

Між присутними явився також станиславівський епископ о. д-р Григорій Хомишин як виріліст галицького сойму.

Нараду отворив голова д-р Кость Левицький і представив причини скликання цеї наради як також предмет наради, зложений з отсих двох точок: 1. політичний звіт парляментарної президії, і 2. справа утворення всеукраїнської національної репрезентації. Від-

Омелян Попович

так предложив він на провідників наради: віцепрезидента палати послів у Відні Юліяна Романчука і члена буковинського Краєвого Виділу Омеляна Поповича. Оба предложення принято, після чого президія покликала на секретаря д-ра Волод. Бачинського.

По приступленні до черги нарад, голова д-р Кость Левицький зложив політичний звіт за час від початку війни.

В цім рефераті порушив він отсі справи:

Виповідження війни приняв наш український народ в Австрії — з одушевленням і зрозумінням, як заповідь визволення України. Висловом отсеї нашої спільної думки було оснування в центрі Галичини Головної Української Ради та покликання першої формації українських січових стрільців.

Наша орєнтація відповідала заяві мужів довіря усіх українських партій у Львові з 7. XII. 1912. р. В наших маніфестах ми заявились за обома осередними державами, домагаючись визволення українських областей зпід верховодства московського і польського та створення з них орґанізмів державно-політичних зі самоуправою українського народу. Про отсі змагання повідомлено австрійське правительство і уряд заграничний в Берліні.

По перших хвилях великих надій і загального одушевлення захмарився наш горизонт політичний. Отсе спричинили головно три події: 1) зради руссофілів на північній пограничній полосі Галичини; 2) надужиття власти з боку польської адміністрації краю, зглядно польської політики до злобного посудження цілого українського народу про зраду австрійської держави; 3) воєнні невдачі австрійської армії і використання фальшивих польських інформацій до виправдання сих невдач, за чим пішло безглядне переслідування нашого льояльного українського народу, — без розбору: арештовання, інтерновання, масакри і юстифікації доразові найневиннійших людей українського табору.

Чому отсе сталось?

1) Зраду руссофілів ми передвиділи і перед нею остерігали в своїм часі політичні чинники австрійської держави.

2) Відкрився рубець польської політики

супроти українського народу, — конець спільної акції з Поляками!...

3) Поступовання нашої армії спричинене хиткою політикою австрійського правительства та браком приготовлення армії до війни на терені галицькім...

В таких обставинах ми найшлись несподівано на терені віденськім, викинені з рідного краю, позбавлені всего, що мали добуте тяжким власним трудом, — а до того єще осоромлені перед світом пятном мнимої зради....

Тому мусіли ми ймитись усіх можливих средств оборони нашого народу в незвичайно трудних обставинах

Способи заради:

I. Інформація ширшого світа про дійсний стан справи української:

1) поставити у Відні свою пресу: „Діло“ і „Ukrainisches Korrespondenzblatt“.

2) Інформувати німецьку пресу, та не допускати до фальшивих інформацій про український нарід.

3) Видавати брошури і меморанди та поширювати їх в кругах політичних Австро-Угорщини і Німеччини.

II. Домагання супроти австрійського правительства:

1) Про увільнення невинно арештованих і інтернованих.

2) Про покарання провинившихся чинників цивільної і військової адміністрації.

3) Про запобіження дальшого переслідування українського народу та уможливлення безпечного повороту до краю.

4) Про заосмотрення українських збігців до часу повороту до рідного краю.

5) Про оборону нашого українського духовенства.

III. Наші домагання супроти австрійської держави на будуче:

1) Зміна адміністрації Галичини уже в часі воєннім.

2) Відшкодовання воєнне нашого народу (відбудова).

3) Поділ краю без огляду на дальший вислід війни.

IV. Пропаґанда української ідеї державної поза границями Австрії.

V. Ужиття наших українських січових стрільців на Україні.

По рефераті п. д-ра Костя Левицького одобрено звіт і принято одноголосно отсі постанови:

1) Інформувати ширший світ про дійсний стан української справи: видаванням у Відні своєї преси в українськім язиці і в німецькім; інформованнєм німецької преси, аби не допускати до фальшивих вістей про українську справу, як також видаванням розвідок і всяких інших письм та розширюванням сих видавництв в політичних кругах Австро-Угорщини і Німеччини.

2) Домагатися зараз від австрійського правительства: увільнення невинно арештованих і інтернованих; покарання провинившихся осіб цивільної і військової власти; видання розпорядків в ціли запобіження дальших переслідувань українського народу та забезпечення повороту до краю, як також заосмотрення державним коштом всіх українських збігців аж до часу повороту до краю.

3.) Жадати від австрійської держави: зміни дотепершної польської адміністрації у Східній Галичині; поділу Галичини та відшкодовання українського народу за понесені втрати воєнні: господарською відбудовою східно-галицької і буковинської области.

Опісля пос. д-р Евген Левицький виголосив реферат про потребу утворення всеукраїнської національної репрезентації на час війни. По переведенні довшої дискусії вирішено на внесок п. Омеляна Поповича більшістю голосів: поки що утворити австрійську репрезентацію, доки російським Українцям не буде можливе установити своїх леґітимованих представників.

Наслідком цього вирішення не дійшло тоді до утворення одноцілої репрезентації, а далі функціонували

у Відні: Українські клюби парляментарні (галицький національно-демократичний і радикальний та буковинський), Головна Українська Рада, Народний Комітет, начальна управа національно демократичної партії і Союз визволення України. А в дійсности провадили і залагоджували найважнійші справи: д-р Кость Левицький, Николай Василько і д-р Евген Олесницький.

Та проти того, що робила отся парляментарна президія ніхто не підносив предметових закидів, але всеж таки ставлено домагання, щоби створити якесь збірне тіло, котре вирішувалоб всі справи в часі воєннім, а в цім стояв Союз визволення України на дорозі, бо до людей, що проголосили себе тут представниками великоі України, не всі мали довіря. Найбільше поборював членів Союза визволення України буковинський посол і провідник Николай Василько, і тому на тій нараді перейшла постанова, щоби поки що утворити австрійську репрезентацію. До цього причинилось також і те, що члени Союза визволення України не були між собою згідні, наслідком чого Микола Залізняк, Володимир Степанківський і д-р Дмитро Донцов станули поза Союзом визволення України, а в Союзі лишилися: Олександер Скоропис-Йолтуховський, Володимир Дорошенко, Маріян Меленевський і Андрій Жук.

Той проєкт з 15. грудня 1914. р. відновлено на засіданні так званої Верховної Ради, скликаної п. Юліяном Романчуком у Відні в дні 28. лютого 1915 р., взиваючи всі галицькі і буковинські партії, щоби злучилися в одно представництво, котре оставало би в контакті з російськими Українцями.

Опісля, всеж таки велися дальші наради в цій справі — доки не дійшло до утворення Загальної Української Ради у Відні, що наступило по міжпартійних переговорах в дні 5. мая 1915. року як розширення Головної Української Ради з 1914. року.

28. Резолюції Українського Національного Конґресу у Філядельфії, з 18. грудня 1914. року.

Українська преса оголосила отсі резолюції Українського Національного Конґресу, що відбувся „у Філядельфії в дні 18. грудня 1914. року[29]):

Микола Залізняк

„1. Національний Конґрес стверджує, що українські области в Галичині, на Буковині і Угорщині були осередком українського життя: культурного, письменничого, економічного і політичного.

[29]) Пор. Ukrainisches Korrespondenzblatt, ч. 8. з 1915. р.

2. Конґрес стверджує, що український нарід на тих землях **розвивався власними силами**, використовуючи конституційні права Австрії на свій хосен.

3. Конґрес стверджує, що Росія від першого моменту Персональної унії між Україною і Росією, насильними способами **нищила свободи**, запоручені Україні Переяславським договором з 1654. року, а вершком тих насильств є царський указ з 1876. року, котрим зовсім заборонено уживання української мови в житті публичнім.

4. Конґрес стверджує, що Росія тепер простягнула руку по останну частину України (Галицьку, Буковинську і Угорську); що Росія, без огляду на те, що до часу покінчення австрійсько-російської війни — окупація Галичини і Буковини є тільки переходова, зовсім безправно та з наругою культури 20. століття, скасувала всі українські: національні, культурні і політичні добутки в Галичині і на Буковині, при чім та Росія одним почерком пера там усунула українську мову, як колись на російській Україні.

5. Конґрес стверджує, що урядова Росія зробила собі з православної релігії політичне оруддя до поширення границь російської держави, та що вона хоче за помочію православної російської релігії зловити у свої сіти: галицьку, буковинську і угорську Україну.

6. Конґрес стверджує, що поширення православно-російської релігії поміж католицькими, в американській Унії живучими Українцями, має послужити урядовій Росії середником до пригнетення національної свідомости католицьких Українців.

7. Конґрес стверджує, що заведення російського православія в Галичині, в часі военного стану, є безправством і насилуванням найсвятійших почувань української нації“.

„З цих причин закладає Конґрес перед цілим культурним світом, зосібна перед свобідною Америкою, рішучий **протест проти тих безправств і варварств Росії**, та пятнує ті російські вчинки як негідні культурної держави, за яку себе має Росія.

Національний Конґрес стверджує, що українського митрополита ґрафа Шептицького тільки з політичних причин увязнено і заслано, щоби через те позбавити галицьких Українців їх духовного провідника і заступника. Проти цего насильства протестує Конґрес прилюдно і рішучо; пятнує сей вчинок як дике варварство і жадає випущення митрополита на волю, евентуально перенесення його на невтральну територію американської унії".

До цих резолюцій американських Українців подаю пояснення на підставі звіту, який я опісля одержав від д-ра Семена Демидчука з Америки:

„До Америки приїхав я 2. жовтня і сейчас запросив представителів українських фінансових орґанізацій (инших тут нема) і редакторів часописей на нараду. Нарада відбулася 18. жовтня в Джерси Сіти (побіч Ню-Йорку) і там ухвалено: 1) Всі українські часописи мають писати в однаковім напрямі; 2) Видати поклик до збирання гроша на жертви війни; 3) Приготовитися до Українського Сойму, який повинен відбутися перед заключеннєм мира.

Сейчас по тім оголосив епископ Ортинський зазив до греко-католицьких Русинів на Народний Зїзд до Філядельфії на день 18. грудня 1914. На зїзді явилося духовенство і представителі греко-католицьких галицьких і угро-руських парохій, а також представителі українських орґанізацій (економічних). Тим осягнулося злуку угорських Русинів з галицькими Українцями і принято звісні резолюції, опубліковані в Ukr. Korr. — blatt"...

(Бюро делеґації „Головної Української Ради" з Відня, в Джерси Сіти.). —

29. Українська академічна молодь в справі Січових Стрільців і реорґанізації Головної Української Ради.

В справі Січових Стрільців і реорґанізації Головної Української Ради заявилася була українська академічна молодь в письмі з дати: Відень, 27. грудня

1914. р., дорученім д-ру Костеви Левицькому як голові національно-демократичної партії. Те письмо подаєсь в його повнім змісті, для зображення почувань тої частини нашої молоді, шо єще не стояла в рядах січочових стрільців та в справах політичних не була причасна. Вона таке постановила:

I. „Українська академічна молодіж, беручи під увагу невідповідне призначенні стрільців ужиття їх, нараження їх на надмірно тяжкі труди, недостачу відпочинку по тих трудах, недостачу автономії що-до воєнних ділань — приписує вину того почасти Головній Раді та Боєвій Управі; беручи під увагу недостачу харчу, яка тривала довгий час, воєнного виеквіповання та санітарної помочи, а особливо зневажання людської гідности стрільців в богато случаях, непошановання військових прав академічної молодіжи, інституцію пуцерів, рекрутованих зпоміж стрільців і т. д. — приписує вину того єще в більшій мірі Головній Раді та Боєвій Управі.

З огляду на наведені обставини, як також на незвичайну вагу стрільців та на те, що Головна Рада і Боєва Управа уважає (так занедбаних собою) стрільців за головну зі своїх заслуг — звертаєся академічна молодіж до обох Управ ось з чим:

1) Чи знають вони, що дієся зі стрільцями?

2) Нехай обі Управи заінтересуються долею стрільців.

3) В противнім разі (як що не зміниться їх поведеннє супроти стрілецької орґанізації), нехай уступлять зі своїх становищ.

Окрім того звертаєся молодіж з просьбою до Боєвої Управи, щоби в „Ділі“ зложила касовий звіт зі своєї дотеперішньої діяльности, та жадає, щоби подавано в „Ділі“ назвища ранених і погибших Січових Стрільців.

II. В справі реорґанізації Української Головної Ради станула українська академічна молодіж на ось якім становищі:

1) З огляду на многоважне нинішне політичне положеннє;

2) з огляду на конечну потребу провадження одноцільної національно-політичної акції, як також потребу репрезентації нації на вні відвічальними чинниками, академічна молодіж, стоячи на становищі всеакадемічного конґресу з липня 1913. р. домагається рішучо утворення загальної української націо-

Дмитро Донцов

нальної Ради, де засідалиби по змозі всі відвічальні політичні чинники всіх українських територій."

Відень 27. грудня 1914. р.

З поручення української академічної молодіжи: Ол. Ясінський,

Корн. Заклинський, М. Сисак,

Іван Рибчин.

Висше згадане становище всеакадемічного конґресу, що відбувся у Львові з початком місяця липня 1913. р., було зясуване в резолюціях Дмитра Донцова, оголошених в „Шляхах", орґані українського студенства, ч. 7. з 15. липня 1913. Ці резолюції подаю також дословно:

„I). З огляду на те, що ні українська політика російського правительства, ані українська політика російського лібералізму, зараженого імперіялістичними ідеями „великої Росії“ ні соціяльна структура царату, ні політичні інтереси російського міщанства взагалі, яке трактує Україну, як свою кольонію, ні заборчі пляни царату що-до Галичини, не лишають жадної надії на можливість нормального і спокійного розвою для нашої нації в межах російської імперії, ба навіть і в Галичині; з огляду на те, що розвій Австрії, де живе значна частина нашого народу, в напрямі федерації вільних націй сотворює з неї природний центр політичної ґравітації для цілої нашої нації, і з огляду на те, що теперішна міжнародна ситуація, то є заостреннє міжнародних, а спеціяльно австро-німецько-російських антаґонізмів, як найліпше сприяє полученню української квестії з квестіями міжнародної політики, вважаємо конечним боротися за програму політичного сепаратизму від Росії.

II). Зїзд українського студентства сподієся, що головним союзником в тій боротьбі буде щиро демократична та справді поступова частина польської суспільности.

III). Акцією, що моглаб служити наміченій цілі, зїзд українського студенства вважає поборювання московських впливів в австрійській Україні і широку пропаґанду політичного сепаратизму від Росії за кордоном, як рівнож і мілітарне вихованнє молодіжи.

IV). Стремлячи до сеї цілі українська молодіж не повинна спускати з ока питань біжучої політики, беручи активну участь в щоденній політичній боротьбі як по сей, так і по той бік кордону.“

30. Український Цензурний відділ Червоного хреста у Відні.

Евіденційне Бюро ґенерального штабу і Уряд політичного нагляду (Кріґсібервахунґсамт) покликали до

життя з початком війни новий уряд під назвою гуманітарної установи Червоного Хреста, а саме уряд цензурний для перевірювання переписки з ворожими державами, головно воєнно-полонених, політичних закладників, насильно евакуованих і військових та політичних дезертирів.

Григорій Микетей

Для перевірки переписки, веденої українською мовою, утворено побіч російського відділу також український цензурний відділ. Та в падолисті і грудні 1914. р. перевів організацію цего українського цензурного відділу проф. Григорій Микетей, офіцир українських січових стрільців, разом з директором д-ром Володимиром Коцовським. Відділ занимав около 150 людей.

Наші стрільці у своїм відвороті зі Львова на Закар-

патську Україну бачили по дорозі ґрупи арештованих Українців, яких вивожено в глиб Австрії. До них дійшла також відомість, що австро-угорські війська, головно мадярські гонведи мають доконувати масових екзекуцій на українськім населенні, звалюючи на нього вину за своє воєнне неповодження та кинувши на нього підозріння про мниму його зраду в користь Росії. Треба було отже нести нещасливим жертвам поміч і охорону. Це можна було робити через згадані два уряди, з котрими український цензурний відділ стояв в контакті.

Між-тим напливало до Австріі чим раз більше полонених Українців з російської армії. Треба було подбати про їх орґанізацію в окремі українські табори полонених, щоби повести серед них культурно-освітну працю.

Трета справа доторкала інформацій про політичне положення українського населення на Великій Україні і в звязку з тим треба було заінтересувати центральні держави українським питанням.

Своїми рефератами до рішаючих чинників причинився наш цензурний відділ до усунення наклепу „зради".

Зібравши адреси вивезених, на донос галицьких Руссофілів, наших громадян на територію бувшої Росії, він поміг до того, що їм виплачувано грошеву допомогу через невтральні держави. У вишукуванні наших політичних вязнів, розкинених в европейській і азійській Росії, допомагав митрополит Шептицький, котрий сам переживав долю царського вязня.

Долею полонених Українців з російської армії в Австрії і Німеччині займався „Союз визволення України" у Відні, та непоінформувані австрійські військові круги роболи великі трудности і перешкоди в справі їх орґанізації. А в наслідок рефератів українського цензурного відділу можна було перевести їх орґанізацію. На заосмотрювання цих полонених політичною літературою міністерство війни не дало дозволу до кінця війни. Посилано її потайки через український цензурний відділ.

З полонених Українців в Німеччині зорґанізовано відтак дивізію синьожупанників, а з полонених Українців в Австрії дивізію сірожупанників.

Годиться тут зазначити, що хоч наші українські референти мали великі прикрости збоку військової влади за видавання „урядових тайн", то вони постійно інформували нашу політичну репрезентацію та в порозумінні з нею виготовляли свої реферати. В тих важких часах цей уряд сповняв для нашої справи важну ролю[30]).

31. Лист з Бразилії.

З початком місяця січня 1915. року одержав я у Відні цей лист від о. Рафаіла Криницького ЧСВВ. з Прудентополіс в Парані (Бразилія), який характеризує тодішні погляди і бажання наших заморських братів. О. Рафаіл Криницький писав до мене:

„...Ми з далекої Бразилії читаємо з запертим віддихом про сумні події в нашій дорогій вітчині та слідимо за кождим рухом сих наших людей, які досі стояли на чолі нашого народу. Молимося горячо, щоби Бог милував наш український нарід та дав побіду австрійській армії.

При кінці грудня с. р. (лист писаний з початком грудня 1914. р.) вишлемо на руки Пана Доктора гроші, зібрані нашою кольонією в Прудентополіс на бідних галицьких Українців. Пішлемо на адресу „Ukrainisches Korrespondenzblatt". Маю смілість просити Вп. П. Доктора о слідуюче: Просимо прислати нам „Діло" і „Ukrainisches Korrespondenzblatt". Гроші вишлемо разом зі складкою на галицьких Українців через куритибського купця Гауера. „Ukrainische Nachrichten" одержуємо до редакції нашої „Праці", за що дякуємо.

Вп. Пане Доктор! Жаль стискає серце, коли спогадаю долю сих безпомічних родин, яких члени пі-

[30]) Hundert Ukrainische Kriegsbriefe ex 1915. Gesammelt und übersetzt von A. Popowicz und G. Myketej.

шли на війну та не знають, де вони нині находяться. Прошу о одно реченнє відповіди! Чи є надія, що наша армія вижене ворога з Галичини, чи нема? Чи так вже оставили Галичину на поталу?

Ми тут всі цікаві, як Ви, Вп. Пане Доктор, глядите на конець сеї траґічної сцени? Виж маєте до діла з найвисше поставленими особами, отже Ваша гадка може нам дати розраду. Прошу бодай о одно реченє!

Я в Прудентополіс працюю над нашими Українцями. Є нас тут чотирох отців Василіян і один братчик. Роботи до волі! Я вже від кількох літ (третий рік) видаю „Працю“ і „Місіонаря в Бразилії“ (пятий рік). Теперішна війна зацікавила вельми наших тутешних Українців. Ми доперва тепер пізнали, що наші люди, хоч 18 літ жиють в Бразилії, то свого рідного краю, Галичини, доси не забули і не забудуть до смерти! Плачуть бідні та ридають скільки разів почують, що у східній Галичині ще сидять Москалі та гірко господарять.

Кожда вістка з рідної країни для нас вельми цінна. Чи чули Ви, Вп. Пане Доктор, дещо про наші василіянські монастирі? Чи побурені, попалені? Про митрополита довідалися ми з „Koma el' Oriente“, що ексц. Митрополит Щептицький вивезений до Курска; його в Нижний Новгород мали не вивозити, тільки пущено таку вістку, — от щоби замилити очи. Не знаю, чи се правда?

Наші ОО. Василіяне є у ріжних місцевостях. В Галичині деякі остали, але про їх долю нічого не знаємо. Прочі є в Угорщині, Хорватії, Моравії і Римі. О. Протоігумен Філяс є в Загребі.

Через Впов. Пана Доктора просимо поурґувати в„ Neue Freie Presse“, щоби нам присилали число. Ми вже писали два рази, навіть гроші вислали через Гауера в Куритибі. Часопись „N. Fr. Presse“ нехай висилають під адресою: Rev. P. Marciano Szkirpan en Prudentopolis, Parana (Brasil).

Кінчу письмо, та вижидаю нетерпеливо відповіди. Даруйте, Пане Доктор, що Вас мучу сею писаниною,

але що Ви напишете, будемо знати всі, се поміщу в „Праці“.

Найщирійші поздоровлення засилаю Вп. Пану Докторови і пишуся для них з найглибшою пошаною

О. Рафаіл Криницький, Ч. С. В. В“.

ДРУГИЙ ПЕРІОД.

ОРҐАНІЗАЦІЯ І ПРОПАҐАНДА В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1915. РОКУ.

1. З початком 1915. року.

Тим часом війна далі протягалась і наше збігство стало у Відні та загалом в Австрії майже постійним побутом.

Ми обійшли на еміґрації Новий Рік і Різдво та мусіли привикати до недомагань еміґрації. Але головною нашою журбою було те: що станесь з нами по війні, значить, якої долі дібєсь наш нарід.

Наші розважування на порозі 1915. року не були відрадні, бо там на галицькій землі вже господарила російська царська влада; тут в Австрії терпів наш нарід по всяких таборах, а там знова на боєвім фронті гинула маса нашого народу, а успіхи армій осередних держав не були вдоволяючі супроти чисельної переваги російської армії, що посувалась на захід Европи.

А до того, осередні держави: Австро-Угорщина і Німеччина, хоча узнавали наші визвольні домагання оправданими, але всеж таки остаточне вирішення, зглядно позитивні приречення (зобовязання) відкладали до часу, як війна скінчиться.

Та польські політики ставали нам всюди в дорозі і намагались перепинювати наші наміри[31]).

[31]) З цеї причини видали ми опісля розправу: „Wie die Polen ihre Freiheit verstehen". Von D-r jur. Michael Lozynskyj. Als Manuskript gedruckt. Wien 1915.

Про те наш політичний провід тим всім не зражувався і не попадав у зневіру, але піднимав постійні заходи, щоби пропаґованням української справи заінтересувати цим питанням як найширші круги куль-

д-р Евген Левицький

турного світа. Треба було словом і письмом пробивати те непроглядне мраковиння, в якім ми найшлися, щоби пробити шляхи правді про нашу націю.

Тоді вислано парляментарного посла д-ра Евгена Левицького до Берліна і Монахова для інформовання німецького громадянства: відчитами, статтями ґазетними і брошурами про українську справу, та для інформації преси удержували ми в Берліні пресове бюро і під редакцією д-ра Дмитра Донцова видавали там: „Nachrichten des ukrainischen Pressbüros“, а Союз Визволення України розпочав пропаґанду між полоненими Українцями в Австрії і Німеччині.

Німці баварські незвичайно заінтересувались були українською справою, та в Монахові оснували: Союз для попирання українських визвольних змагань (Verband deutscher Förderer der ukrainischen Freiheits-Bestrebungen „Ukraine“ in München).

Та пекучим нашим завданням було обєднати усі українські орґанізації, що найшлися за кордоном, в одно тіло репрезентаційне, щоби поставити одноцілу програму наших змагань і виступити солідарно з нашими домаганнями в інтересі української нації.

2. Народна Канцелярія у Відні, в рр. 1914, 1915 і н.

Для виладжування справ нашої репрезентації та несення помочі у всяких справах нашому громадянству, що мусіло жити на еміґрації, показалася потреба провадити „Народну Канцелярію“ у Відні. Вона була діяльна вже в осені 1914. р., та в р. 1915 була уладжена при Josefstädterstrasse 43, і отворена для сторін кождого дня, в означених годинах.

До ділань „Народної Канцелярії“ у Відні, належали: виготовлювання актів політичних, як також безплатна поміч і порада для українських громадян, орґанізацій і інституцій на еміґрації. „Народна Канцелярія“ уділяла радо також своєї помочі і вказівок нашим громадянам в приватних справах, як про воєнні чинитьби, виплати воєнних причинків та в справах воєнних виселенців, які відорвані від краю та живучи серед чужих відносин, мусіли дуже часто шукати поради.

„Народна Канцелярія“ у Відні від часу її основання, т. є від осені 1914. року до 1916. року внесла сотки подань, просьб, зажалень і представлень до всяких властей, а працюючі в ній особи інтервеніювали безпосередно у властей, помагали нашим воєнним збігцям у відшуканні їх родин і в справах їх приміщення на чужині а відтак повороту до краю, та доставляли воєнним збігцям як також раненим жовнірам, остаючим в шпиталях на лікуванні, часописи і книжки до читання. Сповняючи в той спосіб після найліпшого свого знання обовязок несення помочі і поради своїм землякам, причинилася „Народна Канцелярія“ у Відні не тільки до помочі в діяльности нашої репрезентації, але також до усунення не одної кривди або облекшення не раз дуже тяжкого положення людини, шукаючої помочі.

Директором „Народної Канцелярії“ у Відні був посол Володимир Сінгалевич, а його товаришем д-р Роман Курбас. В працях „Народної Канцелярії“ були помічні: Д-р Мирослав Здерковський, д-р Теофіль Кормош, проф. Ярослав Витошинський, д-р Альфред Говикович і Нестор Пшепюрський.

3. Українські школи у Відні, в рр. 1914/1915.

Ґімназійні наукові курси з українською викладовою мовою.

За дозволом долішно-австрійської краєвої шкільної ради та міністерства віроісповідань і просвіти отворено дня 16. жовтня 1914. р. ґімназійні наукові курси з українською викладовою мовою у Відні, в будинку висшої реальної школи для III. округа, при вул. Радецького ч. 2. В шкільнім році 1914/15 вписалось до сеї школи 321 учеників і учениць.

В шкільнім році 1915/16 вписалось 191 учеників і учениць, а при кінці тогож шкільного року було 87 (учеників 59, учениць 28), наслідком зарядженого властями повороту до краю, а ще більше ізза покликання до військової служби.

Управителем курсів в першому році був директор академічної ґімназії у Львові, Ілля Кокорудз; в другому році емеритований директор д-р Омелян Калитовський, а в третьому році поручено управу курсів професорови львівської академічної ґімназії, Юліянови Левицькому.

Науку на курсах вели учителі галицьких державних середних шкіл. Учителі на курсах не побирали окремої ремунерації за науку.

Українська Культурна Рада та Український Запомоговий Комітет виєднували і давали постійні підмоги значній части шкільної молоді, та признавали більші квоти на закупно шкільних книжок для убогої шкільної молоді.

Опісля отворено у Відні захист для незаможної української шкільної молоді т. зв. „Schülerheim", де ученики мали даром приміщення та повне удержання і оставали під доглядом учителів українського ґімназійного курсу.

Чотиротижневі матуральні курси з українською викладовою мовою.

На основі розпорядку міністерства віроісповідань і просвіти з 4/12 1915, ч. 36.222, мали право складати так званий воєнний іспит зрілости ті ученики-жовніри, що відбули чотиротижневий курс.

Такі чотиротижневі матуральні курси з українською викладовою мовою отворено у Відні, при вул. Піяристів ч. 1, — під управою директора станиславівської української ґімназії, д-ра Николая Сабата.

Курси учительського семинаря з українською викладовою мовою.

По довгих заходах, а навіть інтервенціях наших послів, отворено курси учительського семинаря дня 25. падолиста 1914 р. в школі реальної реформової ґімназії в VIII. окрузі, при вул. Альберта ч. 20—22. На сі курси принимано учеників і учениць.

Сю школу зорґанізовано на взір семинаря Українського Педаґоґічного Товариства у Львові.

Галицька Рада шкільна краєва тоді в Бялій, повідомлена управою про істнування українських курсів

учительського семинаря у Відні, була з цього невдоволена. Управа курсів мусіла (письмом з дня 18/I. 1915) доказувати, що не сотворено нічого нового, лиш перенесено школу У. П. Т. зі Львова до Відня. Кандидати (-тки) мусіли складати річні кінцеві іспити та іспити зрілости перед мішаною комісією (українсько-польською) під проводом галицького інспектора д-ра А. Янера.

В шкільнім році 1914/15 вписалось на семинарійні курси (4 роки) 70 кандидатів (25 учеників, 45 учениць), — а в шкільнім році 1915/16 вписалось 124 кандидатів (учеників 29 і учениць 95).

Управителем семинарійних курсів в шк. р. 1914/15 був директор Андрій Алиськевич.

Облекшенням тяжкого матеріяльного положення молоді семинарійних курсів займались Українська Культурна Рада та Український Запомоговий Комітет. Ці дві орґанізації давали майже всім кандидатам (-ткам) семинарійних курсів щомісячні підмоги на удержання, а кромі цего надзвичайні підмоги на одіж, книжки і ліки.

Українські курси для молоді народної школи (школа вправ).

При семинарійних курсах отворено рівночасно чотироклясову народну школу для української дітвори у Відні, вул. Альберта ч. 20.

В падолисті 1914. р. вписалось до сеї школи 40 дітей. В протязі шкільного року 1914/15 вписалось 82. дітей.

Провід практичних лекцій в школі вправ вів п. І. Чабан а опісля А. Гранківський.

Українсько-німецькі ґімназійні курси для учеників буковинських ґімназій, під управою директора д-ра Аґенора Артимовича приміщено в державній реальній школі в VI. окрузі, Marchettigasse, 3. Наука відбувалася в двох мовах (релиґія, латина, укаїнське і математика по українськи, інші предмети по німецьки). Число учеників 80.

4. Краєве Товариство Господарське „Сільський Господар“ у Львові, експозитура у Відні, в рр. 1914 і 1915.

Від вересня 1914. р., значить від заняття міста Львова російськими військами аж до поновного підняття чинностей товариства у Львові по прогнанні ворога, находився осідок управи товариства і осередок його діяльностм у Відні.

Керма товариства за весь той час находилася в руках основателя і віцепрезидента Товариства д-ра Евгена Олесницького, коло котрого згуртувалися пробуваючі у Відні члени Головної Ради товариства і представники інших наших економічних орґанізацій та утворили в сей спосіб тимчасову (воєнну) Раду товариства, яка старалася виконати свої обовязки супроти хліборобських інтересів українського народу. Д-р Евген Олесницький, як економічний референт мав безпосередну змогу спільно з президією нашої репрезентації видвигати і заступати справи українського хліборобства перед державними властями, через що підносилось значіння української орґанізації.

Першим завданням товариства в тому часі було освідомлювання правительства і військових команд про витворений війною тяжкий стан українського хліборобства, про його потреби і недомагання, та старатися про запевнення українському хліборобству належної йому участи в державній помочі, відбудові краю, воєнних установах і т. и., — інформовання українського хліборобського загалу про дотикаючі його воєнні закони і розпорядки, про спосіб користання з них, та вкінці опіка над виселеними українськими хліборобами.

Те завдання сповнювала урядуюча у Відні управа товариства: вношенням меморіялів і представлень до властей і особисті інтервенції, — утворенням технічної комісії для відбудови українських осель під проводом радника будівництва Макса Черника[82]),

[82]) Відбудова знищених сіл. Часть перша. Реґуляція сіл. Комасація ґрунтів. Випрацювала технічна комісія для

д-р Евген Олесницький

виданням брошур про права і обовязки цивільного населення в часі війни, зладжених д-ром Евгеном Олесницьким і д-ром Іваном Макухом, видаванням „Господарського Листка“, як тижневого додатку до „Діла“ у Відні, обіжниками до філій і мужів довіря товариства в краю (в мірі увіль-

о. крил. Тит Войнаровський

нювання краю зпід влади ворога) та через уладження господарських курсів у Відні і в таборі евакуованих у Ґмінді і т. и.

З початком вересня 1915. р. розпочала Головна Рада Товариства під проводом віцепрезидента о. крил. Тита Войнаровського свою діяльність у Львові.

відбудови знищених сіл. Відень, 1915. Накладом Краєвого Товариства „Сільський Господар“.

Рівночасно обняв урядовання у Львові увільнений з військової служби ґенеральний секретар товариства Василь Струк. Але те не усунуло конечности, мати у Відні, як осідку центральних властей уповновласнене заступництво товариства перед властями. Такого заступництва піднявся д-р Евген Олесницький і так повстала віденська експозитура товариства.

5. Загальна Українська Культурна Рада у Відні, 1915. р.

В січні 1915. р. основували Українці, що проживали на еміґрації у Відні, спільну культурну орґанізацію, що займалася освітними справами нашого народу на еміґрації. Працю поділено сим способом, що осну-

д-р Олександер Колесса

вано три секції: І. народного шкільництва, II. середного шкільництва і III. висшого шкільництва, просвіти, науки і штуки.

Кожда з тих секцій вела працю в означенім собою нарисі, мала свою управу, і засідання, а важнійші порішені нею справи приходили під затвердження ради, що складалася з пяти делеґатів кождої секції (разом 15), крім того трьох кооптованих, визначних членів

нашого громадянства. Головою ради вибрали віцепрезидента палати послів: Юліяна Романчука; заступниками голови: відпоручників секцій: д-ра. Олександра Колессу, інспектора Омеляна Поповича і посла д-ра Івана Макуха; секретарями: пп. Богдана Лепкого, Антона Крушельницького і Д. Стельмаха; касієром радн. Івана Кивелюка.

Отся орґанізація проявила була визначну роботу культурно-освітну на еміґрації, головно заходами професора університету д-ра Олександра Колесси[33])

6. Нові міністри в Австро-Угорщині, 1915. р.

З початком 1915. р. уступив спільний міністер австро-угорських фінансів та Босні і Герцеґовини д-р Лев Білінський (Поляк), що вже передше був двічи австрійським міністром скарбу і через девять літ ґубернатором австро-угорського банку. Був це визначнуй і діяльний польський політик, котрий для польської справи і польщення Східної Галичини заподіяв дуже богато, та в останних часах став він менше вигідний в австро-угорській політиці, і на жадання військових кругів мусів уступити з уряду міністра. Та негайно став він презесом (головою) польського кола у Відні, на місце дотеперішного голови д-ра Леа, котрий уступив з головства в польськім колі, щоби не стратити президентури міста Кракова.

Наступником д-ра Білінського іменував цісар д-ра Ернеста Кербера, що давнійше від 1900 до 1904. р. був президентом міністрів у Відні і у нас був звісний зі своєї подорожі по Галичині (кінець серпня і початок вересня 1914), та був свідком великої української демонстрації у Львові.

Уступив також австро-угорський міністер заграничних справ граф Берхтольд, а його наступником під сю незвичайно важну для монархії хвилю

[33]) Першим виданням була збірка: З великих днів. Видавництво Загально-Української Культурної Ради. І. В борбі за волю. Літературна збірка. Відень, 1915.

заіменував цісар барона Буряна, змадяризованого Руснака. Барон Бурян був чоловіком скритим і мовчаливим та не мав ані енерґії ані ясної думки про будучність монархії і її народів.

Надії, які дехто з наших політиків звязував з особою міністра Буряна, начеб він знав українську справу і прихильно до неї відносився, — не здійснилися. В дні 16. лютого 1915. р. був у нього я з п. д-ром Евгеном Петрушевичем, щоби його привитати на новім становищі та представити витичні лінії нашої політики в часі війни і домагання українського народу, — та він приймив нас холодно і здержливо.

Опісля виказалося, що він виступив був проти політичної пропаґанди Союза Визволення України в Австрії і через те Союз мусів перейти на етат міністерства війни до пропаґанди в таборах полонених: російських Українців.

Та коли в дні 21. серпня 1915. р. прийшла до нього Президія Загальної Української Ради, зложена з д-ра Костя Левицького, Николая Василька, д-ра Льва Бачинського і Миколи Ганкевича, щоби йому прояснити наше становище політичне і почути від нього про шляхи закордонної політики, то він, по довшім виминанні поставлених запитів, сказав, що ані Австро-Угорщина ані Німеччина не мають ніяких зобовязань супроти Поляків ані инших націй, та будуть вирішувати міжнародні питання зі становища своїх державних інтересів.

Одно, в чім він признавав нам рацію, це була справа університетська. Він прирік нам поспішити прихильну полагоду цеї справи, висказуючись, що український нарід потребує осередку культури, — але й до цего не дійшло.

7. Заприсяження доповняючої сотні українських Січових Стрільців у Відні, 1915. р.

В часі, коли наш край сповитий був лихоліттям російської інвазії, а добірна частина нашого народу ски-

талась по далекому світі та сотки і тисячі наших братів і синів стояли на полях війни, українська громада наших збігців у Відні виряжала нову сотню українських Січових Стрільців під командою сотника д-ра Никефора Гірняка.

В дні 1. лютого 1915 р. перед полуднем відбулося у Відні в ратушевій салі заприсяження доповняючої сотні українських Січових Стрільців з Покуття і Буковини, котрі ще в падолисті 1914. року вступили в ряди українських добровольців і відбували військове вишколення у Відні. На привитання українських Сі-

д-р Никефор Гірняк

Третий Чин у Кристинополи св. Василія Вел.

чових Стрільців вийшла почесна компанія віденських добровольців з музикою і хоругвою. Наша сотня з синьо-жовтою хоругвою на переді перейшла при звуках музики вулицями Відня, прямуючи до ратуша, де відбулася полева Служба Божа, яку відправив віденський український парох о. мітрат д-р Осип Жук. По богослуженні виголосив патріотичну проповідь о. професор Теодозій Лежогубський, а о. д-р Жук відчитав стрільцям роту присяги. До них промовив тоді про обовязки жовніра на війні, — зокрема українського добровольця, — ґенерал Раділевіч. Опісля голова Головної Української Ради і Українського Парляментарного Клюбу д-р Кость Левицький промовив по українськи і німецьки: про велике завдання українського січового стрільця, — по нім голова Боєвої Управи д-р Кирило Три-

льовський, відтак сотник Січових Стрільців Дмитро Вітовський, а при кінці поручник віденських добровольців п. Герман. Свято заприсяження українських Січових Стрільців, на котрім було богато ви-

Стежа Січових Стрільців в Карпатах

значних людей і німецької публики, відбулось поважно і зробило на Віденців добре враження.

А наші українські еміґранти пращаючи цю сотню стрільців, відспівали пісню Січових Стрільців, зложену Богданом Лепким: – похований в Кракові

Видиш, брате мій, товаришу мій,
Відлітають сірим шнурком
Журавлі в вирій.

Кличуть кру-кру-кру, в чужині умру.
Заки море перелечу —
Крилонька зітру.

Мерехтить в очах безконечний шлях, —
Гине, гине в синіх хмарах
Слід по журавлях..

8. Переписка д-ра Семена Демидчука з Америки, 1915. р. [34])

„Дня 17. марта 1915. р. був я на авдієнції в австрійського амбасадора д-ра Думби у Вашінґтоні, щоби його поінформувати про наше становище; при сій нагоді я просив його подати до відома австрійського правительства про наш патріотичний настрій та збити поголоски, що ми зрадники. Також просив я, щоби він домагався від правительства телеґрафічних відомостий про українських Січових Стрільців, бо через те Американці заінтересуються нашим народом і на підставі тих телеґрам ми можемо легко містити статті в анґлійських часописях, а се спільний інтерес. Також я просив його о моральну і матеріяльну поміч для заложення українського інформаційного бюра в Ню-Йорку, котре ми хочемо заснувати зовсім окремо для інформовання чужинців про наші справи. Амбасадор казав внести відповідне подання, а він справу попре.

Вп. Пане Президенте, будьте ласкаві в міністерстві заграничних справ також по можности поперти справу. Не розходиться о гроші самі, бо ми їх можемо мати в Америці, але о признання нашої роботи за добру. Виплачувати добре

[34]) Звіт писаний до мене, від Бюра делеґації „Головної Української Ради“ з Відня в Джерси Сіти.

було би через амбасаду на мої руки, бо се справа дискретна.

В тій справі я стою в зносинах з державними (берлінськими) Німцями, котрі також не жалували би помочи. Моя адреса звісна нюйорському австр. Конзулятови, коли би була потрібна правительству.

Сейчас по Великодни я вибираюся по вічах до американсько-українських кольоній, бо значний упадок духа по упадку Перемишля. Треба буде народови відповідно справу представити.

Я писав був в листі до п. Весоловського, шоби він представив на Укр. Гол. Раді справу меморіялу, який повинні внести американські Українці до Вашінґтону що до самостійної України. Тому я тутки не описую ширше тої справи, бо п. Вес. повинен Вп. Пана Президента поінформувати про сей постулят. Уложення меморіялу є тяжше в Америці через те, що брак відповідних жерел а в короткім меморіялі (около 1.000 слів) не сміє бути зайвого ні одного слова. Се була би досить пильна справа, о котру дуже прошу.

Тепер справа фондів. Сейчас по моїм приїзді представив я еп. Ортинському конечність вислання яких 10.000 Корон телеґрафічно через амбасаду для українських утікачів. Він се зробив і робить дальше, висилаючи на руки правительства збірки, заряджені ним по церквах. До тепер зібрав його Комітет около 15.000 доляр., однак вислав з того 8.000 доляр. на утікачів, а 500 доляр. на червоний хрест. Тепер висилає 2.000 доляр. для Січових Стрільців. Инші гроші вишлеся пізнійше.

Український Народний Союз вислав зі складок два рази по 1.500 долярів через нюйорський Консулят до рук Вп. п. Романчука, а ще має около 2.000 доляр. на „Фонд Визволу України.“

Разом фонди Українців виносять около 20.000 долярів, — вони призначені на українські ціли, злучені з війною. Моя поїздка по вічах спричинить безперечно більші складки.

Через наші статті, друковані в „Свободі,“ заінте-

ресувався дехто нашими справами між чужинцями. Між иншим зажадала від нас редакція протестантського місійного тижневника „Christian Herald" інформацій про Українців. Тоді пішов я і редактор „Свободи" п. Стеткевич на конференцію до виділу сього товариства (Bibel House) в Ню-Йорку і нам вдалося вихлопотати 10.000 доляр. для утікачів з цілої Галичини (не лише для тих, що у Відни!) на руки п. Романчука. Я про сю справу писав вже до п. Р. Там зголоситься мабуть в тій справі репрезентант „Evangelical Society," яке міститься при I. Dorotheerstrasse, 18, бо се товариство фунґує в заступстві Ню-Йорського „Bibel House". Може вдасться ще що де виторгувати — то покаже будучність.

Наші люди посилають також почтою вату або впрост до червоного хреста, або до нюйорського консуляту. Також грошеві жертви на сю ціль складають в консуляті. Одначе точно годі знати, кілько зложили. Я припускаю, що на яких 1.000 долярів зложено у всіх консулятах.

Так коротко представлялася би робота Українців в тих дуже тяжких часах. Тут загальне безробіття, спричинене війною.

Поляки в 3/4. русофіли; польських делеґатів: Гавзнера й Млинарського висвистують. Америка: кромі Ірляндців і Німців є протинімецька. Вільна Америка держить з деспотичною Росією!

На кінці моя особиста справа: Я не маю до тепер повновласти від „Головної Української Ради" з Відня, а мені вона конечна. Тому я прошу отсим о повновласть; найбезпечнійше сислати через міністерство заграничних справ до Ню-Йорського Консуляту (24. State Str. New York City) для мене, а тут мені доручать. Також не шкодило би, коли би я дістав повновласть від Ратункового Комітету, — з тим Американці числяться. Але повновласти з печатками!

Моє положення незавидне, з огляду на міжпартійні спори. Але ідеальних відносин нема нігде. На те лихо, щоби з ним боротися. Близше про сі відносини знає п. радник Кивелюк, котрому я все розповідав по пер-

шім моїм побуті. Тому я просивби о моральну підмогу, а то: листами подавати мені відомости з Відня, щоби я міг виказатися стичностію з Гол. Укр. Радою. Також доконче мені потрібні всі брошури, які виходять про Українців у Відні, чи в Берліні. А я не маю навіть „Діла!“ Я цілком відтятий від своїх, а почуваюся до великих обовязків, хоч мені виразно нічого не сказано, — але на те чоловік „імієт возраст.“ Думаю, що Вп. Пан Президент зрозуміють моє тяжке положення і сповнять мою просьбу що до моральної помочи. Тоді справа на тім зискає. У Відни однаково богато людей без заняття, то можуть писати листи до мене. Кошти не великі, впрочім можна брати з надсиланих фондів. Адреса моя подана на горі отсеї картки.

Коли би треба було щось иншого тут робити, то прошу о ласкаві вказівки. Я роблю те, що уважаю за відповідне по нараді з тутешними патріотами.

Поручаючись ласкавій памяти, здоровлю усім найкрасшим та остаю з найглубшим поважанням

30. марта 1915. Д-р Семен Демидчук,
Jersey City, N. Y.“

9. З діяльности Головного Виділу Товариства „Просвіта“ у Відні, в р. 1915.

Головний Виділ Товариства „Просвіта“ у Львові, найшовшися в своїй більшости у Відні, постановив не переривати своєї діяльности, але по змозі продовжувати її на чужині в часі примусової еміґрації. Свою видавничу діяльність продовжував тут, — і так приготовив і віддав до друку в грудні 1914. року календарик Товариства „Просвіта,“ який вийшов з друку в 1915. р. Великий календар Товариства „Просвіта,“ що був приготовлений в липні 1914 р. до друку, задля російської інвазії до Львова, не міг був появитися. Товариство „Просвіта“ розпочало видавати також читанки для народу, на спомин нашої еміґрації.

На засіданні з 21. січня 1915 р. застановлявся Головний Виділ над цим, щоби уладити ряд відчитів

для наших збігців, на теми сучасні та історичні. Признано, що такі виклади є на часі, і тому ухвалено зорґанізувати осібну викладову комісію, що мала би занятися уладжуванням викладів інформаційних та просвітних для наших збігців у всіх сторонах Австрії. В склад цеї комісії увійшли з Головного Виділу Товариства „Просвіта:“ о. Теодозій Лежогубський, ред. Ярослав Весоловський, проф. др. Стефан Рудницький і Антін Гапяк. Крім того запрошено на членів комісії: проф. д-ра Олександра Колессу, як представника Товариства ім. Петра Могили, д-ра Василя Щурата, як представника Наукового Товариства ім. Шевченка і проф. Дениса Коренця, як представника Товариства учителів висших шкіл.

Розважувано також справу практичного торговельного курсу для нашої інтеліґенції, що перебуває у Відні, щоби вона — користаючи з вільного часу — набрала найконечнійших відомостей з бухгальтерії, купецької кореспонденції, рахунковости і инших — відомостей, котрі по повороті до краю будуть для наших людей потрібні. Признано, що курс такий був би потрібний і ухвалено звернутися до представників Союза ревізійного з просьбою, щоби по змозі підготовити уладження такого курсу.

10. Перший український кооперативний курс у Відні, 1915. р.

Нашим громадянством на поневольній еміґрації треба було займатися, щоб воно зі свого побуту в західних краях дещо придбало та з добутком знання і досвіду вернулося в рідний край. Тому тодішний голова Ревізійного Союза д-р Кость Левицький разом з директором Союза Омеляном Савичем приєднали до помочі провідника Загального Союза хліборобських кооператив в Австрії: барона д-ра Штерка та при підмозі австрійського правительства уладили „Перший український кооперативний Курс“ у Відні.

На цім курсі через два місяці, — март і квітень

Перший український кооперативний курс у Відні, 1915. р.

1915. р., викладали: барон Штерк і секретар Загального австрійського Союза д-р Найдерфер (історію і засади кооперації), д-р Теофіль Кормош (закон кооперитивний), директор Союза Омелян Саєвич (задачі і орґанізація спілок системи Райфайзена, та науку о податках, оплачуваних кооперативами), д-р Володимир Левицький (науку о торговлі і векслях), д-р Марко, старший ревізор буковинського Союза ревізійного (поодиноку і подвійну купецьку бухальтерію в кооперативах і кореспонденцію) і голова Ревізійного Союза д-р Кость Левицький (огляд розвою українських економічних установ і української кооперації в Галичині і на Буковині).

Слухачами були переважно члени дирекцій і надзірних рад українських кооператив і їх службовики, а також особи всіляких занять, як священики, урядники, учителі, кандидати адвокатури і молодь.

Всіх слухачів було 110, між ними найстарший віком: 60-кількалітний о. Туна, парох з Чорної, завзятий кооператор, та 15 жінок.

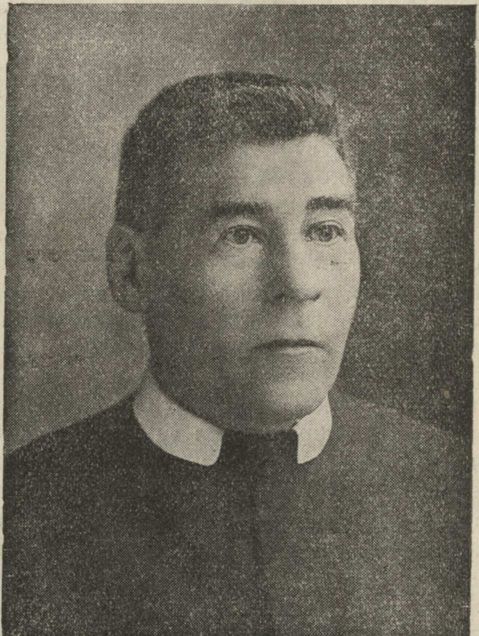
Виклади відбувалися щоденно від год. 9. рано до год. 2. по полудні; — фреквенція і пильність були взірцеві. Заінтересовання викладами, що були в приступній і старанній формі подавані, — було незвичайне. Д-р Штерк і д-р Найдерфер викладали по німецьки, д-р Марко (з Буковини) по українськи і по німецьки, прочі по українськи.

По закінченні курсу, пятьдесять курсистів зложило іспит писемний і устний та одержало добрі свідоцтва, між ними п. Ольга Коренцева з загальним відзначенням.

11. Депутація українського духовенства у графа Штірка.

Іменем греко-католицького українського духовенства в Галичині, котрого значна часть з причиии военних подій перебувала у Відні, явилася в дні 24. марта 1915. року у президента міністрів графа Штірка депутація, зложена з ґенерального вікарія

львівської і перемиської епархії о. Плятоніда Філяса, протоігумена ОО. Василія у Львові, о. Тита Войнаровського соборного крилошанина у Львові, о. Кипріяна Хотинецького пароха і крилошанина в Ярославі і о. Ф. Щепковича, соборного крилошанина в Станиславові, та вручила йому пропамятне письмо з бажаннями українського духовенства.

о. Плятонід Філяс

Провідник депутації ґенеральний вікарій о. Філяс, заложив протест проти насилування греко-католицьких вірних і їх священиків в Галичині, в околицях занятих ворогом, доконуваного через всілякого рода упосліджування, а особливо через урядове накидування українському населенню в Галичині православ-

ної віри. Згадав про тяжку долю митрополита Шептицького і запевнив, що українське духовенство заховало незмінно вірність австрійському цісареви і австрійській державі, і це в найтяжшім воєннім лихолітті. Вислів сеї вірности хоче депутація дати своєю появою і просить о опіку правительства, щоби українське духовенство могло і далі працювати в дусі засад незломного заховання гр. католицької віри та вірности супроти цісаря і держави.

Президент міністрів граф Штірк заявив у відповідь депутації, що правительство жаліє над цим, як чужа влада хоче присилувати галицьких Українців до приняття православія і як українське духовенство було і є виставлене на ті переслідування. З особливим жалем відчуває воно те насильство, задане достойному митрополитови Шептицькому. З признанням висказався він також про перемиського епископа Чеховича, який остав підчас облоги Перемишля і про станиславівського епископа Хомишина. Тяжкий час проби, який настав для греко-католицької церкви в Галичині і її вірних, сподіється президент міністрів, перебудеться з Божою помочію до кінця, та час принесе з собою щасливійшу будучність. З вдоволенням принимає він запевнення льояльности, зложені такими знаменитими представителями українського духовенства. Коли в останних часах серед частини руського населення а також і руського духовенства в Галичині (на думці мав граф Штірк москвофілів) показалося становище дуже пожалування гідне, то супроти того сталося подвійно потрібнійшим, щоби українське духовенство і на будуче остало при своїм вірнім для цісаря і держави становищі і щоби його назверх як найсильнійше оказувало. Тяжкі, але дуже важні завдання повстають для патріотично настроєного духовенства, в мірі відвойовання краю, та коли по війні верне воно до своїх парохій, то нехай те патріотиче привязання до держави словом і приміром далі оживляє і зміцняє в серцях вірних, а правительство буде попирати в таких його змаганнях.

В повисшій заяві керманича австрійської держави

найшло наше духовенство, хоч в части оборону перед тими несправедливими закидами, які від часу вибуху війни кидали на нього всякі наші противники або люде, які про відносини в Галичині не мали поняття і на український нарід в Галичині повторювали закиди наших противників.

12. Вісти з рідного краю.

В місяці марті 1915. р. доручено мені принагідною почтою цей лист від о. Володимира Стефановича, пароха в Кутах:

„Кути, 26. лютого 1915.

Високоповажаний Пане Президент!

Від 11/2 увільнена наша гуцульщина від ворога, життя зачинає укладатись поволи і сими днями обняв урядовання староста Сєдлєцкий з Яворова. Сегодня перший день йде почта по перерві трьох місяців. Просимо усердно в міністерстві війни порушити справу слідуючу. Відпоручники польських леґіонів розсипались по гуцульщині і вербують наших легінів до свого леґіону, котрий має бути названий гуцульським, а вербовання відбуваєсь некоректно, використаючи легковірність і нужду народа. Розписали асентирунок а всі чинники помагають; в Жабю звербовано 250, много з Косова, і околиці на 26, 27. і далі. Таке вербовання буде з шкодою нашої австр. армії в селах, де єще з причини окупації австр. комісія не урядувала, а ще більше з шкодою нашого народа. Просимо протоє в міністерстві війни сю справу порушити, і злому запобічи.

Запомоги для жінок і дітей покликаних єще не виплачено, лиш в кількох селах давано від 5—10 кор., з чого мало хто користав.

При нагоді залучаю вираз глубокого поважання

слуга

В. Стефанович, парох в Кутах.

О ласкаву відповідь прошу“.

13. Конференції в Берліні, 1915. р.

Дня 22. марта 1915. року піддався Перемишль разом зі своїми підземними фортами, оточений з усіх боків наступаючими на захід російськими військами. Австрійські залоги в місті Перемишлі і у фортах під Перемишлем мусіли піддатися з причини голоду. Ось так піддалися ославлені як непоборимі форти під Перемишлем, а австрійський міністер скарбу барон Енґель проклинав військових експертів, що підносили свого часу незвичайне значіння тих фортів підземних і видерли на пусте кількасот міліонів австрійських ґульденів, бо як виказалося в тій війні, то на нічо не здадуться ані форти, ані стратеґічні пункти, ані згіря, ані шляхи, як нема відповідного і числом перевисшаючого та до бою здатного війська.

А що Австрія мала під Перемишлем здержати російські війска, а цего не зробила, то голосно стали поширюватись вістки, що Німеччина хоче на власну руку приступити з Росією до заключення мира (Sonderfrieden).

Отся справа тай потреба наладнання нашої пропаґанди в Німеччині спровадили мене до Берліна, де я пробув від 8. до 11. квітня 1915. р.

Передусім зайшов я до уряду закордонних справ в Берліні і зголосився до заступника державного секретаря Ціммермана, котрий мене заспокоїв, що Німеччина не думає зривати союза з Австро-Угорщиною і заключувати сепаратного мира з Росією, та що умови воєнні в нічому не змінилися. В дальшій розмові заявив він, що Німеччина незабаром виконає свій плян стратеґічний і через те, положення осередних держав на боєвім фронті значно поліпшиться.

Відтак відбув я конференцію з радником Берґеном в справі нашої політичної пропаґанди. Наша репрезентація висилала йому наші книжки, брошури і часописи і всякі письма та він з признанням висказувався про нащу діяльність і просив мене про деякі пояснення. Зокрема, мене здивувало, як я побачив у нього на столі нашу „Свободу", котру ми

що лиш зачали видавати у Відні, та він розпитував мене про ціль і призначення цего часопису. Опісля я завідомив його про поширення нашої пропаґанди на Німеччину, висилаючи туди п. д-ра Евгена Левицького, щоби у важнійших осередках Німеччини виголошував відчити про українську справу та інформував німецьку пресу, як також д-ра Дмитра Донцова до ведення пресового бюра в Берліні.

З д-ром Евгеном Левицьким і д-ром Дмитром Донцовом я порозумівся також в Берліні, щоби узгіднити їх поспільну діяльність.

Перед виїздом до Відня відвідав я австрійського амбасадора князя Гогенльоге та передав йому пропамятні письма нашої репрезентації, інформуючи його про наші заходи у Відні. Він приймив ті письма, щоби їх перестудіювати і нашій справі по змозі помогчи.

Опісля був я знова в Берліні, від 7. до 9. червня 1915. р., щоби перевезти д-ру Дмитрови Донцову брошури до видання в Берліні і поширення, як також поінформувати німецький уряд закордонний про зорґанізовання Загальної Української Ради у Відні і її програмову декларацію, та про наші домагання в справі адмністрації Галичини[35]) і в справі пропаґанди між полоненими Українцями.

Впрочім наші справи з німецьким урядом залагоджувала наша репрезентація у Відні через заступника німецького амбасадора князя Штольберґа.

14. В Головній воєнній кватирі, 1915. р.

Посування російських військ далі на захід викликало між нами на еміґрації тяжкі почування і сумніви, чи зможуть осередні держави відперти навалу російських військ та увільнити наші українські землі. Тому дихотіли ми в начальній команді австрійської армії дізнатися про дальші її пляни та при цій нагоді наладнати там деякі справи, що залежали від тоїж команди.

А найприкрійшою для нас справою було тоді наше

[35]) Die Schaffung einer ukrainischen Provinz in Oesterreich. Von Dr. Michael Łosynskyj. Berlin, 1915.

стрілецтво. Наша репрезентація одержувала безнастанно зажалення і погрози з кругів наших стрільців. Одні були невдоволені з Михайла Галущинського і казали, що він не здійснив покладаних сподівань та показався невідповідним командантом, бо він гасить благородні почування Січових Стрільців. Другі приписували вину безладдя крамолам Гриця Коссака, що з д-ром Кирилом Трильовським накладає, щоби стати дійсним командантом всего українського стрілецтва. Інші знова жалувалися на Бойову Управу і її президію (д-ра Кирила Трильовського) та домагалися реорґанізації Боєвої Управи (орґанізаційного відділу), так що на засіданні Головної Української Ради з 27. січня 1915. р. намічено плян: усунення курінного отамана Гриця Коссака; відкликання Михайла Галущинського до Боєвої Управи та іменування радника Теодора Рожанковського полковником українських Січових Стрільців.

Та на цім не скінчились непорозуміння, бо незабаром одержав я письмо від курінного отамана д-ра Степана Шухевича, з датою: Славсько, 15. лютого 1915, в котрім він між іншим доносить:

„На Різдво приїхали до нас пп. Боберський і Старосольський на інспекцію. З ними поїхав п. Вітовський як делеґат стрільців. Мені сказано зовсім отверто тоді, що Вітовський їде жадати усунення: Коссака, Галущинського і мене. Не входжу в квестію, чи я на викинення зі стрільців був собі заслужив, — бо мій осуд бувби може надто субєктивний, але не хотячи, щоб мене копнено, я вніс до Боєвої Управи письмо з уступленням, просив однак пп. Боберського, Вітовського і Старосольського (зазначую, що усіх трьох), щоби Боєва Управа візвала мене на 24 годин до Відня, щоб мені дати можність перед уступленням до представлення справи.

Я чекав на візвання до Відня півтора місяця — і не діждався, а тим часом прийшла до мене відомість, що Трильовський і Цегельський вже поїхали до Armee-Oberkommando, щоб зажадати усунення мене і Коссака...“

Рівночасно доручено мені письмо радника Теодора Рожанковського з дати: Вар-Палянка, 20. II. 1915, в котрім він доносить:

Теодор Рожанковський

„Кур. Коссак Гриць вспів тими днями мабуть через д-ра Трильовського поза плечима Галущинського, Нац. Ради і Боєвої Управи видобути декрет Armee-

Oberkommando, котрим його іменовано начальником Укр. Січ. Стрільців, з поминенням Галущинського, — але начальником в IX. рандзі а рівночасно постановлено, що усі сотники мають мати X. ранґу...“

Вкінці доручено мені єще одно письмо радника Теодора Рожанковського з дати: Вар-Палянка, 24. II. 1915, котрим він звертає увагу на те, що військові власти не додержали даного нам приречення про усунення східно-галицького польського леґіону з української части Галичини (з долини Пруту і Покуття).

Перед вирішенням тих справ виделєґувано товаришів послів: Володимира Сінгалевича і д-ра Льонгина Цегельського, щоби поїхали на місце, до наших стрільців і безпосередно поінформувалися про дійсні відносини нашого стрілецтва. Також постановили ми безпосередно наладнати справу в Головній команді армії.

Задля того виєднали ми, я з п. Васильком, через міністерство війни у Відні, призвіл на виїзд до Головної австрійської воєнної кватири, що була тоді в Тешині, на Шлеську.

Ми приїхали до Тешина ранком дня 15. квітня 1915. р. і зайшли до полковника ґенерального штабу Граніловича, котрий був також шефом відділу, що вирішував справи наших Січових Стрільців. При самім вступі нашої розмови висказався полковник Граніловичз великим невдоволенням про послів Трильовського і Цегельського, котрі мали бути у нього перед двома днями, про що ми оба зовсім нічо не знали, — та коли він від нас дізнався, що наша місія не є у звязку з незнаним нам виступом тих наших товаришів, тоді сказав він до нас: домагайтесь панове всего, що уважаєте за потрібне і вказане, але не жадайте від мене, щоби я усунув Гриця Коссака, бо я уважаю його найліпшим офіциром між всіми вашими Січовими Стрільцями[36]).

[36]) Між нашими Січовими Стрільцями витворились були два табори: противників і прихильників четаря Гриця Коссака, що єще в р. 1914. зачав вибиватись на становище курінного отамана, опісля полковника і команданта українського леґіону,

Д р Кость Левицький і Николай Василько

Зі згаданого висказу полковника Граніловича виявилось, що українська крамола і туди дійсно заходила.

По цім інциденті зачали ми спокійніщу розмову про наших стрільців, полишуючи на боці військові кваліфікації стрілецьких старшин. Ми поставили головне домагання про формальне удержання одноцілости українського леґіону з його призначенням і завданням; відтак про призначення українського леґіону до українських областей та перенесення польського леґіону зі східної Галичини на польські области; далі ми домагалися, щоби заборонити польському леґіонови вербувати Українців, та щоби повернути забраних Українців українському леґіонови. Поза цим вказали ми на потребу: безпосередних зносин Боєвої Управи з командою українських Січових Стрільців; призволення дальшого побору українських добровольців для доповнення українського леґіону, як також прилюдного оголошення приказу головної команди з 13. січня 1915. р. відносно поведення війська супроти українського населення.

В часі цеї наради прийшов до нас курєр і оповістив, що начальний командант архикнязь Фридрих запрошує нас, мене і п. Василька до себе на полевий обід. Ми перервали конференцію з полковником Граніловичем та докінчили її доволі успішно вечером тогож дня, а тим часом приняв нас начальний командант австрійської полевої армії маршалок архикнязь Фридрих, та опісля запросив нас до себе наступник престола архикнязь Карло Франц Йосиф.

При цих авдієнціях підніс я на вступі льояльність і вірність українського народу для цісаря і держави, що саме проявляється на полях битви в хоробрости українських жовнірів і українських Січових Стрільців та просив приняти наших українських Січових Стрільців під особлившу прихильну опіку головної команди армії.

„Тільки при австро-угорській монархії, — закінчив я — бачимо ми Українці Галичини й Буковини можливість нашого розвою і визволення. Ми стояли і стоїмо в цій тяжкій хвилі як найвірнійше при ці-

сарі і державі, очікуючи здійснення наших оправданих домагань для визволення українського народу.“

Оба архикнязі відповіли нам прихильно, згадуючи теплими словами про славне і хоробре поведення українських жовнірів, українських Січових Стрільців і буковинських гуцульських добровольців на полі бою. В розмові при полевім обіді. оба архикнязі висказали слова прихильности для українського народу і підносили з признанням патріотичну діяльність наших послів.

Зокрема, наступник престола Карло Франц Йосиф випитувався нас про життя нашого народу в краю, під російською інвазією, при чім заявляв, що він не вірить посуджуванням Українців про зраду Австрії, — та цікавився тим, яких реформ будемо домагатися в Галичині і на Буковині по відзисканні тих країв. Те питання ми пояснили йому, виказуючи потребу створення зі Східної Галичини і Буковини одного краю з українською адміністрацією.

Начальний комендант армії попращав нас вкінці словами: „Будьте терпеливі, — ми мусимо видержати до кінця!“

Другого дня, 16. квітня 1915. р. відбули ми єще конференцію з полковником Гефером в справі підготовлення повороту до краю і наладнання аміністрації на наших українських областях, та вернули до Відня, щоби вихіснувати зібрані інформації до дальшої нашої орґанізації і пропаґанди.

Враження з першого нашого короткого побуту в головній воєнній кватирі були корисні і приречення вдоволяючі, але не все з того здійснилось.

15. Маківка.

(З оповідання очевидця)

Велика ідея, — задля якої зорґанізовано наше стрілецтво наложила на українського стрільця обовязки жовніра, та вона піддержувала його і в найприкрійших хвилях життя.

Ось подаю один з доказів завзяття українських Січових Стрільців, бодрости їх духа та боротьби за волю України.

Це було в днях 29. і 30. квітня та 1. мая 1915. р.

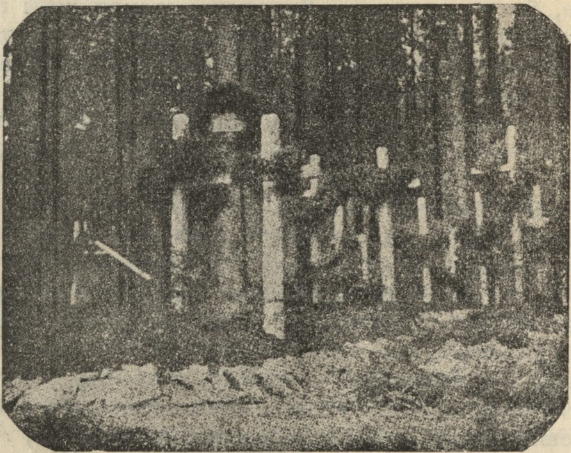
Дня 29. квітня 1915. р. заалярмувано оба стрілецькі курінi, бо Москалі зачали були приступ на фронті гори Маківки (коло Головецька в скільських Карпатах). Негайно вислано туди перший курінь Гриця Коссака, а з другого куріння сотню Будзиновського і Дідушка. Положення було грізне, бо ворог заняв був наші становища і посувався вперед. На команду: „Розстрільна — наложити баґнети на кріси і відзискати утрачені становища!" — стрільці посунулись вперед стрімкою горою і вкоротці опинились на вершку гори. Там розпочалась завзята боротьба. Лопіт крісів, брязкіт баґнетів, рев гармат та зойки ранених перемінилися в чисте пекло. Бій тривав довший час, аж Москалі подалися взад, опустили наші становища, та почали утікати в сторону ріки, що опоясує Маківку. Стрільці пігнали за ними і ось над рвучою річкою прийшло до другої битви. Побіда станула по нашій стороні! Стрільці вели полонених Москалів та передавали їх далі. Наші стрільці і їх старшина показали неабияку „погорду смерти". Тут були: сотник Будзиновський, четарі: Гнатевич, Яримович, Свідерський, Яремкевич, Артимович і Сушко, та підхорунжий Олена Степанівна.

Відзискані становища обсадила сотня Мельника (Дідушка). День сей мож назвати, днем побіди українських Січових Стрільців.

Другого дня, 30. квітня 1915. р. наступали Москалі на наше праве крило. Стрілянина трівала цілий день. Полонені Москалі оповідали, що того дня розбито їм два курінi.

Та „найгорячійший" був день 1. мая 1915. р. Перед полуднем почали Москалі наступати вдруге на праве крило. Воно було найслабше. Незамітно підійшли вони аж під наші дроти, зачали стріляти кулями дум-дум та кидати ручними ґранатами на стрілецькі окопи. Під сильним градом куль, мусіли наші війська

уступати. Москалі, користаючи з нашого уступування, вдерлися на гору і заняли наші становища. Витягнули на гору машиновий кріс і зачали нас пражити. Було грізне положення. В цім моменті приказ: Перший курінь і сотня Дідушка з другого куріння вперед на поміч Мадярам! Наші стрільці з криком „гурра“ подалися наперед. Та під сильною навалою Москалів подалися взад. Пішли наші другий раз до штурму. Вернулися знова. Маленька ще хвилина — і гора

Маківка

Маківка булаб опинилася в руках Москалів... Та наперли наші третий раз і при помочі машинового кріса відзискали утрачені становища. Москалі з великими стратами уступили. Не малу прислугу зробила і наша артилерія.

Із усіх сторін передавали сердечні признання „хоробрим оборонцям Маківки.“ „Ви можете бути горді на свою хоробрість“ — сказав німецький офіцир. „Нехай вас Бог благословить, Українці“ — сказав фельдмаршальляйтнант Гофман.

Стрільці розуміли вагу хвилі, вони знали свої обо-

вязки, і вважали свої діла висловом живої ідеї. Серце нашого стрілецтва билося непереможним бажанням перевести в діло почування міліонів українських сердець. Їх витрівалість, хоробрість і посвята в імя волі України переходять до історії для грядучих поколінь поневоленого народу.

16. Справа першої ратункової акції для населення Східної Галичини, 1915. р.

Не теряючи надії на визволення Галичини зпід російського наїзду наші орґанізації політичні і господарські, пробуваючі у Відні, вже в осінних місяцях 1914. р. почали приготовну акцію для помочи людности і господарської відбудови краю, зараз по його увільненні.

Члени Головної Ради „Сільського Господаря“, присутні у Відні, згуртувались і розпочали роботу під проводом д-ра Евгена Олесницького, — та доповнялися членами товариства зпоза Ради, присутними у Відні.

Та з уваги на те, що справи, котрі становили предмет господарської діяльности, все таки з огляду на незвичайні відносини часу мали також свою політичну сторону, — стояли наші економічні орґанізації в безнастанному контакті з нашою політичною репрезентацією, а саме полишаючи в справах таких тій репрезентації означення принціпіяльности становища, якого відтак у своїй акції послідовно придержувались.

Ось так краєве господарське товариство „Сільський Господар“ в порузумінні з іншими нашими економічними установами і Народним Комітетом виробило з початком 1915. року у Відні пропамятне письмо до австрійського правительства, в справі ратункової акції для населення знищеної війною Східної Галичини. Референтом тої справи був посол д-р Евген Олесницький та відтак голова нашої репрезентації д-р Кость Левицький з послом д-ром Евгеном Олесницьким предложили плян

ратункової акції Галичини віденському правительству.

Пропамятне письмо стверджувало отсі шкоди, спричинені воєнними подіями українській людности Східної Галичини:

1. Зменшення рогатої худоби, коней, свиней і дробу внаслідок реквізицій для армії, рабунків воєнних, утечі населення і худобячих пошестей.

2. Страти засобів поживи і паші, котрих в богатьох околицях не зібрано, а де й зібрано, то вони пропали для населення при численних походах нашої і ворожої армії.

3. Втрати з причини, що не всюди зібрано бараболі і засіяно озимину.

4. Шкоди спричинені населенню внаслідок спалення осель.

5. Шкоди спричинені внаслідок будови полевих укріплень і стрілецьких ровів.

6. Шкоди, які повстали внаслідок знищення зелізниць, доріг, мостів і т. і.

З тих причин ми виказували потребу орґанізації державної помочі для нашого населення, що мала обнимати:

1) Виживлення людности Східної Галичини і худоби через як найскоршу безплатну доставу средств поживи і паші — аж до слідуючих жнив. В тій цїли вказувано на потребу примусового занимання запасів збіжа, муки і паші, які знаходилися в західно-австрійських краях, щоби з сих запасів покрити потребу східно-галицької людности.

2) Правительство має подбати, щоби всюди в увільнених від ворога околицях переведено весняні полеві роботи і в тій цїли треба достарчити хліборобам насіння, а на основі цїсарського розпорядку з 5. серпня 1914. В. з. д. ч. 199, завести примус полевих робіт.

3) Правительство має поробити заходи, щоби хліборобам достарчити коней, худоби свиней і дробу, — та штучних навозів. Військова управа має доставити хліборобам вибраковані коні, непридатні вже до вій-

ськової служби а придатні ще в рільництві. Щоби Галичині доставити худобу, треба видати заборону різати телята в інших австрійських краях.

4) Очищення поля, зруйнованого внаслідок викопання земних окопів і стрілецьких ровів.

5) Конечну направу знищених домів і господарських будинків на кошт держави.

6) Вільний переїзд зелізницями для всіх мешканців Галичини, що пробувають в ріжних австрійських або угорських краях з тим, щоби кождому, що вертає до своєї громади, дати грошеву допомогу на перші потреби.

7) Щоби правительство приспішило виплати за воєнні чинитьби (за забране збіже, пашу, худобу, форшпани). На випадок, як би хто не мав квітів, щоби виплачувано чинитьби на основі інших доказів, як зізнання свідків, і т. і.

Переведення ратунковоїї акції для Східної Галичини мало відбуватися коштом держави та оставати в руках центрального правительства, котре цю справу переводилоб при помочі краєвого ратункового комітету, де засідали би відпоручники правительства і відпоручники наших краєвих господарських товариств. В такий сам спосіб мали би бути зложені повітові ратункові комітети в кождім повіті, що стоялиби під управою орґану правительства та до них були би покликані представники українського населення відповідно до його числа.

Се становище наше спричинило у нас також неможливість взяти участь в краєвім комітеті ратунковім, який скликав був до Бялої бувший намісник Коритовський і до якого на висше двайцяти членів покликаних було лише двох наших делеґатів, як також неможливість вислання на жадання міністерства просвіти двох делеґатів наших до Краєвої Ради рільничої, на місце вивезених москалями: радн. Михайла Коцюби і проф. Ол. Гарасевича, які в порівнанні до числа польських членів комісії становили би таку саму пропорцію.

17. Справа відбудови знищених війною країв і воєнні відшкодовання, 1915. р.

Відносно питання, хто має переводити акцію господарської відбудови краю та господарського піддвигнення населення, заступали ми думку, що це може робити і є обовязане робити австрійське правительство, котре на цілі відбудови має давати державні фонди, пливучі з цілої держави. На такім становищі станулo також правительство графа Штірка, плянуючи завязати центральний комітет для господарської відбудови Галичини, зложений з представників правительства, а опісля мали бути утворені по повітах комітети під проводом старостів з запевненням відповідної участи обох народностей.

В наших меморіялах до правительства піднесли ми рівночасно також справи: виплачування домагань за воєнні чинитьби, як також негайного провірення і урядового ствердження шкід воєнних.

В цих справах виступила наша репезентація самостійно і безпосередно перед центральним правительством у Відні, не приймаючи ані посередництва бувшого намісника д-ра Витовда Коритовського ані запрошення презеса кола польського д-ра Льва Білінського на спільні конференції.

Міністеріяльні конференції в тих справах господарських, з президентом міністрів графом Штірком і міністром скарбу бароном Енґлем, відбувались в році 1915. дуже часто заки дійшло до порозуміння. Вислідом тих нарад було передусім те, що правительство приймило на себе обовязок відбудувати знищені війною доми мешкальні і будинки господарські, а тимчасом поставити конечні бараки. Далі стверджено, що правильна і остаточна відбудова мешкальних і господарських будинків має бути переведена пізнійше, по війні, — на рахунок скарбу держави.

Та труднійша була справа виплати воєнних відшкодовань, бо до цего не було єще закону. А

щоби з цего вийти, продумав міністер скарбу бар. Енґель: заложити державний банк воєнний, що давав би зараз позички громадянам знищеним війною, на рахунок відшкодовань воєнних, котрі будуть їм опісля признані.

Саму думку про основання воєнного банку ми приймили, але зі звісних причин ми були противні, щоби для Галичини закладати один банк воєнний. А піднесли ми вже тоді, з початком року 1915, наше засадниче домагання, — щоби Галичину поділити на два краї: український (схід) і польський (захід), та щоби вже в стадії переходовій видати вказані розпорядки для підготовлення сеї справи і щоби оснувати два воєнні банки: для української Галичини і для польської части краю.

По тих конференціях відложено справу основання окремого воєнного банку для Східної Галичини на пізнійше, а тим часом уділено нашим центральним установам кредитовим значні дотації з австрійського державного скарбу на уділення воєнних позичок громадянам і установам, знищеним війною. При цій нагоді заявили нам: президент міністрів граф Штірк і міністер скарбу барон Енґель, що правительство не буде жадати заплати воєнних позичок, бо їх уділюєсь з титулу належних відшкодовань воєнних[37]).

Вкінці, правительство австрійське згодилось остаточно також виплачувати належитости з титулу воєнних чинитьб, та це стало великим поратунком для населення, навіщеного війною.

Та в 1916. році мала розпочатися дійсна відбудова нашого краю, до котрої покликано централю відбудови при намісництві у Львові.

[37]) Leon Biliński, Wspomnienia i dokumenty, Tom II. 1915—1922, Warszawa 1925. на стор. 30: „Minister Engel, który ostatecznie dał i wyposażył jako tako bank wojenny, ale zbyt cynicznie traktował nietykalność Galicji jako sprawę ruską, musiał pod naporem polskim w późnej jesieni ustąpić miejsca dotychczasowemu gubernatorowi Kasy pocztowej p. Lethowi“.

18. Галицькі адміністраційні проблеми в переходовій стадії[38]).

„Наслідком поступаючого відзискування, ворогом занятих областей Східної Галичини, виступає в першу чергу питання доцільної адміністрації відзисканих областей.

З початком війни допустилися орґани галицької адміністрації тяжких блудів супроти автохтонного українського населення; злобно піднято масові вязнення зовсім невинних, льояльно думаючих українських патріотів, відбулися многі безосновні страчення, а вину такого поступовання безумовно поносять пануючі політичні чинники Галичини з намісником Коритовським на чолі, що не вагались поширюванням злобних клевет посуджувати весь український нарід про головну зраду і безглядним переслідуванням найльояльнійших австрійських горожан української національности, привести їх до розпуки. Приказом команданта головної армії архикнязя Фридриха з січня 1915. р. стверджено, що обвинувачування українського народу є безосновні та признано, що в многих випадках трачено невинних людей. Війна доказала, що український нарід остав вірний австрійській державі, та хто поносить властиву вину руссофільської пропаґанди в Галичині, при всіх стараннях українських політичних орґанізацій як також українських послів.

Український нарід має отже право домагатися, щоби при відзисканні східно-галицьких областей не тільки не повторювалися передше заподіяні блуди, але також, щоби давнійшу супроти нього ворожо виступаючу адміністрацію заступлено новою, безсторонною і до нього приязно настроєною адміністрацією. Бо

[38]) Galizische Verwaltungsprobleme im Übergangsstadium. Als Manuskript gedruckt. Wien, 1915. Пропамятне письмо, уложене проф. д-ром Станиславом Дністрянським для нашої української репрезентації у Відні, котра предложила цю справу відносним чинникам в Австрії і Німеччині.

це є прямо виключене, щоби між дотеперішною галицькою адміністрацією, зглядно представляючими її польськими чинниками влади з одної сторони, — а українським населенням, котре є більшістю у Східній Галичині, з другої сторони, могла наступити обєктивність, — не кажучи вже про добре співжиття і довіря.

Тому є необхідно потрібна у відзисканих областях Східної Галичини — основна реформа адміністрації а саме:

1) негайно, в мірі відзискування східно-галицької території, як також

2) після заключення мира.

Відносно 1. Щоби те виконати, належить вже тепер, підчас війни впровадити діймаючі реформи. Дотеперішна східно-галицька адміністрація була в руках тих політичних партій, котрі ворожо відносились до всего, що українське. Польські політичні чинники влади перевели на области адміністрації майже цілковите відокремлення і незалежність Галичини від центрального правління, та наслідком цего було, що східно-галицька адміністрація була видана тій польській партії, котра свої відосередні тенденції так далеко посунула, що вона не тільки явно попирала русофільство, але й сама попала в політичне руссофільство.

Не остається отже нічого більше, як зовсім зірвати з дотеперішною польською господаркою урядничою у Східній Галичині та з усім тим, що з нею звязане.

Східно-галицькі области повинні в першій черзі одержати нового ґубернатора, котрий на час війни має станути на чолі східно-галицької адміністрації, та за неї перейняти цілу відвічальність. А, що тут розходиться про управу краю підчас війни, то є доцільне і відповідає зовсім бажанням українського народу, щоби на чоло адміністрації покликати військового ґубернатора, а саме з рядів цих ґенералів, — такого, котрий докладно знає відносини у Східній Галичині та котрого особа дає запоруку безсумнівої безсторонности супроти українського народу.

Такому військовому ґубернаторови треба додати національну **прибічну раду**, зложену з двох у Східній Галичині замешкуючих національностей. Чисельне відношення членів ради прибічної: української і польської національности має бути означене на підставі числа населення Українців і Поляків у Східній Галичині.

Відтак належить тих політичних як і инших урядників і ті орґани, котрі після вибуху війни невинних і вірних державі горожан української народности видали на переслідування, або таке прямо, зглядно посередно спричинили, сейчас відправити з уряду і покарати.

Так отже з теперішних політичних урядників Східної Галичини тільки декотрі моглиб остатись на своїх місцях. Виїмками можуть бути тільки ті політичні урядники, відносно котрих нема сумніву, що вони відносились до українського населення зовсім бездоганно, а прочі повинні бути перенесені до Західної Галичини або до інших країв, зглядно видалені зі служби.

Політичними урядниками у Східній Галичині належить від тепер іменувати в першій черзі заводових правників української народности, котрі або вже служили в галицькій адміністрації або котрі з іншого публичного становища (з судівництва, адвокатури) надаються до політичної служби. Дальші браки належить доповнити урядниками німецької народности, котрим маєсь наложити обовязок, щоби до означеного речинця виучилися української мови. Всім політичним урядам маєсь додати що найменше по одному урядникови української народности.

Відносно **жандармерії**, то треба передусім всіх жандармів української народности, що находяться в Західній Галичині, перенести до Східної Галичини, а на їх місце покликати польських жандармів, що є тепер стаціоновані у Східній Галичині. Ті жандарми, котрі при вибуху війни своїми фальшивими і тенденційними доносами спричинили арештовання невинних Українців, мають бути видалені зі служби. О скільки на дальші місця у Східній Галичині не булоби від-

повідних осіб української народности, то належить покликати жандармів інших національностей, котрі супроти українського населення не є неприхильно настроєні. Мова німецька як урядова в жандармерії мусить прийти до первісного примінення.

Так само як в політичній службі, належить також поступити в **судівництві**. Важнійші провідні місця треба давати німецьким урядникам, о скільки не найдеться достаточна скількість відповідних урядників української національности. Тому, що після політичних випадків в часі війні є виключене, щоби судді польської національности в цивільних і карних процесах могли бути зовсім безсторонніми супроти українського населення, — прото для збереження справедливости і поваги держави, належить в судових процесах, в котрих виступають українські сторони, виключати суддів польської національности, і в таких випадках повинні урядувати тільки українські або німецькі судові урядники.

Це, що сказано про політичиих і судових урядників треба послідовно примінювати також до всіх інших урядників.

Вкінці, є конечне застановити діяльність **автономної повітової репрезентації**, яка у Східній Галичині є головним жерелом переслідувань всего українського елєменту.

Відносно 2. Після заключення мира мусить реформа політичних відносин у Східній Галичині обнимати так конституцію як також адміністрацію.

По конституційній реформі повинна Східна Галичина бути самостійним краєм коронним, відлученим від Західної Галичини. Східна Галичина має мати самостійний сойм у Львові, Західна Галичина має одержати окремий сойм в Кракові.

Найновійша **соймова виборча реформа** повинна бути знесена та заступлена двома окремими соймовими статутами, для Західної і Східної Галичини. Східно-галицький статут краєвий повинен спиратися на загальнім безпосереднім і рівнім виборчім праві, при чому в першій черзі належить узглядними пере-

важаючу більшість українського населення. А при тім, треба докладно означити права меншин польського населення.

Пануючі безладдя в адміністрації Східної Галичини мусять бути до коріння усунені. При цьому належить взяти під увагу два засадничі погляди: тіснійша централізація адміністрації та заступлення непевних, супроти більшости східно-галицького населення ворожо настроєних чинників, здатними до адміністрації урядниками і державними орґанами, які не відносилибся сторонничо до українського населення.

Тому належить далі продовжувати все те, що сказано під 1. про адміністрацію в часі війни. Це відноситься до всіх урядів Східної Галичини так довго, аж буде остаточно установлене таке урядництво, котре раз на все стане приязно відноситися до українського населення.

Безумовно є конечне завести в політичній службі як і в инших урядах: українську мову як внутрішну урядову мову.

Шкільництво мусить бути зовсім змінене. В першу чергу треба наладнати безпосередний звязок поміж шкільництвом у Східній Галичині а центральними властями. Відтак належить знести усі виїмкові закони і розпорядки, котрими віддано шкільництво в руки польських чинників влади в Галичині, і замінити новим одностайним шкільним законодавством. До східногалицької Ради шкільної краєвої належить покликати заступників обох національностей, у відношенні числа населення Східної Галичини.

У всіх громадах з українською більшістю мається основувати українські народні школи.

Скількість середних шкіл повинна спиратися на чисельнім відношенні населення. Надчисельні польські школи належить перемінити в українські, усі приватні школи середні з українською мовою навчання удержавити і скількість німецьких шкіл середних побільшити. Належить більше узглядити науку німецької мови у всіх народних і доповняючих школах, зглядно в учительських семинаріях, як

також у всіх середних школах, та по змозі запровадити обовязкове навчання декотрих предметів науки в німецькій мові.

Вкінці, належить заснувати у Львові самостійний український університет з усіми факультетами та з виділом аґрономічним (науки господарства рільного), як також українську висшу школу політехнічну.

19. Загальна Українська Рада у Відні, 1915. р.

Заходи до створення загальної репрезентації всіх Українців на час війни — остаточно здійснились по довготріваючих переговорах між партіями і ґрупами партійними. Були хвилі дуже прикрі. Здавалось, що все розібється. Задля непорозумінь між послами а Народним комітетом як екзекутивою національно-демократичної партії дійшло було до того, що Народний Комітет в дні 22. лютого 1915. р. відкликав відпоручників своєї партії з Головної Української Ради та силою цего факту Головна Українська Рада здержала свою діяльність до часу полагодження того конфлікту. Та остаточно під напором волі нашого громадянства на еміґрації дійшло до залагоди, так що в дні 30. квітня 1915. р. підписали всі партії статут Загальної Української Ради.

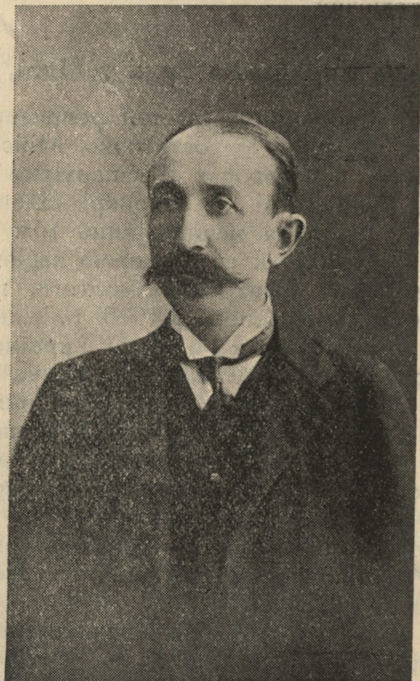
До злагодження особистих непорозумінь і амбіцій найбільше причинились соціялдемократи, зосібна Микола Ганкевич.

В дні 5. мая 1915. р., о 10. годині рано відбулося у Відні перше засідання Загальної Української Ради. По привітній промові д-ра Костя Левицького, що скликав се перше засідання, відчитано і принято ось який статут Загальної Української Ради:

„Загальна Українська Рада повстає як розширення Головної Української Ради, обнимаючої галицькі українські партії, — на цілу Україну, на отсих основах:

I. З. У. Р. є репрезентацією всего українського народу на час війни аж до поворту нормальних відносин на українських землях.

Представляючи тим самим також найвисшу і єдину політичну репрезентацію українського народу в справах, дотикаючих австрійської України, має З. У. Р. рівнобіжно з сим вказувати головні лінії в економічних і культурних справах українського народу австрійської України.

Микола Ганкевич

Инші орґанізації та інституції українські, зберігаючи свою автономію, координують свою діяльність з головними витичними лініями, вказаними З. У. Радою, — зосібна там, де З. У. Р. вважатиме, що якась справа є справою загально-українського значіння

і ваги, мають вони йти в своїй діяльности за постановами З. У. Ради.

II. В склад Загальної Української Ради входять: 1. З Галичини: а) 14 делєґатів, вибраних з національно-демократичного сторонництва, а то: 10. визначених Народним Комітетом і 4. визначених Українським Парляментарним Клюбом; б) 6 делєґатів, вибраних українською радикальною партією; в) 5 делєґатів соціялдемократії, між ними 4. з Галичини, 1. з Буковини, надто один заступник. 2. З Буковини: а) 5 делєґатів, вибраних буковинською націоналдемократичною партією; б) один делєґат української народної партії. 3. З російської України: три делєґати „Союза визволення України".

III. Що до складу й діяльности З. У. Ради, для запевнення її стійности, мають вагу ось які постанови:

а) склад чисельний З. У. Ради остає незмінений, не нарушаючи управнення З. У. Ради щодо евентуального приняття дальших українських політичних ґруп, стоячих на політично-національних основах, на яких З. У. Р. спирає свою програму й діяльність;

б) на случай, колиби з яких небудь причин опорожнилось місце в делєґації якоїсь ґрупи, згл. партії політичної, — на внесення тоїж ґрупи, згл. партії приймає наступника З. У. Рада;

в) З. У. Рада вибирає президію, що має бути постійним, виконуючим її орґаном, та складається з президента (репрезентанта галицької української націоналдемократичної партії) і чотирох віцепрезидентів, репрезентантів: галицької української націоналдемократичної партії, української радикальної, української соціялдемократичної партії й буковинської націоналдемократичної партії, вибраних на внесення дотичних ґруп, згл. політичних партій;

г) „Союз визволення України" висилає до президії свого делєґата з голосом рішаючим в справах загально-національного значіння, не дотикаючих виключно інтересів австрійської України.

Спосіб виконання права vet-a (протесту), час, в якім, і справи, щодо котрих воно має бути

виконане, — полишаеться кождій ґрупі зокрема з тим, що кожда ґрупа рішає про се внутр себе автономно.

На першім засіданні З. У. Р. вибрано ось таку президію: голова д-р Кость Левицький, гал. нац. дем.; заступники: Николай Василько, бук. нац. дем., д-р Лев Бачинський, рад., д-р Евген Петрушевич, гал. нац. дем., Микола Ганкевич, укр. соц.-дем. і Ол. Скоропис відпоручник С. в. У.

До Секретаріяту З. У. Ради вибрано: Всеволода Козловського, С. в. У., д ра О. Назарука, рад., надр. Іл. Семаку, бук. нац. дем., Володимира Темницького, соц. дем. і д ра Льонгина Цегельського, гал. нац. дем.

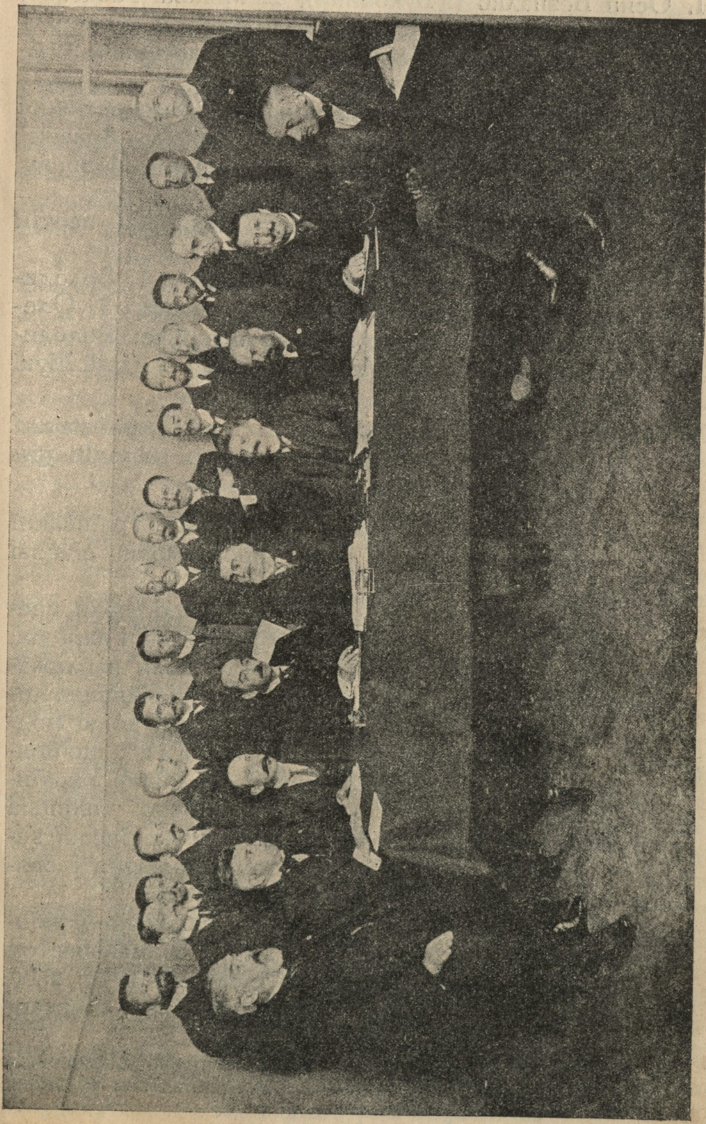
В особовім складі Президії З. У. Ради зайшли пізнійше такі зміни: около половини червня 1915. виступив з Президії д-р Евген Петрушевич (виступаючи рівночасно з З. У. Р.), на засіданні дня 11. вересня 1915. вибрано з огляду на виїзд заступників голов: Миколи Ганкевича і д-ра Льва Бачинського до Галичини, на місце першого Володимира Темницького, на місце другого Ярослава Весоловського; відпоручника С. в. У. Ол. Скорописа заступив Маріян Меленевський.

Особовий склад З. У. Ради:

I. Від української націоналдемократичної партії в Галичині увійшли: а) як відпоручники Народного Комітету: 1. д-р Стефан Баран, 2. д-р Володимир Бачинський, 3. Іван Боберський, 4. о. Тит Войнаровський, 5. Іван Кивелюк, 6. д р Кость Левицький, 7. д-р Евген Олесницький, 8. о. Стефан Онишкевич, 9. Василь Панейко, 10. д-р Льонгин Цегельський; б) як відпоручники українського парляментарного Клюбу: 1. д-р Сидір Голубович, 2. д-р Олександер Колесса, 3. Лев Левицький і 4. д-р Евген Петрушевич.

II. Від української радикальної партії: 1. д-р Лев Бачинський, 2 Ярослав Весоловський, 3. д-р Микола Лагодинський, 4. д-р Іван Макух, 5. д-р Осип Назарук, 6. д-р Кирило Трильовський.

III. Від української соціялдемократичної партії:

Загальна Українська Рада у Відні 1915. р.

1. Осип Безпалко (з Буковини), 2. Микола Ганкевич, 3. Теофіль Мелень, 4. д-р Володимир Старосольський, 5. Володимир Темницький, як заступник Юліян Бачинський.

IV. Від буковинської національно-демократичної партії: 1. Николай Василько, 2. о. Теофіль Драчинський, 3. Антін Лукашевич, 4. Омелян Попович, 5. Ілля Семака.

V. Від буковинської української народної партії: надр. Володимир Ясеницький.

VI. Від „Союза визволення України": 1. Володимир Дорошенко, 2. Всеволод Козловський, 3. Олександер Скоропис-Йолтуховський; пізнійше: Володимир Дорошенко, Маріян Меленевський і Андрій Жук.

20. Програмова декляраця „Загальної Української Ради" у Відні з 12. мая 1915. р. до всіх народів цивілізованого світа[39]).

Першу політичну програму Загальної Української Ради у Відні виложено в отсій програмовій відозві з 12. мая 1915. року:

„В теперішній важній історичній хвилі, коли всесвітна війна, що рішає про судьбу держав і народів, доходить до кульмінаційного пункту; коли наближається остаточне вирішення конфліктів, які війну викликали, — в хвилі, котра рішає про дальшу долю людскости, „Загальна Українська Рада", що повстала як розширення дотеперішної „Головної Української Ради", — яка обіймала виключно галицькі українські політичні партії, — на всі українські землі, — заявляє перед цілим світом прилюдно і сьяточно іменем усього українського народу:

1. Згідно з заявою репрезентантів галицько-українських партій з 7. грудня 1912; згідно з маніфестом „Головної Української Ради" з 3. серпня 1914; згідно з маніфестом „Союза буковинських парляментар-

[39]) Programmatische Erklärung des Allgemeinen Ukrainischen Nationalrates in Wien. Als Manuskrtpt gedruckt, 1915.

них та соймових послів“ з 2. серпня 1914, та згідно з відозвою „Союза визволення України“ з 25. серпня 1914, вважаємо, що для будучности, волі і самостійности України є конечне розбиття царської імперії, та що длятого ми стоїмо рішучо по стороні австро-угорської монархії; по стороні її могутного німецького союзника та Туреччини, яка у вірнім з ними союзі веде оборонну війну проти заборчої російської політики.

2. Нашою метою що до українських земель, що стогнуть тепер під російським ярмом, є вільна, самостійна Україна, — вільна самостійна українська держава.

3. Нашою метою що до цілої нашої нації є повна національна свобода розвою і тому український народ, що в теперішній крівавій всесвітній війні тут на сході поніс найбільші жертви, тепер, коли на наші українські землі звалилась повінь московського варварства; коли українському народови хоче завдати смертельний удар його відвічний ворог — царат; тепер, коли українська країна є охоронним валом для Австрії; тепер український нарід для запоруки своєї національної свободи розвою домагається в межах Австро-Угорщини териториjально-національної автономії, зединення українських областей в одну автономну, на основах свободи і демократії збудовану територію, — при чім так само, як ми для українського населення на тих територіях, де воно становить меншість, домагаємось культурно-національної автономії, так само стоїмо за повну культурно-національну автономію для всіх національних меншостей на українській автономній території.

4. Бажаючи полагодження української справи в межах Австро-Угорщини у висше вказанім напрямі, ми обстоюємо, що з хвилею покінчення війни є конечна переходова стадія, деб резпрезентація українського народу мала рішаючий голос при полагодженні сеї справи для переведення в діло наших домагань, як територіяльної, так і культурно-національної автономії.

5. Вкінці звертаємось з зазивом до всіх народів цілого цивілізованого світа:

Коли теперішна всесвітна війна має скінчтись справді побідою правди і сраведливости; коли вона має справді принести всім народам свободу і незалежність і цим забезпечити єдино можливий, трівкий всесвітний мир для добра всеї людскости, то при мирових переговорах, як прийде до полагодження міжнародних відносин, є конечне, передовсім тут на Сході Европи визволення народів, поневолених царатом, який навіть тепер в критичній воєнній хвилі не відступив ані на ступінь від своєї традиційної політики гноблення всіх визвольних змагань, як серед поневолених народів, так і серед своєї російської суспільности, є отже конечне передовсім визволення українського народу, найбільш безпощадно давленого царатом, — народу, котрому в російській імперії відобрано найпримітивнійші людські і національні права.

Визволення се є конечне в інтересі людскости, цивілізації, демократії і волі“.

Віденьб дня 12. мая 1915.

За Президію „Загальної Української Ради“:

Д-р Кость Левицький — президент, Николай Василько, д-р Евген Петрушевич, Микола Ганкевич, д-р Лев Бачинський — віцепрезиденти. Олександер Скоропис Йолтуховський відпоручник Союза визволення України.

21. Українські Січові Стрільці про перебудову Боєвої Управи.

В справі перебудови Боєвої Управи українських січових стрільців доручено мені з кінцем місяця мая 1915. р. два письма, котрі тут подаю:

Високоповажаний Пане Президенте!

„Маю припорученнє передати Вам Високоповажаний Пане Президенте з поля від Укр. Січ. Стрільців поклін, сердечний привіт — та слідуючу опінію:

„Стрільці складають Вам подяку за дотеперішні труди і заходи около українського стрілецтва.

Посли-відпоручники, — які були недавно у стрільців, запевнили, що реформа обійме не лише стрільців, але також і Боєву Управу.

Я маю порученнє просити Пана Президента, щоби пригадали відпоручникам, що мають дотримати дане стрільцям слово і перевести перебудову Боєвої Управи. Дотеперішний голова Боєвої Управи мусить уступити, бо на кождім кроці показалося, що цілком не доріс до своєї задачі і викликав цілковитий нелад і замішаннє між стрільцями, їх офіцирами і військовими властями, в їх відносинах до українського стрілецтва. Через єго поступованнє потерпіло стрілецтво необчислимі шкоди.

Наколиби оба посли не дотримали даної обітниці і Боєва Управа лишила би ся під тим самим головою і в тім самім складі, тоді булоби се для них вказівкою, що мусять утворити Боєву Управу зпоміж себе у полі з тим, що дадуть повновласть декотрим членам із Загальної Української Ради, щоби належали до Боєвої Управи“.

Передаю сю пригадку на письмі і пишуся з повним поважанєм

Юліян Буцманюк в. р.“

Становище армії, 27. мая 1915.

Відень 30. мая 1915. Неділя.

Високоповажаний Пане Президенте!

„На засіданню дня 22-го цвітня 1915, зложили всі три члени президії Боєвої Управи торжественно свою власть устною заявою а се зробили і всі інші члени Боєвої Управи опісля, щоби дати початок до реформи сего народного уряду. Дотеперішний голова не був в стані начеркнути пляну роботи, роздати сю роботу поодиноким людям, надати їй суцільний напрям, умів однак перешкаджати іншим членам в роботі.

Рівночасно не витворив власним поступованнєм сполуки між старшиною стрільців а стрільцями, між

Стрілець з хоругвою.

стрілецтвом а австрійською військовостію, — але викликав ворожі відносини між стрільцями а Боєвою

Управою, між суспільностію а Боєвою Управою і підкопав повагу Боєвої Управи і стрілецької старшини у військових властей.

Я відвідував стрільців чотири рази, а тепер з початком мая відвідали їх посли пп. Цегельський і Сінгалевич. Панове посли сконстатували еще раз, що стрільці, без огляду на свою партійну приналежність, уважають поведеннє дотеперішного голови Боєвої Управи за так вже скомпромітоване і до того степення дальше не коректне, що домагаються одноголосно его уступлення.

Всі члени Боєвої Управи переконалися, що особа дотеперішного голови не надаєся до ведення Боєвої Управи через се, що брак єму почуття відвічальности, такту і льоґіки, є лише у него хоробрлива амбіція, щоби за всяку ціну, мимо висказаних єму докорів і доган, удержатися при титулі „голови“.

Одинокий член п. Катамай не висказує голосно свого невдоволення, лише зі згляду на свою політичну приналежність.

Члени Боєвої Управи рішилися перетворити сей уряд по повороті обох послів від стрільців, але оба панове посли звернули деяким членам Боєвої Управи увагу, що Ваша гадка Високоповажаний Пане Президенте є така, щоби бувший голова Боєвої Управи лишився дальше її головою.

Я хотів представити сю справу головства Боєвої Управи на Народнім Комітеті 29. V., вчера, але по розвазі рішився я написати сей лист і звернути увагу Високоповажаного Пана Президента на сю відвічальність, яку Високоповажаний Пан Президент беруть тепер виключно на себе, задержуючи своєю повагою бувшого голову Боєвої Управи при дальшій власти.

Особа дотеперішного голови Боєвої Управи є цілковито скомпромітована в очах наших і чужих, ніхто его не бере поважно, навіть він сам себе. Інший чоловік уступив би давно.

Порадно було би, щоби головою став тепер п. Вол. Темницький, п. Цегельський або п. Сінгалевич. Був-

ший голова лишивби ся звичайним членом Боєвої Управи.

Не можна забувати на дальший розвій стрілецького руху і єго вплив на світогляд народу.

Я відчував, що мушу висказати мій погляд на сю справу Високоповажаному Пану Президентови і я роблю се нинішним листом.

Тепер йду дальше до роботи.

З повним поважаннєм
Іван Боберський в. р.“

22. Протест Олекси Назарієва і товаришів до Загальної Української Ради у Відні, — на руки президента д-ра Костя Левицького.

„В місяці падолисті р. 1914. підписані внесли протест на руки п. Президента Головної Української Національної Ради проти підношених зі сторони ґрупи українських еміґрантів, зорґанізованих в „Союзі Визволення України“, претенсій на заступництво інтересів російської України. Виходячи із становища, що представниками російських Українців в найвищій репрезентації українського народа, якою повинна стати Загальна Українська Рада, можуть бути лише люди, леґітимовані до того істнуючими на російській Україні головними політичними орґанізаціями, мусимо, на жаль сконстатувати, що Загальна Українська Рада, яка, безперечно є леґітимованою представницею Галицької і Буковинської України, признала членам „Союза Визволення України“ неналежне їм право згаданого заступництва.

Свідомі сього, що в часі війни не легким було-б задля утруднених зносин з російською Україною (зглядно — через занедбання справи промощення тих зносин) доповнити Загальну Українську Раду леґітимованими представниками російської України; далі свідомі сього, що глибоке почуття своєї приналежности до тої самої української нації, з її політичними й культурними стремліннями, добре пояснює,

чому леґітимовані заступники галицьких і буковинських Українців мусіли узнати новоутворену Загальну Українську Раду представницею інтересів цілої української нації по-за границями російської України, уважаємо потрібним одначе запротестувати проти узаконення галичанами і буковинцями узурпованих „Союзом Визволення України“ прав репрезентувати інтереси російської України. Зокрема, протестуємо проти сконстатованого в енунціяціях „Союза Визволення України“ надання сьому „Союзові“ права vet-а в справах російської України і права орґанізовання українських провінцій Росії на території, окупованій союзними військами Австро-Угорщини і Німеччини[40]), признаних йому, по мисли тих енунціяцій, Загальною Українською Радою.

У Відні, дня 7. червня 1915. р.

Олекса Назаріїв

Дмитро Донцов

Володимир Степанківський“.

23. Нагле внесення д-ра Степана Барана.

Не раз згадується у нас про непорозуміння, які бували в часі війни поміж галицькими Українцями а Українцями з великої України (Придніпрянцями). Та щоби подати причину і міру таких непорозумінь, які тоді не доходили ніколи до основних питань соборної ідеольоґії, підношу тут нагле внесення д-ра Степана Барана, предложене президії Загальної Української Ради у Відні.

На засіданні Загальної Української Ради у Відні дня 26. мая 1915. р. предложено це нагле внесення д-ра Степана Барана:

„Справу ведення систематичної української пропаґанди між полоненими Українцями в австро-угорських таборах для воєнних бранців взяв на себе за

[40]) Цего права не надано „Союзови визволення України“.

згодою австро-угорського правительства Союз визволення України і веде її майже виключно тільки при помочи і силами **австрійських** Українців. Задля браку людей, чи може задля певного рода неохоти або байдужности австро-угорського правительства до сеї справи, згадана акція не є систематична, бо не обнимає всіх таборів, де приміщені воєнні бранці Українці. З огляду на велику вагу сеї справи, де розходиться о позискання десяток тисячів за українську національну справу, належить справу української пропаґанди між полоненими Українцями в Австро-Угорщині, а по можности о скілько на се згодиться правительство — і в Німеччині як найскорше, можливо безпроволочно, розтягнути.

До сеї справи покликана якраз Висока Українська Загальна Рада, яка гуртує не тільки австрійських Українців, але до якої пристав і Союз визволення України, і вона як інституція політична має у правительства Австро-Угорщини, евентуально Німеччини, далеко більший голос і більше впливу як се має Союз визволення України. За тим, щоби українську пропаґанду в австро-угорських, згл. німецьких таборах для воєнних бранців взяла якраз Висока Загальна Українська Рада в свої руки, промовляє не тільки факт, що сю роботу ведуть тепер і так виключно австрійські Українці тільки під фірмою Союза визволення України або і без ніякої фірми, але і загальні мотиви, задля яких повстала і істнує Загальна Українська Рада; вага для австрійських Українців на будуче в поширенні української національно-політичної думки на Україні, врешті примір, що анальоґічну роботу, і то дуже інтензивно, ведуть Поляки при помочи окремої секції, яку для сеї справи утворив Польскі Начельни Комітет Народови.

З практичного боку, утворення окремої секції для української пропаґанди в таборах для воєнних бранців як раз з рамени Високої Ради є ще і для того вказане, що Світла Президія Високої Ради має кождої хвилі вступ до керманичів правительства в Австро-Угорщині, а навіть в Німеччині, і вона для

користного переведення справи може багато зробити.

Не без значіння і для самої пропаґанди, особливо з морального боку є факт, що сю справу веде під своєю фірмою така інституція, якою є Висока Рада.

Під формальним зглядом вношу:

Висока Рада зволить се внесення трактувати як нагле і в случаю його приняття in merito вибрати окрему секцію для української пропаґанди в австроугорських, евентуально німецьких таборах для воєнних бранців на правах і обовязках, які має пресова секція, себто з правом кооптації.

Як кандидатів до сеї секції ставлю від себе: д-ра К. Левицького, д-ра С. Барана, д-ра В. Бачинського, д-ра О. Назарука, о. С. Онишкевича, О. Поповича, В. Темницького, д-ра Л. Цеґельського і одного до трех відпоручників Союза визволення України, яких він сам визначить.

З хвилею введення в життя згаданої секції Союз визволення України передає свої аґенди в сій справі на згадану секцію, яка на будуче сама веде сю справу“.

В цій справі внесла президія Союза визволення України ось таку відповідь:

„З огляду на те, що домагання д-ра С. Барана має на цїли відобрати Союзови визволення України ведення напіонально-політичної роботи серед полонених російських Українців і передати цїлу сю акцію в руки Загальної Української Ради, президія Союза визволення України констатує:

1. Що се домагання стремить до зломання автономії нашої орґанізації, себто до зломання тої основної засади, на якій збудована Загальна Українська Рада, в консеквенції отже до розбиття самої Загальної Української Ради.

2. Президія Союза вважає тому се домагання за неодвітне не лиш супроти Союза визволення України, але і супроти самої Загальної Української Ради, і рішучо застерігається против нарушування автономії своєї орґанізації.

Натомість президія Союза визволення України констатує, що Союз вже на однім з попередних засідань президії Загальної Української Ради:

1. В цілях координації через свого делеґата добровільно зголосив своє бажання прийти на Загальну Українську Раду зі звітом про свою діяльність серед російських полонених, на однім з найблизших засідань Загальної Української Ради.

2. Як також підчеркує і те, що ні в чім не нарушив устної умови президії Союза визволення України з президентом і віцепрезидентом Парляментарного Українського Клюбу, панами д-ром К. Левицьким і д-ром Е. Петрушевичем перед парою місяців, що:

Союз визволення України, орґанізуючи самостійно просвітно-національну і політичну роботу серед полонених російських Українців, запрошуючи до тої роботи австрійських Українців, предкладатиме лісту запрошених президії Українського Парляментарного Клюбу до відома і обговорення; з свого боку парляментарна орґанізація австрійських Українців, обсаджуючи ріжні військові посади в таборах, де маються полонені російські Українці, передкладатиме президії Союза визволення України до відома лісти таких осіб.

З заснованням Загальної Української Ради повисше порозуміння президій Союза визволення України і Парляментарного Українського Клюбу тим самим переходить на Загальну Українську Раду і Союз визволення України льояльно виконуватиме супроти Загальної Української Ради добровільно прийняті зобовязання як також від часу до часу інформуватиме Загальну Українську Раду про хід і розвиток праці.

Свою готовість до координовання праці в сім напрямі С. В. У. фактично вже довів своєю пропозицією на президії Української Загальної Ради помогти йому притягти до українського табору українського офіцира висшої ранґи в особі пана професора Стефана Смаль Стоцького.

Президія Союза визволення України отсим заявляє, що заініціновану і досі єдино Союзом прова-

джену роботу серед полонених російських Українців вестиме і на далі цілком самостійно і сподіється, що Президія Загальної Української Ради прийме сю його заяву до відома і на далі твердо стоятиме на сторожі прінціпів, на котрих Загальна Українська Рада збудована".

Відтак, в дні 2. червня 1915. р. так вирішено цю справу:

„Президія Загальної Української Ради, розваживши обставини, в яких досі була ведена пропаґанда між полоненими Українцями в Австрії, зосібна, що отсю акцію зорґанізував і успішно провадить Союз визволення України, як також, що віднимання сеї орґанізації Союзови визволення України спричинилоби захитання відносин його до Загальної Української Ради, — щоб булоб шкідне для загальної справи народу і для успіхів самої роботи, — вносить: полишити на дальше Союзови визволення України пропаґанду між полоненими Українцями, зглядно її орґанізацію.

Рівночасно приймається услівя, які згідно установили президія Загальної Української Ради і Союз визволення України:

1) що призначування австрійських Українців до сеї акції наступати буде за попереднім порозумінням з президією Загальної Української Ради, та 2) що Союз визволення України буде на жадання Загальної Української Ради предкладати свої звіти з отсеї акції, і 3) що Союз визволення України буде провадити сю пропаґанду по мисли директив Загальної Української Ради".

24. Відозва „Загальної Української Ради" до Українського народу Галичини і Буковини.

„Прийшла нова пожадана хвилина. Переживаємо нову, розрадну добу. Грізна ворожа навала, що кровю, згарищами і руїнами значила свої сліди в нашім краю, — повінь царського варварства, вертається з нашої рідної країни назад в своє каламутне русло.

Наш рідний край стає вільний! Тяжке лихоліттє, якого не бачило наше поколіннє, якого давно вже не бачив наш нарід, перейшло через наш край, нашу австрійську Україну, через Галичину і Буковину. Перейшло мов буря, що повеню і градом нівечить та толочить поля і ниви, — перейшло і вертає назад в безвісти. І чей вже не верне ніколи!

Тяжке лихоліттє навістило наш нарід. Цвіт народу, молодіж, найкрасші сили народу, — все те забрала війна. Скошує цвіт народу на побоєвищах невмолима смерть. За волю рідного краю падуть і ті, що в австрійській армії сповняють вірно свій горожанський обовязок, і ті „сизі орли", славні сини нашої України, що добровільно взяли кріс на плечі і пішли проти відвічного ворога України, проти московського царя. В наших рідних горах Карпатах крівавими геройськими подвигами вони доказали, що розуміють, яка се важна історична хвиля для нашого народу, для нашої України. Сеж вони самі, наші славні Січові Стрільці, немов заговорили словами поета-віщуна:

„Бо пора се великая єсть —

У завзятій, важкій боротьбі

Ми поляжем, щоб волю і щастє і честь,

Рідний краю здобути Тобі!"

Тяжке лихоліттє навістило наш край. Знівечені поорані, пориті поля і ниви. Щезли сади і огороди. Зникли загороди. Перетереблені ліси. Знівечені і спалені цілі оселі, — попалені місточка і села, — з деяких і сліду не остало.

Знущалися над нашими людьми царські полчища, — не пошанували ні старих людей, ні дітей, ні жінок. Аджеж там, в царській імперії, се річ звичайна — знущатися по звірськи над всіми, що бажають волі, що бажають людського життя, що не хотять царського кнута!

І найбільше над нами, над нашим українським народом збиткувалися і знущалися армії царя.

Сеж на австрійську Україну, на останний дрібний

останок вільної української землі, на останнє заборело волі українського народу пішов воєнним походом царат.

Явно і отверто на весь світ заявив він, що хоче здавити український нарід. Явно і отверто заявили його речники, запроданці і посіпаки царського уряду, що хотять знищити, викорінити Україну.

І справді! Мову нашу прогнано скрізь, зі всіх усюдів, де тільки стала стопа царських опричників. Нівечено всі культурні, економічні і політичні здобутки нашої довголітної праці. Кнутом і рублями стали ширити чужу московську мову і культуру. Ціла хмара грабіжників і охранників злинула на наш край разом з московською навалою.

Та мало того було наїздникам царату. Вони хотіли затруїти, знищити нашу душу. Вони хотіли не тільки рідну мову нам відобрати, не тільки нам свій московський язик накинути. Вони хотіли нашому народови накинути свою цареславну віру. Наслали цілу саранчу попів, що мали нарід наш навернути на свою віру, щоби він вирікся своєї України, щоби він вирікся рідної мови, щоби він свою душу запродав московському цареви.

Знав наш відвічний ворог, що на нашій австрійській Україні, де вільно лунає наше слово, — що тут горить невгасимий огонь вольної думки про вольну Україну, що звідси проміннє вольної української думки переходить через кордон, що прийде день, коли воно іскрою впаде на російську Україну, на „нашу не свою землю“, й вибухне там пожаром; що прийде день, коли на руїнах царської імперії зійде сонце вольної України. Здавити, знищити хотіли царські наїздники наш український нарід.

Не здрігнулися перед нічим. Митрополита галицької України, графа Андрея Шептицького, вивезли гень далеко в глибоку, далеку Росію. Вивезли так, як вивозили давно колись українських гетьманів, українських діячів, що не хотіли вирікатися України, що не хотіли поклонитися московському цареви. Московські салдати кольбами били Перемиського епи-

скопа Чеховича, коли він цареславних опричників не хотів до церкви впустити.

Повивозили всіх наших українських діячів. Всі вони впали жертвою московських наїздників. Всі пішли в тюрму. Повезли їх в далекі російські ґубернії, повезли їх на Сибір. Так було скрізь на нашій австрійській Україні. Так було й у Львові.

Коли австрійські війська увійшли в город Львів, витали їх радісно всі. Не могли їх повитати тільки українські діячі-патріоти львівські, — бо заздалегідь їх вже вивезли царські посіпаки з рідного краю, зі Львова.

З жалем і трівогою, та рівночасно з гордістю і признаннєм згадуємо тих наших земляків, тих наших діячів, що достойно перебули довгомісячне панованнє наших ворогів.

Та не тільки визначнійших діячів досягла месть наших ворогів.

Всіх свідомих українських людей так з інтеліґенції як і зпоміж селян, навіть таких, що не брали діяльної участи в політичнім життю, повивозили гень далеко в Росію, на Сибір на заточеннє.

Перед ворожою навалою, перед царськими посіпаками, що нікого не вшанували і не вшанують, забралися сотки й тисячі наших людей з Галичини і Буковини, сотки й тисячі пішли на чужину.

Щоби хоронити будучність українського народу перед грізною навалою, щоби українську справу заступати перед державою і перед цілим світом, — парляментарна репрезентація українського народу, українські орґанізації і Головна Українська Рада, політична репрезентація галицької України, перейшли на чужину, до столиці держави, до Відня, де мають єдину спромогу подбати про будучність, про життє, про волю України.

Всі українські партії галицької України з хвилею вибуху війни зєдинилися в однім, одностайнім, однодушнім змаганню — спасти рідний край перед відвічним ворогом України. Дня 1. серпня 1914. р. повстала у Львові Головна Українська Рада. Велика

провідна ідея збереження австрійської України перед царським ярмом та визволення російської, поневоленої царатом України, зєдинила нас в один табор.

Ся ідея просвічувала нам в цілій нашій діяльности для красшої будучности українського народу. Про всі жизненні, пекучі, болючі справи українського народу думала Головна Українська Рада, займалися ними галицькі українські посли і ті зпоміж діячів і членів Головної Української Ради, що опинилися в столиці австрійської держави у Відні. Займалися ними разом з послами, представниками українського народу на Буковині.

Займалася Головна Українська Рада політичною справою українського народу, перед яким в теперішню історичну хвилю стало питаннє — бути або не бути. Українською справою зацікавилися широко в цілім цивілізованім світі Наша справа стала на дневнім порядку всесвітної політики. Інтересуються нею не тільки учені, але й державні мужі, — не тільки в Австрії й Німеччині, але далеко поза їх межами. Про українську справу думають і пишуть, її поважно розважають не тільки в Австрії, Німеччині й Туреччині, не тільки в центральних краях, але і в ворожих державах українське питаннє стоїть на порядку дня. Український нарід домагаєть ся для себе рівного права в сімї народів цивілізованого світа.

Видаються не тільки українські часописи; для інформації про нашу українську справу виходять постійно періодичні видавництва в німецькій мові. Видають їх не тільки галицькі і буковинські Українці, видають також наші закордонні земляки, зєдинені в орґанізації „Союза Визволення України", що разом з австрійськими Українцями підніс клич зєдинення всіх українських сил проти відвічного ворога України, проти царату.

В імя сеї політичної спільної праці для визволення України зєдинилися ще кріпше і міцнійше всі українські діячі, представники всіх українських партій, всіх українських земель, так Галичини й Буко-

вини як і російської України, в одну загально-національну, загально-українську орґанізацію.

Так повстала 5. мая с. р. у Відні „Загальна Українська Рада“.

Згідно і однодушно ведеться політичну справу українського народу під прапором Вольної України.

Суцільно і постійно інформується опінію цілого цивілізованого світа, інформується всесвітну пресу про українську справу; видано цілий ряд брошур і книжок про українську справу в ріжних мовах: не тільки в німецькій, але й анґлійській, французькій, італійській, мадярській, болгарській, турецькій, шведській і румунській.

Тяжке лихоліттє навістило наш край, наш нарід. Сотки наших людей покинуло наш край, пішли на поневірку на чужину. Сотки наших людей арештовано, — не сотки, а тисячі і тисячі!.. Сотки і тисячі пішли в поневірку, приневолені воєнним лихоліттєм; сотки і тисячі зовсім не винно!..

Сими жертвами війни, невинними жертвами страшного воєнного лихоліття, займалися українські посли й українські орґанізації, займалася Головна Українська Рада, займається тепер Загальна Українська Рада. Долею невинних інтернованих і арештованих займались вони; їх заходам повелося увільнити цілу безліч невинних наших людей.

Воєнне лихоліттє спричинило величезні шкоди нашому краєви. Похід воєнний, який розпочав царат, щоби знищити нарід, приніс страшні нещастя; господарська руїна прийшла на наш край слідом за війною. Ми старалися всіми силами направити те, що заподіяла війна. Завдяки нашим заходам видано 12. падолиста 1914. р. розпорядок Міністерства внутрішних справ що-до забезпечення повороту наших людей до краю. На наші представлення видала Найвисша Команда Армії приказ з 13. січня с. р., щоби війська людяно поводилися з населеннєм нашого краю, щоби не було невинних жертв.

Справа найбільш пекуча — життє й істнованнє тих наших людей, що стали жертвою війни, була

справою, якою ми найживійше займалися. Займається справою наших людей наша господарська орґанізація „Сільський Господар“. Займався і займається доси долею наших збігців, котрих війна кинула на чужину, наш окремий нашими заходами сотворений „Український Запомоговий Комітет“. Наші українські орґанізації займаються так само долею тих що поміщені в таборах збігців в ріжних краях держави. Загальна Українська Рада, звертаючися в усіх тих справах до австрійського правительства, звернулася і в останніх часах, тепер, коли наш відвічний ворог втікає з нашого краю, з представленнями про те, що є конечне, щоби наше населеннє мало живности подостатком, щоби наш нарід не гинув з голоду, щоби було зерна досить на засіви, щоби людям паші і худоби не забирали для війська, та щоби людям платили за те, що вони дадуть або зроблять для війська.

Ми ні на хвилю не забували про культурні потреби нашого народу. Нашими заходами повстали українські школи тут на чужині, щоб молоде наше українське поколіннє не оставало без науки, без освіти в часах сеї довготреваючої війни. Істнує окрема Українська Культурна Рада, що займається як справою українських народних шкіл, так і шкіл середних, а також справою висшої університетської освіти.

Займалася і займається береженнєм прав українського Січового Стрілецтва, доповненнєм його рядів і орґанізованнєм нових стрілецьких відділів, разом з Загальною Українською Радою, Українська Боєва Управа.

Не відтягнулося від нашої громадянської праці й наше жіноцтво, „Жіночий Комітет ратунковий для ранених“ займається горячо нашими раненими жовнірами, нашими раненими Січовими Стрільцями.

Ціла та діяльність політична, економічна і культурна, конечна для красшої будучности українського народу, ведеться згідно, постійно і суцільно діячами всіх українських земель, що зєдинені тепер в Загальній Українській Раді.

Зєдинені одною думкою визволення рідного краю

підемо далі вперед з вірою і певностію, що по нашім боці буде побіда.

Вперед ідуть австрійські військa. — вперед німецькі війська, разом з ними наші Січові Стрільці, — побідно йдуть вперед!

Витайте їх, витайте наших братів щиро і радісно! Стійте завзято і непохитно, так як доси завзято і непохитно стояли! Сеж вони йдуть проти відвічного ворога України!

Дбайте про те, щоби там, де щез вже наш ворог, наново повставали наші давні українські орґанізації політичні, економічні і культурні.

Велика туча перейшла через наш край. Та як по весняній бурі приходить ясне сонце і погідний блакит так чейже відродиться наша рідна країна!

Щезнути мусять всі кривди і неправди, які перед війною і в часі війни спадали на наш нарід. До тих, що рішають про долю нашого народу, до військових і цивільних властей ми зверталися і звертаємося тепер з горячим зазивом:

Український нарід поніс великі жертви, велик. жертви понесли в тій війні широкі народні маси. Український нарід стояв непохитно проти ворогаі Сини народу вірно сповняли свій обовязок в армії, — добровільно пішли тисячі наших Січових Стрільців у крівавий бій.

Не сміють повторюватися давні кривди і неправди. Для українського народу, для міліонів робучого люду мусить бути правда і справедливість!

Віримо в се, що так буде, що настане правда і справедливість, — так само, як віримо в побіду армії, що тепер проганяє нашого відвічного ворога з нашого рідного краю.

Богато ми всі перебули, богато перетерпіли. Та тепер воєнне щастє перехиляється на наш бік, побідні війська увільняють наш край.

Маємо надію, що побідно підуть далі, що перейдуть кордон, що понесуть волю і на нашу закордонну російську Україну.

Відень, 24. червня 1915.

Загальна Українська Рада:

Президент: Д-р Кость Левицький.

Заступники: Николай Василько, Д-р Лев Бачинський, Микола Ганкевич.

Секретарі: Д-р Іван Макух, Ілля Семака, Володимир Темницький, Д-р Льонгин Цегельський.

Члени: Д-р Степан Баран, Д-р Володимир Бачинський, Юліян Бачинський, Іван Боберський, Ярослав Весоловський, о. Тит Войнаровський, Д-р Сидір Голубович, о. Теофіль Драчинський, Іван Кивелюк, Д-р Олександер Колесса, Д-р Микола Лагодинський, Лев Левицький, Антін Лук Лукашевич, Теофіль Мелень, Д-р Осип Назарук, Д-р Евген Олесницький, о. Стефан Онишкевич, Василь Панейко, Омелян Попович, Д-р Володимир Старосольський, Д-р Кирило Трильовський, Володнмир Корнич Ясеницький.

25. Відповідь Загальної Української Ради у Відні, вислана Д-ру Семенови Демидчукови в Америку.

Відень, 10. червня 1915.

До
Високоповажаного Пана
Д-ра Семена Демидчука
Jersey City N. J.

„Ваш цінний лист з 30. марта б. р. до ВП. Др. К. Левицького відчитано на засіданні Загальної Української Ради і рішено відповісти Вам, що слідує:

Подаємо Вам передовсім до відома, що Головна Українська Рада перемінилася в Загальну Українську Раду, доповнившися репрезентантами Буковини і принявши в свій склад Союз Визволення України як репрезентанта російської України. Загальна Українська Рада оголосила свою програмову заяву, котру в залученні Вам пересилаємо і просимо передати її редакціям усіх українських ґазет в Америці, а по можности постаратися також, щоби була опублікована і в чужій пресі. На підставі постанови Загальної Української Ради упо-

важняємо Вас, щоби опираючися на основах згаданої програмової заяви — Ви зволили провадити українські справи так серед української суспільности в Америці як і заступати їх перед чужими суспільностями. Що до бажань, висказаних у Вашім листі, то висилку брошур і ґазет заряджено безпроволочно по одержанні Вашого листа і вони правдоподібно наспіли вже до Ваших рук.

При Загальній Українській Раді утворено пресове бюро і коли лише воно розвине свою діяльність, буде заосмотрювати Вас у всі важнійші вісти та інформації.

На разі пересилаємо Вам долучений начерк про українську справу до вказаної цілі. При З. У. Р. креовано також правно-політичну комісію, котра між иншим займається збиранням і обробленням матеріялів про українську справу для мирових переговорів, зглядно для міжнародного мирового конґресу. Сі матеріяли, коли будуть зібрані, перешле З. У. Р. і в Америку.

При нагоді подаємо Вам до відома, що положення евакуованих з Галичини Українців матеріяльно лишає богато до бажання і колиби американські наші земляки були в можности прийти з видатною помочію иатеріяльною, можнаби сим способом облегчити те тяжке положення. З огляду на се З. У. Р. витає з признанням Вашу ініціятиву, що до збірки грошевої підмоги для галицьких Українців.

Що до загальної політичної лінії американських Українців, Загальна Українська Рада приняла з вдоволенням до відома, що орієнтація заморських Українців згідна з орієнтацією австрійських. Мусимо одначе звернути Вашу увагу, що американські Українці у своїх політичних висказах повинні в більшій мірі використати свободу і независимість та більше енерґічно ніж се, з огляду на цензуральні відносини можемо ми зробити тут в Австрії. Такий виступ зі сторони американських Українців скріпивби в значній мірі і нашу позицію. Розуміється, що всі такі виступи мусілиби держатися провідної витичної лінії

української політики. З. У. Р. висказує свою думку, що передовсім американські Українці, дякуючи своїй повній независимости, повинні в теперішній політичній ситуації на перший плян виставляти інтереси України і щойно виходячи від тих інтересів реґулювати свої відносини до інших народів і держав. Думаємо також, що таке власне ставлення справи може числити на більше симпатій американського світа. Кромі програмової заяви пересилаємо також обіжник З. У. Р. до українських редакцій з зазивом, щоби під теперішню пору мали на оці передовсім українську справу та щоби всі свої виступи координували з витичними лініями, принятими Загальною Українською Радою. Просимо Вас також і згаданий обіжник розіслати до всіх українських редакцій, так в Сполучених державах як і в Канаді.

Вкінці просимо надсилати нам періодичні і вичерпуючі звіти про відносини серед американських Українців, як також про становище інших народів та визначнійших чинників Америки до української справи.

Бажаючи як найкрасших успіхів Вашій роботі, пересилаємо Вам щирий привіт і остаємо

з поважаннєм

За Загальну Українську Раду:

Д-р Кость Левицький, Николай Василько, Володимир Темницький".

26. Українські Січові Стрільці. Запасна Сотня.

Ч. 288.

„До Хвальної Президії Загальної Української Ради (на руки Впов. П. Д-ра Костя Левицького) у Відні.

Вар-Палянка, дня 15. червня 1915.

Ідучи на руку бажанню деяких Панів-членів З.У.Р. маю честь сповістити отсим Світлу Президію, що з поручення Команди Запасної сотні У. С. С. пресова кватира буде висилати при кінці кождого тижня періодичні звіти про кождочасні відносини

серед січового Коша У. С. С., а в міру того, як матимемо інформації про життє і долю стрілецтва в полі, буде доповнятися сей звіт новинами з поля. Жаль тільки, що старшина У. С. С. в полі мимо рішень офіцирських рад і мимо упімнень з Команди Запасної сотні не удержує постійного контакту з Варпалянкою, ба навіть не присилає точних реєстрів втрат, до чого вона з уряду є зобовязана. Через те не можна мати все ясного погляду на відносини серед У. С. С. В полі є тепер член пресової кватири тов. Теофіль Мелень і делеґат Д-р Володимир Старосольський. Останний має на днях вернути до Січового коша і подасть тоді зокрема образ життя У. С. С. в полі. Сей раз виїмково пишу звіт сам.

1. Дозвіл на рекрутацію.

Від останного звіту д-ра Старосольського, висланого до Б. У. на руки д-ра Вол. Темницького, найзамітнійшою новиною у Варпалянці є дозвіл на доповненнє стану стрілецького полку до первісного стану (2000+250) через рекрутацію. Після траґедії на Маківці, в якій втратили ми неповних 200 стрільців, звернувся я телефонічно до шефа штабу гр. Лямезана з питанням, чи супроти так великих жертв не можнаби доповнити полк українських добровольців при помочи рекрутації та просив о виєднаннє від А. О. К. дозволу для мене на рекрутованнє. Гр. Лямезан жадав від мене звіту про стан в тій хвилі і я подав його. (Тоді було в полі 700, — вже по Маківці, а у Варпалянці здібних до служби з оружем 250 — се були переважно рекрути, яких ми на власне ризико задержали, а військова Команда ex post затвердила). Гр. Лямезан обіцяв зараз звернутися до А. О. К. і на третий день приїхав дир. Мих. Галущинський і привіз приказ від шефа штабу, щоби я сейчас сам вніс поданнє до А. О. К. через корпусну Команду. Поданнє вислано дня 10. мая с. р. п. ч. 147. У відповідь на те одержав я з початком червня с. р. таке письмо:

K. u. k. Operier-Oberkommando.

K. Nr. 8638.

Rekrutierung für die Ersatz-komp. der ukrainischen Schützen.

An die Generalstabsabteilung des K. u. k. Korpskommandos FMLt. Hoffmann in Standort. Standort, des O. O. K. am 28. Mai 1915.

Die nachgesuchte Ergänzung der Ersatzkompagnie des ukrainischen Schützenkorps durch Rekrutierung wird bewilligt unter der Bedingung, dass hiezu nur sich freiwillig Meldende herangezogen werden, also ohne Werbung, — und dass die betreffenden Leute entweder im lauf. J. das 18. Lebensjahr noch nicht erreichen, oder das 50. Lebensjahr uberschritten haben. Wegen Untersuchung dieser Kriegsfreiwilligen durch eine militärärztliche Kommission ist das direkte Einvernehmen mit einer im dortigen Bereich wirkenden Musterungskommission herzustellen

Höfer FMLt.

mp.

Супроти того я сейчас вислав тов. четаря М. Саєвича і 6. підофіцирів до Галичини, щоби оголосили всюда дозвіл на впис до реєстру У. С. С., та щоби по думці висше наведеного письма ООК. просили кожду асентирункову комісію о асентированнє добровольців і відтак, щоби висилали їх сюда.

Після того одержав я телеґраму з Відня з підписом „Zentralleitung“, що прийшла телєфонічна депеша до Відня з ООК., що дозволено вербувати добровольців. Імовірно з ООК. телєфоновано про той сам дозвіл, який я мав вже в руках. Для рекрутів замовив я вже 1.500 одностроїв і маю їх підняти трьома місячними ратами по 500 штук (червень — серпень).

2. Експедиція сотні на схід:

У звязи з дозволом на доповненнє полку стоїть також експедиція одної сотні на схід, про яку я писав коментар до звіту д-ра Старосольського. Тепер щойно зачнеться справа реалізувати, — бо по утворенні добірної сотні розпічнеться курс політичного і військового образування. До того курсу є назна-

чений з АОК. один надпоручник, а надто ми маємо вистаратися о інструкторів в політичних справах. Крім декого з галицьких Українців (д-р Старосольський, д-р Назарук і. і.) хочу просити Союз визвол. України о одного бодай делеґата до того курсу. При вимарші сотні на місце призначення хочу постаратися (знов через Союз) о дозвіл з ц. і к. воєнного міністерства, взяти з собою свідомих Українців - бранців з Freistadt, які давати муть стрільцям інформації про відносини і людей в селах та містах Подільської та Волинської ґубернії. Щоби се питаннє обговорити вичерпуючо, хочу на днях приїхати до Відня на переговори з Союзом і тоді на жаданнє Світлої Президії я готовий зложити широкий устний звіт.

3. Перенесеннє запасної сотні:

Через теперішне велике віддаленнє боєвої лінії від нас, не маємо так частих і повних вісток з поля, як досі. Знаємо тільки, що стрільці є під Галичем. В останнім часі мали знов втрати на людях; по більшій части попалися в полон, м. и. також сотник Букшований, четар Свідерський (один з найкращих офіцирів У. С. С.). Такі самі слухи ходять про Степанівну і ще одну тов-ку Дмитерківну. Сегодня прийшла телеґрама з корпусної Команди, що запасну сотню переноситься до Камінки коло Сколього. Покищо ми в контумації і до 24. с. м. останемо тут. А до того часу може вдасться нам виєднати дозвіл на Стрий, бо він куди краще надається на осідок січового коша.

4. Пресова кватира:

Дотично пресової кватири годиться піднести, що вона від приїзду д-ра Осипа Назарука до Варпалянки, почала систематичну, доцільну працю. Що правда, д-р Назарук не є ще формально принятий до Пресової Кватири ізза неприсутности голови Т. Меленя, але мимо сего він дуже радо служить вказівками і дає ініціятиву до деяких нових робіт. Тепер переводиться точна статистика У. С. С. на основі Головн. Книги. Сам тов. д-р Назарук збирає матеріяли до

історії стрілецтва або пише принагідні статті. Кілька їх уже вислано до Відня.

Читальня У. С. С. збогатилася в нову збірку: з Відня закупами і дарами Союза визвол. України і и. Мимо того однак і тепер ще не вистарчає зівсім, бо рух в читальни є незвичайно живий.

Найбільшою симпатією тішиться Аркасова Історія України. У нас є її 2 примірники (даровані Союзом). Се не вистарчає, тому стрільці сходяться гуртами і читають її спільно.

5. Шпиталь:

Брак шпиталя дається у нас дуже прикро відчувати, особливо останними часами. В Варпалянці є тепер звиж 40 реконвалєсцентів по пятнистім тифі. По зарядженням міністерства оборони краєвої мусять вони жити при запасній сотні і тут повиніби вони мати свій дієтичний харч. Однак без шпиталю се не є можливе і на стрільцях мусить се очивидно відбиватися. Вправді не їдять вони стрілецького харчу, тільки побирають харчове в висоті 2·54 к. денно, однак се не осягає своєї цїли. З тої причини прошу Світлу Президію у Своїх заходах о креовання самостійного шпиталя У. С. С. піднести як важний арґумент: брак відповідної опіки над реконвалєсцентами, яку мають всі жовніри з полків ц. к. армії. Само собою зрозуміле, що разом з тим належалоби старатися о приділеннє ще бодай одного військового лікаря (прим. д-ра Гр. Гарматія). Доки нема самостійного шпиталя, доти не вільно робити ніяких видатків, ані на санітарні матеріяли ані на дієтичну кухню. Через те муситься вести занадто скромну кухню для приюту, щоби не переступати межі харчового.

6. Фонд на кошта рекрутації:

Перед кількома днями звернувся я телеґрафічно до З. У. Р. з прошеннєм о надісланнє 2.000 К. на цїли рекрутаційні. До хвилі зголошення новобранців в запаснім тілі, муситься кормити їх з приватних фондів і висланий комісар вербунковий мусить мати від мене більшу скількість гроша до диспозиції. На те нема у нас ніяких фон-

дів і я прошу Світлу Президію вислати чимскорше наведену суму. Вправді я позичив комісареви при його виїзді троха гроша, однак тільки на 3 до 4 дні і якраз тепер треба конечно вислати йому більші фонди.

Д-р Никефор Гірняк в. р. сотник УСС.

27. Шевченківське свято в Ґмінді, 1915. р.

На австрійсько-чеській границі, в оселі для українських збігців, в низшо-австрійськім місточку Ґмінд, відбулися в неділю, дня 27. червня 1915. р. величаве свято в честь Тараса Шевченка. Для звеличення цего свята приїхали з Відня: віцепрезидент парляменту Юліян Романчук, голова української парляментарної репрезентації д-р Кость Левицький, голова клюбу українських послів з Буковини Николай Василько, голова Боєвої Управи посол д-р Кирило Трильовський, буковинські посли Омелян Попович, Ілля Семака і Антін Лукашевич, галицькі посли д-р Олександер Колесса, д-р Лев Бачинський і Лев Левицький, старший радник судовий з Чернівців Володомир Ясеницький, від українських сьвящеників - збігців з Відня о. декан Кипріян Ясеницький і о. Лициняк та Василіяне о. Лазар Березовський і о. Яким Фещак, від Українського Жіночого Комітету з Відня пані Ольга Ціпановська і Криськова, від української преси редактор „Свободи“ д-р Степан Баран і ще цілий ряд гостей. Кромі них приїхало на се свято девятьох українських січових стрільців під проводом четаря Дмитра Катамая.

Приїзших гостей привитав на стації голова святочного комітету д-р Василь Маковський і начальник заряду баракової оселі міністерський секретар: барон Чапка і комісарі д-р Бухнер і д-р Осип Білинський, почім гості пішли до поблизької баракової оселі, де під сю пору містилося 25 тисяч українських воєнних збігців зі всіх повітів Галичини, Буковини а навіть з угро-руських комітатів Угорщини.

Саме свято почалося о годині 2. з полудня величавим походом, на чолі котрого ішло півтретя тисяча шкільної української дітвори, співаючи наші народні гимни і несучи в руках українські хоруговці. За дітворою маширували українські січові стрільці і більший відділ українських жовнірів інвалідів, а за ними непроглядні маси збігців, переважно жіноцтва. Похід перейшов попри дім заряду бараків, де на ґанку зібралися приїзші гості, відпоручники місцевих властей під проводом старости, начальника суду і бурмістра, урядники заряду і комітет, уряджуючий свято, підносячи оклики на побіду Австрії і на відродження України.

Коли похід вже перейшов і уставився здовж широкої вулиці перед домом заряду, промовив з ґанку д-р Кость Левицький більше менше в ті слова:

Рік минає від хвилі, коли у Львові відбули ми перегляд наших народних сил з Галичини і Буковини, на памятнім сокільсько-січовім здвизі. Тоді не прочували ми, що сегорічне свято доведеться нам святкувати серед воєнних обставин на німецькій землі, далеко від рідної країни. Наступ військ російського царя, відвічного ворога України, на Галичину і Буковину і тверда воєнна конечність кинули тисячі і тисячі нашого народу на чужину, що серед невідрадних обставин вже близько рік з тугою виглядають хвилі, коли зможуть вернути до рідної країни, знищеної ворогом, де не всі стрінуть найблизших свому серцю. Богато з тих, котрих покликано в боєві ряди, поклало свої буйні голови на полях битв в обороні рідної країни, богато жертв зпоміж нашого народу забрала воєнна хуртовина, богато з тих, що вернуть, не застануть навіть рідної стріхи, бо і ця пішла з димом. По повороті до краю застанемо не одну руїну, на якій треба будувати нове життя.

Та ми не згинемо! Народ, котрий добровільно вислав в боєві ряди українських с чових стрільців, а на зеленій Буковині гуцульських добровольців, до борби зі своїм відвічним ворогом, не загине, хочби над його головами шуміла і не знать як страшна

воєнна хуртовина. У воєнній пожежі і серед гуку армат, що кулями заорюють нашу ниву; на землі, зрошеній нашою кровю наш український народ відродиться до нового, красшого і щасливійшого життя!

Зближається хвиля нашого визволення. Побідні австрійські і німецькі армії розбили вже московські сили, які прийшли закріпостити австрійську Україну, щораз дальше випирають Москалів з нашої країни. Вернули вже під австрійське панування старинні українські міста, Перемишль і Львів, невдовзі верне і решта нашої рідноі країни, де досі лютував наш страшний ворог.

Богато ми натерпілися, много горя перенесли на примусовій скитанині по чужих краях. Та не подались ми духом. Українська парляментарна репрезентація, та всі головні начальні українські інституції, обєднані в Загальній Українській Раді, докладали і докладають всіх зусиль, щоби облекшити незавидну долю воєнних збігців, приспішити їх поворот до краю і дати поміч при першім загосподарованні. Наш український народ перейшов тепер тверду шкоду життя і богато навчився. Передусім терпеливости і терпіння! Всі Ви, Дорогі Братя і Сестри, повернете в рідні сторони, але будьте терпеливі і вирозумілі; поворот є можливий тільки постепенно, в мірі увільнювання повітів зпід ворожого панування, бо вертати мож тільки в повіти безпечні від ворога і від пошестей. Вернемо всі — і хоч побачимо значну руїну, — то чейже прийдуть у нас красші порядки, а з ними і можність загоїти рани і ставити нові будівлі народного життя!....

О год. 2. по пол. розпочався концерт. На сцені, яку вибудував заряд бараків, уставлено бюст Шевченка на чудово різбленім деревлянім постументі, в який опісля вбивано памяткові цвяшки. Всі повіти з Галичини і Буковини, навіть Угро-руські комітати, були заступлені на цім небувалім народнім святі. Чудовий образ, якого, здається, ніхто другий раз не буде оглядати! Лемки, Бойки, галицькі ї буковинські Гуцули, Підгіряне, Подоляне, Угро-руські верховинці,

сотки і сотки ріжнородної і ріжнобарвної ноші, — все те зложилося на чудово-гарну картину. По раз перший зійшлися на далекій чужині сини великого українського народу, загнані сюди воєнною судьбою, по раз перший мабуть Лемки і Угро-руські селяне почули про Шевченка і українське відродження...

Концерт розпочався відспіваннєм „Боже великий єдиний"; співав діточий хор під управою учителя п. Юрчика. Вступне слово виголосив д-р Василь Маковський. В німецькій части промови д-р Маковський представив коротко житєпис Шевченка, та опісля обговорив його значіннє для національного і політичного відродження українського народу а в українській части навязуючи до сучасних подій обговорив значіння Шевченка для розбудження українського народу.

По відспіванні мішаним хором „Вулиці" вийшов на сцену сідоглавий патріярх нашої політики, віцепрезидент парляменту Юліян Романчук і привитаний горячими оплесками, зворушеним голосом представив історію нашого відродження, якого сам був свідком, визказуючи, що наш народ, хоч переживає тяжку пробу, не пропаде і не загине. По привітнім слові віцепрезидент Романчук прибив перший памятний цвяшок; за ним зробили се інші гості, почім виголосили привіти: д-р Колесса від Українськоі Культурної Ради і д-р Трильовський від Боєвої Управи.

Хор діточий відспівав „Минуло літо Боже"; учитель п. Стельмах віддеклямував по німецьки „Заповіт", учитель п. Ґораль відограв на скрипці Ґаля „Серенаду" в супроводі фортепяновоі гри п. Рисівної. Відтак мужеський хор відспівав „Чорна ріля", та по деклямації „Минають дні" мішаний хор відспівав Шевченка „Заповіт". Концерт закінчено відспіваннєм „Ще не вмерла Україна".

28. Воєнна цензура супроти нашої преси у Відні, 1915. р.

Цензура нашої преси у Відні: „Діла", „Свободи" і „Ukrainisches Korrespondenzblatt" була доволі стро-

га, так що не мож було свобідно прояснювати проблемів політичних ані критикувати діяльности військових установ, бо це був час воєнний та військо було тоді всемогучим чинником.

Військові австрійські установи допускалися не тільки тяжких зловживань у запіллях, але також самовільно присвоювали собі право видавання адміністраційних розпорядків, що зовсім не належали до воєнних операцій, як заборонювання українського письма („кирилиці") в переписці, касовання юліянського календаря і т. і.[41])

А австрійські письменники та журналісти були так лихо зорієнтовані в наших українських справах і відносинах, що часто приходило до прикрих конфліктів між нашою пресою а ними, як це сталось з приводу скандальної статті д-ра Людвіка Ґанґофера, уміщеної в „Neue Freie Presse" під заг. „Die Front im Osten", в дні 13. мая 1915. р., в котрій подано, начеб в Галичині побудовано церкви в російськім стилі і за російські гроші; начеб на школах народних уміщено російські написи і в цих школах ведено науку по російськи, та звідсі вийшли симпатії для Росії між нашим населенням, зради австрійської армії і т. і. Ось з такою сліпотою треба було боротися, прояснювати і простувати на всі боки[42]).

Тому ми мусіли не раз видати критичні пояснення і протести літоґрафією або як манускрипти або пересилати до Німеччини і там друкувати під іншою фірмою.

[41]) Тоді також греко-католицький епископ з Пряшева (Eperjes) о. Стефан Новак своїм пастирським посланієм з 1. жовтня 1915. р. заборонив учити кирилиці (нашого письма) в руських (українських) народних школах своєї дієцезії, щоби через те піднести патріотичне виховання і культурний поступ руського (українського) народу. Цей владика хотів тим способом винищити руссофільство між угорськими Русинами (Українцями).

[42]) Ukrainische und russische Sprache. Wissenschaftliche Beiträge mit Einleitung und Schlussbemerkungen. Виданя Головної Української Ради, Відень, 1914.р. Зладив професор д-р Василь Щурат.

Так вийшли між іншими: Maske weg! Ein Blick hinter die Kulissen der polnischen Politik. Vom Observator (Professor Roman Załozećkyj). Berlin, 1914; Dokumente des polnischen Russophilismus, von Dr. jur. Michael Lozynskyj. Berlin, 1915, і Die Ukraina,

Д-р Василь Щурат

der Lebensnerv Russlands, von Dr. Eugen Lewickyj, Stuttgart-Berlin, 1915.

До якого степеня дійшла була безглядність і самоволя австрійських військових установ виказує подія, якої я діждався був в Австрії, разом з редакторами: д-ром Василем Панейком і Вячеславом Будзиновським.

В числі 21. нашого тижневика „Ukrainisches Korrespondenzblat“ з 27. мая 1915. р. уміщено статтю п. з. „Клеветники“ (Die Verleumder), в котрій

Вячеслав Будзиновський

на підставі допису від наших стрільців вказано на особу одного інформатора, котрий фальшиво поширює між чужинцями, особливо між німецькими офіцирами, що Галичина є Польща; що в тій Польщі

живе також нарід „зрадників“ — „Русинів“; що ті Русини є властиво „Москалі“; що відріжнювання між руссофільськими Русинами а Українцями є швіндель, бо Українці є ще більш небезпечними зрадниками, як дурні рускі хлопи і т. і.

В цій статті не подано імени тогож інформатора, а з деяких познак догадувався австрійський полковник граф Лямезан, що це про нього пишеться, та доніс до начальної команди і звідси замісць прояснення справи і усунення клевет, на внесок віденської прокураторії державної виточено проти нас трьох: мене як видавця та редакторів: Василя Панейка і Вячеслава Будзиновського карне слідство, яке булоб дійшло до головної розправи карної, як би в цю справу не був вдався австрійський міністер судівництва д-р Гохенбурґер, котрий казав цю справу застановити, і на цім покінчилась ціла афера. .

Отсе подаю як причинок до пізнання і зрозуміння тих відносин і обставин, — в яких ми мусіли у воєнному часі на еміґрації жити і вести нашу національну пропаґанду, щоб пробивати вікно до світа для нашої національно-політичної ідеольоґії.

29. Заходи Загальної Української Ради в ділових міністерствах, 1915. р.

Побіди осередних держав на сході вказували нам потребу: приготовити поворот на рідну землю та подбати про відбудову краю, тяжко знищеного воєнними операціями. А до того треба було підготовити з нашого боку відносні домагання до австрійського уряду. Отсею роботою займалася Загальна Українська Рада у Відні, зглядно її секції та виготовлені реферати передавала відтак Президія Ради разом з референтами приналежним міністерствам.

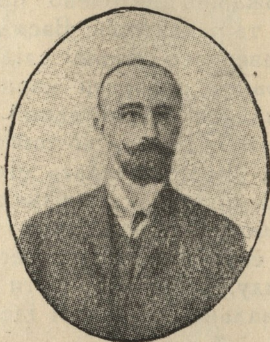
І так, з кінцем місяця червня 1915. р. відбули ми конференцію з міністром внутрішних справ бароном Гайнольдом в справах: наладнання повороту наших збігців до краю; пляну відбудови зни-

щених громад в Галичині, як також впровадження адміністрації нашого краю[43]).

Зосібна ми домагалися:

1). Застановити діяльність Рад повітових в Галичині на час трівання війни і найблизший час по війні аж до правильного нового уладження автономії краю і її орґанів та їх аґенди передати на той час ц. к. політичним повітовим властям.

2). У випадках, де повітові ради є законами покликані іменем населення повіту до співділання в чин-

Д-р Станислав Дністрянський

ностях правління, — належить через ц. к. політичні повітові власти покликати заступників населення прямо з дотичних фахових кругів населення з узгляднен ням ключа відповідаючого чисельному відношенні обоїх націй.

З міністром краєвої оборони Ґеорґім переговорювали ми про негайне провірення воєнних шкід на місцях, — щоби устійнити висоту тих шкід; про потребу виплачування належитостей за воєнні чинитьби, та про свобідний побір добровольців до українського леґіону.

У міністра рільництва Ценкера ми старалися,

[43]) Galizische Verwaltungsprobleme im Übergangsstadium. (Als Manuskript gedruckt), уложив професор д-р Станислав Дністрянський

щоби виготовлені технічною комісією при „Сільськім Господарі“ пляни відбудови сільських господарств одобрило міністерство рільництва та виєднало відповідні фонди на переведення сільської відбудови, в міністерстві скарбу, де ми також робили вказані заходи.

Та опісля відбували ми конференції з міністром просвіти Гусареком про наші справи шкільні: установлення учителів народних шкіл на їх давних місцях; відновлення науки в державних і приватних школах середних, та основання українського університету у Львові, що стало для нас знова незвичайно важне. Ми наставали на правительство австрійське, щоби воно негайно, ще в часі світової війни, заложило наш університет у Львові, бо в цім добачували ми акт дійсної прихильности Австрії для української нації, та з причин тактично - політичних було воно найлекше перевести в часі війни, а тоді така важна подія вже лишилабся раз на все нашим культурним заборолом і ґравітаційним центром українства.

В справі орґанізації шкільництва ми жадали:

1) Застановити (систувати) діяльність галицької Ради шкільної краєвої на час переходового періоду;

2) покликати до життя українську шкільну комісію для Східної Галичини до завідування і орґанізовання народного, середного і фахового шкільництва, котра малаб переняти усі аґенди дотеперішної Ради шкільної краєвої, які відносяться до українського шкільництва;

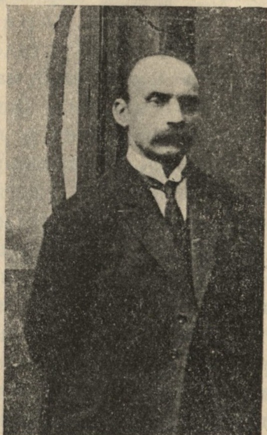
3) утворити українську шкільну секцію в ц. к. Міністерстві віроісповідань і науки у Відні.

Та австрійське правительство, хоча узнавало наші домагання оправданими, не могло відважитись перед кінцем війни їх активувати, бо все дивилось на задні колеса: нас хотіло собі приєднувати, але й Поляків не хотіло відтручувати. Тому ці справи тягнулись далі...

30. Союз визволення України, в р. 1915 [44]).

Союз визволення України був безпартійною політичною репрезентацією російських Українців, створеною на час війни, для пропаґанди ідеї самостійности України і для заступства української справи перед політичним світом Европи.

Гадка про заснованнє Союза повстала недовго перед війною, але орґанізаційно увійшов Союз в життя

Андрій Жук

з вибухом війни, у Львові, дня 4. серпня 1914. р., і тут розпочав свою діяльність, переносячи відтак свій осідок до Відня, коли Галичину залила російська інвазія.

Для пропаґанди своїх ідей Союз видавав у Відні дві часописи: „Вістник Союза визволення України“ і „Ukrainische Nachrichten“, кромі того багато публікацій, майже на всіх европейських мовах, головнож по німецьки й по українськи для інформовання чу-

[44]) Цей огляд дальшої діяльности Союза визволення України подаю за п. Андрієм Жуком. Пр. пор. Крівавого Року, Віденський Ілюстрований Альманах на 1917. рік, стор. 127 і д.

жинців про українську справу і для політичного освідомлення власного народу.

Для вияснення становища правительств осередних і невтральних держав, Союз висилав до тих правительств спеціяльні делєґації, та для близшого поінформовання і зацікавлення українською справою політичних кругів тих держав мав Союз в першім році війни своїх довірених людей майже в усіх політичних центрах Европи...

Яке було відношення правительств осередних держав до української справи, на се вказує заява турецького міністра Таалат Бея, зроблена в порозумінні з Віднем і Берліном представникови Союза М. Меленевському, що на випадок розбиття Росії український нарід може рахувати на поміч в сотворенні самостійної держави.

Хоч як симпатичні були заяви, Союз ніколи не будував на них богато, бо таке чи інше розвязання української справи залежить в першім ряді від самих Українців, а відношення правительств осередних держав до української справи стоїть в залежности передовсім від ходу воєнних подій, а вони досі не поставили центральних держав перед цілістю української справи, як державно-політичної проблєми — до практичного розвязання. Взагалі-ж українська справа в політиці правительств центральних держав не займала того місця, на якому хотілобися Українцям її бачити.

Натомісць суспільність одної з центральних держав, а саме Німеччини, виказала зрозуміння великої ваги української справи для середної Европи і зокрема для німецької нації, і тут інформаційна діяльність Союза найшла найбільше вдячний ґрунт та довела до утворення спеціяльного Товариства пособників українських визвольних змагань, п. н. „Україна", яке видає свій орґан, присвячений українським і іншим східним справам п. н. „Osteuropäische Zukunft".

В Швайцарії однодумці Союза зачали видавати часопис у французькій мові п. з. „La Revue Ukrainienne" для француського і анґлійського політичного

світа. Там-же вийшло заходом ред. „R. U.“ кілька брошур у французькій мові про українську справу.

Пильну увагу звернув Союз на заспокоєннє культурних потреб полонених Українців в Австрії і Німеччині і достарчував їм книжок та ґазет; помагав при уладжуванні культурних розривок, шкіл початкової освіти, ріжних курсів і пр. Так само не відмовляв Союз своїх видань для хорих жовнірів Українців австрійсько-угорської армії [45]).

Під загальним проводом Загальної Української Ради Союз займався також культурними і іншими справами окупованих країв російської України, спомагаючи діяльність тих Українців, що найшись на місці, через утворене його заходами „Бюро культурної помочі“ у Львові (вул. Бляхарська 11).

Союз належав до Загальної Української Ради, а серед своїх співробітників в ріжних галузях діяльности числив поважне число австрійських Українців.

Розвиваючи діяльність головним чином за кордоном, Союз стояв, мимо великих трудностей, в контакті з однодумними елєментами по той бік боєвої лінії, на Україні російській, і мав у себе два рази за час війни спеціяльного відпоручника російських Українців.

Репрезентували Союз за границею на вні пп. Володимир Дорошенко, Андрій Жук, Маріян Меленевський і Олександер Скоропис-Йолтуховський, котрі творили президію Союза.

31. Переслідування галицьких Українців російськими властями, 1914—1915. р.

Одною з причин, задля котрої Росія пішла війною на Австро-Угорщину, було се, щоби заняти українську Галичину і Буковину та знищити українську інтеліґенцію і свідомих українських селян та припинити українське життя, що мало в австрійській дер-

[45]) Перенесення головної діяльности Союза визволення України з Відня до Німеччини наступило весною 1915. р., коли розпочалась політична пропаґанда між полоненими Українцями.

жаві свобідне поле розвою. Так само напосілося російське правительство на нашу греко-католицьку церкву в Галичині і переводило вірних греко-католицької церкви на православя, арештуючи діяльних українських священиків в Галичині, яких вивозило на Сибір або в далекі ґубернії европейської Росії.

Сейчас по занятті Східної Галичини, з початком місяця вересня 1914. р., російський уряд закрив всі українські товариства культурні і політичні, а навіть господарські (Просвіту. Наукове товариство імени Шевченка, Українське товариство педаґоґічне, Сільський Господар і т. і.) і заборонив щонебудь друкувати в українській мові.

Та московському наїзникови було сего замало і в половині місяця лютого 1915. року видав він приказ арештувати виднійших Українців, які остали у Східній Галичині і досі не були ще арештовані. І так, царські наїзники посадили в тюрму: обох директорів Товариства взаїмних обезпечень „Дністер“ у Львові, д-ра Стефана Федака і д-ра Володимра Охримовича; директора „Народної Торговлі“ у Львові Миколу Заячківського; ректора греко-католицької духовної семинарії у Львові о. д-ра Йосифа Боцяна; директора Краєвого Союза кредитового у Львові Костя Паньківського; львівського адвоката д-ра Миколу Шухевича; заступницю голови Українського товариства педаґоґічного у Львові Константину Малицьку; директора книгарні Наукового товариства ім. Шевченка у Львові Дермаля і нотаріяльного субститута у Львові Михайла Мочульського (їх обох арештовано давнійше), секретаря „Просвіти“ Юліяна Балицького, о. д-ра Мирона Горникевича і цілий ряд Українців у Львові. Всіх їх приміщено в карнім заведенні при вулиці Казимирівській у Львові, в так званих „Бриґідках“.

Опісля з початком марта 1915. р. арештовано у Східній Галичині другий етап в числі около триста Українців, — інтеліґентів і селянських провідників, — до котрих належали: адвокат д-р Андрій

Кос, посол Тимотей Старух, о. д-р Стефан Юрик, заступник директора „Дністра“ Сидір Британ, секретар „Дністра“ Осип Кузьмич, аґент „Дністра“ Михайло Губчак, о. Михайло Цегельський, о. Володимир Громницький, адвокат д-р Данило Стахура і інші.

Руссофіли, яких австрійські власти оставили в Галичині зі своїм лідером д-ром Володимиром Дудикевичем, поробили докладні списи Українців, котрі виїхали з краю і котрі в краю остали та на підставі тих списів російські жандарми переводили арештовання Українців[46].

В місяці квітні 1915. р. був російський цар Николай II. у Львові, та з приводу приїзду його арештувала російська поліція масово майже всіх Українців у Львові без розбору і випустила їх частину на волю тоді, коли цар виїхав з Галичини. В часі того короткого побуту царя у Львові відбулася велика парада перед палатою намісництва у Львові, та російський цар явився на бальконі намісництва, щоби проголосити „соединеніє неділимої Руси“. Ґенерал-ґубернатором Галичини був тоді граф Володимир Бобринський.

Опісля поклясовано запроторених Українців на три табори: „політично небезпечних“ (Мазепинців), яких висилано в глибокий Сибір; менше небезпечних, яких висилано в дальші сторони европейської Росії, і закладників („заложників“), яких держано в Київі.

Табор „небезпечних“, до котрого належали: д-р Володимир Охримович, д-р Микола Шухевеч, директор Микола Заячківський, Константина Малицька, Юліян Балицький, о. ректор д-р Йосиф Боцян і о. д-р Мирон Горникевич, заслано з кінцем місяця мая 1915. р. на місця призначення в глибокім Сибірі, де

[46]) За мною також пошукувала у Львові російська жандармерія, не довіряючи, що я пробував тоді у Відні, та на рахунок стеження мене випорожнила ця жандармерія мою пивницю, проклинаючи своїм звичаєм, що я десь подівся, та опісля забрала у мене деякі книжки українські, більший образ Северина і дещо з предметів менше вартних та опечатала моє помешкання при вул. Підвалля ч. 7, II. поверх.

вони перебули три роки. Отсе були наші „Сибіраки“, що терпіли за волю України.

о. д-р Йосиф Боцян.

До третого табору належали „заложники“ зі Львова зпоміж Українців, Поляків і Жидів, котрих в дні 20. на 21. червня 1915. р, коли російські війська мусіли

вже уступати зі Львова, вивезено переважно до Київа і там держано їх під доглядом поліційним.

До тих „заложників“ належали з Українців: директор „Дністра“ д-р Стефан Федак, директор „Краєвого Союза Кредитового“ Кость Паньківський, котрий опісля помер дня 16. падолиста 1915. р. в Київі, — професор техніки і архітект Іван Левинський, шкільні інспектори д-р Михайло Коцюба і Іван Матіїв, судовий радник Роман Сосновський, директор Українського Національного Музею д-р Іляріон Свєнціцький і інші.

Також наші установи у Львові потерпіли, — і так, „Дністер“ і Земельний Банк Гіпотечний страти в грошах, друкарня Наукового Товариства ім. Шевченка одну машину друкарську (всі інші машини здемонтовано, але слюсар, що се робив, — по утечі Москалів віддав забрані шруби); в бібліотеці Наукового Товариства ім. Шевченка пропали катальоґи; з Ставропіґійського Інституту і Народного Дому, в порозумінні з їх руссофільськими управами, вивезено музеї до Київа, і і.

Такий був наступ Росії на українську інтеліґенцію Галицької Землі, бо російські власти думали, що як зломлять українську інтеліґенцію, то наш нарід опиниться в їх руках і буде визнавати, що він „русскій“. Тому з нашим селянством обходилися російські власти досить лагідно а навіть помагали йому харчами так, що наш нарід на загал давав собі раду з Москалями і не було богато нарікань.

Для вияснення тогочасних відносин подаю тут два документи:

„Черновецкій губернаторъ. Января, 5. дня 1925. г. No. 62. Г. Черновцы. Начальнику Городенковскаго Уѣзда. Предлагаю объявить помощнику Начальника Уѣзда Ермолину, что при исполненіи распоряженій моихъ слѣдуетъ ихъ читать внимательно, а не дѣйствовать спѣшно, не вникнувъ въ суть дѣла. Въ циркулярѣ отъ 6. Декабря за No. 561. въ п. 2. ясно указано на то, что всѣ распоряженія гражданьской власти производяться при условіи, что крестьяне

сами просять о присылкѣ православнаго священника и нигдѣ нѣтъ даже намека на то, чтобы слѣдовало опрашивать унѣятскіе приходы о желаніи ихъ перейти в Православіе. За симъ обращаю вниманіе, что,

Місто Єнісейськ, червень 1927. р. Сидять: суддя Антін Рак, директор Микола Заячківський, д-р Микола Шухевич, д-р Володимир Охримович і учитель Дорош. Стоять: проф. Панчук, уч. Качала, проф. Ставничий, ?, проф. Ліськевич.

благодаря распоряженіямъ Ермолина, были вездѣ собираемы сходы безъ надлежащаго на то разрѣшенія и для обсужденія вопроса, не подлежащаго рѣшенію на сходѣ. Предупреждаю, что при повтореніи

такого легкомысленнаго отношенія къ столь важному вопросу, какъ религіозный, я неминуемо вынужденъ буду признать Ермолина несоотвѣтствующимъ для службы здѣсь, гдѣ не должна имѣть мѣста отписка по циркулярамъ, а вдумчивое и осторожное отношеніе къ поручаемому дѣлу. Вмѣстѣ съ тѣмъ увѣдомляю Ваше Високородіе, что Начальникъ Уѣзда представляеть доклады и рапорты Губернатору, а не Правителю его Канцеляріи и ставить исходящий номеръ на своей бумагѣ. Губернаторъ Евреимовъ. Правитель Канцеляріи — (підпис нечиткий)".

„Черновецкій губернаторъ. Декабря 24. дня 1914. г. No 671. Г. Черновцы. И. Д. Начальника Городенковскаго Уѣзда. При семъ препровождаю рапортъ за No 16. для распоряженія и выбора на должность Бургомистра другого лица, но не Окуневскаго, за которымъ предлагаю Вашему Высокородію установить наблюденіе. О послѣдующемъ донести мнѣ съ возвращеніемъ сего и рапорта. Черновецкій Губернаторъ, Камеръ-Юнкеръ Двора Его Императорскаго Величества, Евреимовъ. Правитель Канцеляріи, (підпис нечиткий)".

Така була політика царської влади супроти Українців в Галичині.

А в тій політиці ішли Поляки проти нас з двох боків, бо під Австрією підсували нам руссофільство, а під Росією австрофільство, та посунулись були до того ступня, що у Відні намагалися навіть поширювати клевету, начеб о. митрополит граф Шептицький запродався Москалям...

III.

ТРЕТИЙ ПЕРІОД.

ПОБІДА ОСЕРЕДНИХ ДЕРЖАВ І ДАЛЬШІ ПОДІЇ В РОЦІ 1915.

1. Відозва Комітету Українців міста Львова і привіт побідникам.

Коли в дні 22. червня 1915. р. австрійські війська заняли Львів, зібралися сейчас на нараду в комнатах „Сільського Господаря“ українські інтеліґенти, на котрій вирішено покликати до життя „Комітет Українців міста Львова“ з 10. осіб, якому поручено вести українські національні справи аж до часу повороту до Львова наших начальних політичних орґанізацій. Сей комітет мав характер безпартійний. Його головою був д-р Андрій Чайковський[47]), що тоді проживав у Львові, — секретарем був Сильвестер Герасимович, директор Краєвого Союза Тороговельних Спілок.

Першим ділом „Комітету Українців міста Львова“ було видання відозви з приводу освободження давної столиці українського князя Льва з московського ярма і повороту австрійських властей, з зазивом до українського громадянства, щоби безпроволочно підняло роботу в українських установах, яку насильно перервав був московський наїзд. Сю відозву сейчас видано друком.

[47]) Д-р Андрій Чайковський був довгі роки адвокатом в Бережанах і орґанізатором національно-демокатичної партії на повіт бережанський, а в часі війни провадив адвокатську канцелярію в Самборі.

Відозва Комітету Українців міста Львова.

В дні 23. червня 1915. р. появилася у Львові українська відозва:

„Українці міста Львова!

Для Вас засяло знов сонце свободи!

З приходом побідоносних армій нашої дорогої Монархії і могучого німецького союзника в наших серцях віджила надія ліпшої будучности.

Вони своєю кровю і трудами здобули і принесли нам знова можність істнования і культурного розвою, яку відобрав нам ворог! Слава і вдячність героям за се, низький поклін могилам упавших в бою за свободу і ліпшу долю союзних народів!

В отсей день вертає до Українців не лише втрачена свобода віри і мови батьків, але росте леліяна в тих тяжких часах на дні душі надія, що мимо вікового, а ще перед хвилею над нами шаліючого московського гнету, Україна не вмре, не загине!

Довше чим десять місяців терпіли ми, галицькі Українці, під тим самим тяжким московським ярмом, під яким стогнуть міліони наших братів по тамтій стороні боєвої лінії. Кнутом, тюрмою і Сибіром нищив наш відвічний ворог той наш культурний доробок, який ми осягнули під батьківським скиптром Габсбурської Династії.

Много наших людей згинуло від московських знущань, тисячі мучаться по тюрмах Сибіру, а міліони втратили можність істнования, знищені огнем і мечем ворога; здесятковані ворогом наші ряди, та нехай тисячі станутъ на їхні місця. Тяжкі рани в нашім народнім орґанізмі, — та чим скорше треба їх лічити. Сотки тисяч пішли і підуть сповнити обовязок вірности і любови до нашої дорогої Монархії — на поле борби, де кується також доля України!

До таких однак, що вільні від сего обовязку, звертаємося в сей радісний день з зазивом, щоби не гаючись, станули знов до роботи на ниві відродження нашого народа! Виповнім пожертвованнєм і працею прогалини, які поробив ворог в нашім народнім орґа-

нізмі, бо сего жде від нас ціла Україна, що нині відзискала можність рости і кріпитися під благодатним пануваннєм нашого дорогого Монарха!

Львів, 22. червня 1915.

За Комітет Українців міста Львова: Д-р Андрій Чайковський, голова, Сильвестер Герасимович, секретар".

Другим ділом Комітету Українців міста Львова було святочне привитання австрійських військових властей іменем львівських Українців. З причини, що командант австрійської армії, яка заняла Львів, ґенерал Бем-Ермолі, невдовзі по своїм приїзді виїхав зі Львова і не було вже спромоги його привитати, рішено святочно витати начального вожда цілої оружної сили — архикнязя Фридриха від „Комітету Українців міста Львова", в дні його приїзду до Львова, 24. червня 1915. р. Привитання відбулося перед соймовим будинком, де виступили всі власти, духовенство з процесіями і товириства.

З дому „Просвіти" вирушила українська депутація з прапорами на чолі. В склад депутації входили: адвокат д-р Андрій Чайковський, нотар Осип Онишкевич, радник Ізидор Громницький, радник Юліян Січинський, М. Бандрівська, Дар. Старосольська, Нат. Пулюївна, Кал. Величківна і инші. Депутація репрезентувала Українців Львова і українські товариства, а із усіх українських церков почали напливати численні процесії з священиками — на знак привіту українсько-католицької церкви і духовенства, котрому проводив о. мітрат Андрей Білецький.

Від Українців виголосив д-р Андрій Чайковський до архикнязя Фридриха (по німецьки) таку промову:

„Велика честь припала мені сердечно повитати Вашу Високість, Головного вожда наших армій в імени львівських Українців, як довго вижиданого і довго бажаного освободителя, та відтак висловити перед Вашою Цісарсько-Королівською Високостю наші вірні австрійсько-патріотичні почування. Від коли ми живемо під скиптром славної Габсбурської Династії,

Д-р Андрій Чайковський витає головного команданта австрійської армії архикнязя Фридриха.

— а особливо підчас теперішної світової війни, — старались ми доказати, що добра і культурного розвою української нації слідує нам надіятися лише

через Австрію і при Австрії, — навпаки від Росії можемо побоюватися лише цілковитого знищення української народности. Тому то є нашим горячим бажаннєм, щоби ця війна скінчилася повною побідою збратаних союзних армій, бо тоді наша близша вітчина, Україна, воскресне і освободиться зпід російської кормиги. Най живе наш улюблений Цісар, най живе! Най живе Його Цісарсько-королівська Високість Головно-командуючий нашою армією! Най живуть наші славні союзники Володарі! Най живе збратана армія! Благослови Боже нашій збруї і освободи Україну зпід російського ярма! Гура!"

2. Письмо Українського Комітету у Львові з 7. липня 1915. р. до Загальної Української Ради у Відні.

„До Вельмишановної Загальної Української Ради у Відні.

„Український Комітет" у Львові, що оснувався дня 22. червня с. р. (коли ще містом вганялись російські патролі) із недобитків львівських Українців — з ціллю заступати українські інтереси перед компетентними чинниками до часу повороту нашої законної репрезентації — має честь повитати Світлу „Загальну Українську Раду" як фактичний вираз єдности й суцільности національно-політичної думки, змагань, стремлінь і інтересів українського народа.

Одночасно „Український Комітет" уважає своїм обовязком здати звіт із своєї дотеперішної діяльности та просити о поміч і вказівки на будуче.

Комітет складається із д-ра Андрія Чайковського (з Самбора, що відобувшись із російської тюрми, був під той час у Львові) — як голови, заступників голови: надрадника Юліяна Січинського і нотаря Осипа Онишкевича, секретаря: Сильв. Герасимовича, касієра: п. Миколи Творидла та з пп. д-ра Ол. Надраґи, Степ. Чарнецького, Софр. Ференцевича, о. Юл. Дзеровича, п. Старосольської, Орисі Величківни, д-ра Григ. Величка і Ф. Федорцева.

Президія Комітета представилась командантови міста ґен. майорови Рімлеви і переслала цісареви телеґраму з нагоди освободження Львова, витала начального вожда арх. Фридриха (промовою д-р А. Чайковського і п. Пулюївної) та інтервеніювала в справі арештованих Українців в перших днях по вступленню наших військ.

Федь Федорців.

Найважнійшим ділом Комітета було — зараз по уступленню Москалів видати український орґан. Тому, що „Діло“ появляється у Відні, постановив Комітет видавати „Нове Слово“ та був змушений із формальних зглядів підписати як одвіч. редактора д-ра Л. Цегельського. На виданнє часописі Комітет клав найбільшу вагу тому, щоб задокументувати не-

побориму живучість українства на місці. Від 23. червня до тепер появляється „Нове Слово“ без перерви, розуміється, без ніякої партійної закраски. Редакція складається лише з двох осіб: п. Ст. Чарнецького і Ф. Федорцева. Очевидно „Нове Слово“ виказує значні недостачі під кождим зглядом, з огляду на брак одвітного матеріялу, технічних сил і матеріяльних засобів. Першого числа друковано 3.000 примірників, — не остало ні одного; із слідуючих чисел розходиться (розуміється лише у Львові) від 1.000—1.200 примірників.

„Український Комітет“ сходиться на засідання щоденно та полагоджує всякі справи, одначе недостача сил супроти надміру праці дається дуже в знаки.

Ми сподівались, що найдалі до тижня по освободженню Львова зявиться у Львові хоч 2 — 3 людей, делеґованих Світлою Радою, щоб нам помочи та, на жаль, так не сталось. А се болить нас тим більше, що з польських послів вже майже від тижня єсть у Львові: Слівінський, Лісєвич, Діяманд, навіть Адам і богато суспільних діячів“.

Отце письмо підписали: Від „Українського Комітета“: Юліян Січинський і Федь Федорців за секретаря.

3. В освободженім Львові, 1915. р.

Перша частина наших людей, що пробували на еміґрації у Відні, переїхала під моїм проводом в дні 28. липня 1915. р. на Краків до Львова. Я перебув тоді від 29. липня до 2. серпня 1915. р. у Львові, щоби порозумітися з нашими львівськими діячами, згуртованими в „Українськім Комітеті“, відносно полагоди біжучих справ і поінформовання їх про нашу діяльність у Відні.

Відтак, в дні 29. липня 1915. р. відбулося у Львові засідання згаданого комітету при участи принагідних гостей під проводом старшого радника Юліяна Січинського, де я зложив звіт про діяльність наших орґанізацій у Відні. Над звітом відбулась ожив-

лена нарада, в котрій підношено всілякі справи, звязані з тодішним положенням у Львові і в краю. В слідуючих днях відбув я наради з начальниками військових властей у Львові, зокрема з моїм знакомим ґенерал-майором д-ром Карлом Бардольфом, шефом ґенерального штабу II. австрійської армії ґенерала Бем-Єрмолія, що здобула Львів, — та виєднав позволення на поворот редакцій „Діла“ і „Свободи“ [48]), та членів управ українських товариств наукових, просвітних і господарських, котрі в найблизшім часі вибиралися до Львова, щоби підняти правильну роботу в центральних установах.

Опісля я розмовився з шефом ґенерального штабу ґенералом Бардольфом і командантом Львова: ґенералом Лєтовським та зажадав від них, щоби негайно здержали юстифікації на підставі фальшивих доносів, бо це є нелюдське та викликує фатальні настрої між українським народом.

Кромі цего відбув я наради з нашими провідними громадянами у Львові, та дав їм потрібні пояснення і вказівки.

В дні 1. серпня 1915. р. відбулася друга нарада „Українського Комітету“, на якій я повідомив зібраних про свої заходи у львівських властей відносно піднесених на першій нараді домагань, як також подав до їх відома, що в короткому часі повернуть наші передові люде з еміґрації до Львова та відновлять діяльність наших національних установ. При цій нагоді подякував я членам „Українського Комітету“, як тимчасовій установі за те, що вони у важнім моменті самочинно утворили таку орґанізацію і як належало репрезентували в цім переходовім часі нашу українську справу.

Отся моя заява не припала до вподоби членам „Українського Комітету“, — бо у них пробивалась

[48]) В місяці вересні 1915. р. вернула редакція „Діла“ з Відня до Львова і тут появилося в дні 12. вересня 1915. р. ч 31. (8790) „Діла“ під редакцією Василя Панейка. В другім місяці зачала виходити також „Свобода“ у Львові.

воєнна психопатія, яка їм підшептувала, начеб тільки їм належався політичний провід, а не правильній національній орґанізації, бож вони видержали під російським наїздом і вони все вратували, а ті, що еміґрували, — значить втікли і втратили свої права до політичного проводу. Таке відношення цих, що остали під чужим забором, до тих, що мусіли еміґрувати, є звичайною появою у воєнній добі, коли шукається способів боробтьби за визволення нації. На це я не міг зважати ані зражуватися, а чим скорійш постарався наладнати привернення нашої правильної орґанізації у Львові.

Опісля радили члени Комітету над потребою дальшого видавання другого щоденного орґану „Українського Слава“ і порішили утворити спілку, котра мала зібрати потрібні гроші на видавання цего незалежного щоденника. За цим незалежним орґаном мали тоді стояти: о. Тит Войнаровський, д-р Сидір Голубович і д-р Льонгин Цегельський. Але проте „Діло“ остало на далі нашим головним орґаном пресовим, хоча були заходи, щоби „Діло“ заступити „Українським Словом“.

Разом зі мною прибули тоді до Львова наші парляментарні посли: д-р Сидір Голубович і Володимир Сінгалевич, та пп. Микола Ганкевич і Ярослав Колтунюк.

В освободженім Львові не було вдоволення між нашим громадянством, бо непоправне поступовання австрійської армії доставляло нові приклади нічим неоправданих юстифікацій нашого українського населення за мнимі вчинки з часу російської інвазії, до чого в значній мірі причинилися доноси Жидів. Показалося тоді, що німецька армія за час одного року війни пізнала наш український нарід, а австро-угорська армія, горда своїми побідами, знова шукала за руссофільством і руссофілами, хоча їх вже забрала була з собою російська армія на безпечне місце[49]).

[49]) Найбільше визначилися в тих масакрах на невинних людях: угорські гонведи, прізвані червоними чортами, що між іншими розстріляли без суду і причини о. Льва Набака,

Та на цім не скінчилось, бо еще політика Поляків супроти нас робила своє діло, а наше війною приголомшене громадянство за слабо оборонювалось. Для прояснення нашої справи видали ми тоді два пропамятні письма:

Wie die Polen ihre Freiheit verstehen. Von D-r jur. Michael Lozynskyj. Herausgegeben vom Allgemeinen Ukrainischen Nationalrat. Wien, August, 1915. Стор. 29, як також:

Entgegnung auf die von einem „Kenner Südrusslands“ verfasste und der kaiserlich deutschen Regierung überreichte Denkschrift über die ukrainische Frage. Ausgabe des Allgemeinen Ukrainischen Nationalrates in Wien, 1915. Стор. 26.

А у Львові видано по російськім наїзді: Галичина і Росія, Івана Кревецького, Видавництво „Вчора і Нині“; Перший похід Б. Хмельницького в Галичину, д-ра Стефана Томашівського і Видавництво „Вчора і Нині“ та Russica, Василя Панейка, Бібліотека „Діла“.

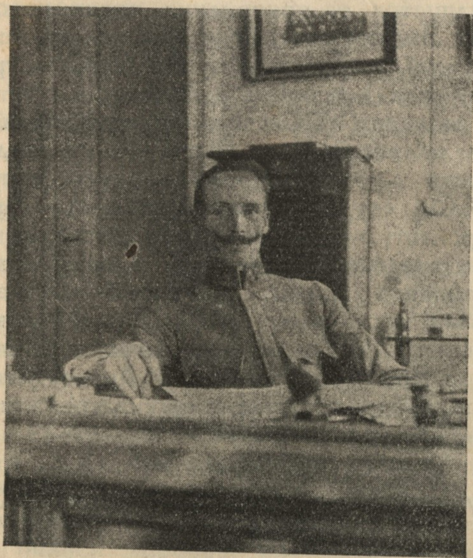
Вкінці Іван Калинович оголосив видавництво „Воєнна Ucrainica“, 1915. р.

4. Збірна Станиця Українських Січових Стрільців у Львові.

По уступленні російської армії зі Львова літом 1915. р. — Українське Січове Стрілецтво, зосібна старшина, зібрана тоді в коші у Камінці в скільських горах вирішила, що попри курені в полі та кіш — кадру у запіллі, треба конче подбати про виєднання збірні у Львові, себто стрілецької установи, яка громадилаб у себе тих Укр. Стрільців, що транспортами або поодиноко опускали як реконвалєсценти військові шпиталі та знова вертати мали до своїх відділів стрілецьких, щоб вони не пропадали по дорозі в чужих полках та кадрах.

пароха з Нагорець під Куликовом. Тай військові воєнні суди австрійські допускалися неоправданих засудів смерти на наших невинних людях.

Треба було виєднати дозвіл Головної команди австрійської армії на таку установу та відтак її оснувати і розбудувати. Комендантом призначено д-ра Михайла Волошина, котрий разом з четарем д-р. Волод. Старосольським виїхали в тій цілі до Львова. По усуненні труднощів та по конференціях з ґенералом Лєтовським у Львові виєднано

д р Михайло Волошин

формальне приняття факту основання станиці до відома, — та в недовгому часі цю установу так розбудовано, що вона провадила велике евіденційне бюро у домі „Сільського Господаря“ при вул. Зіморовича 20, як також захист, значить шпиталь для хорих та виздоровців (реконвалєсцентів) У. С. С., які недостаточно вилічені у військових шпиталях потребували дальшого лікування. Захист сей містився в дяківській бурсі при вул. Петра Скарги у Львові.

Захист удержувала Команда станиці збірками датків в грошах та натураліях від патріотичного українського громадянства. Господарку і кухню вели наші пані (Косевичева і Домбчевська), а нагляд лікарський виконував безкорисно д-р Б. Овчарський при помочі хорунжого УССа д-ра В. Щуровського.

Команда цеї станиці виборола собі право видавати самостійно отверті прикази на транспорти, уділювання відпусток та принимання нових новобранців. В команді Збірної станиці мусіли голоситись (мельдуватись) усі старшини і мужва УСС. Стрілецтва, що перебували в переїзді у Львові.

Сотки молодих УССів, що покинули були ґімназії, — висилала команда до Відня, де по студіях здавали іспити з дотичних кляс а також матури. Десятки УССів студентів передержувано у Львові, де на університеті здавали іспити та риґорози.

А коли виєднано від команди 4. армії дозвіл, щоб УССи занялись пропаґандою і школами на Волині, виделєґовані туди офіцири УСС: Дм. Вітовський, М. Саєвич і Гаврилко — стояли у постійному контакті з Командою Станиці у Львові, яка пособляла їм не тільки транспортами книжок та шкільного приладдя, але також грішми.

5. Наступник престола між Українськими Січовими Стрільцями.

Дня 23. липня 1915. р. відвідав наступник престола архикняз Карло Франц Йосиф корпус ґенерала Гофмана, що успішно бився над Золотою Липою з російськими військами.

До цего корпусу належали також Українські Січові Стрільці, та сотник Василь Дідушок як заступник курінного отамана, одержав приказ зібрати відділ стрільців, що стояли в полі, і представити архикнязеви. Сей відділ складався з двох чет, кожда з іншого куріня.

Довгими рядами стояло військо, стрійним рядом витягнулись Січові Стрільці. Попереду заступник ку-

рінного отамана Василь Дідушок, — поруч нього четар Гриць Трух.

Коли в часі перегляду прийшла черга на Українських Січових Стрільців, Василь Дідушок зложив рапорт про чисельність і призначення Стрільців в полі.

Принявши рапорт, промовив наступник престола: „Я дуже тішуся, що вас тут бачу. Я чув про ваші геройські вчинки. Також чув я про вірність українського народу, що так много витерпів під ворогом. Ви слава та хвала української нації."

Заступник курінного отамана В. Дідушок подякував за так високе признання, заявляючи, що Українські Січові Стрільці, сини переслідуваного від віків народу, — уважають своїм святим обовязком як сини того народу й австрійські горожане стати в рядах борців за свободу та надіються, що здобудуть кращу долю для Українців.

Опісля зблизився наступник престола до отамана першого куріня Українських Січових Стрільців Гриця Коссака, та сказав до нього:

„Тішить мене дуже, що ви також з Українськими Січовими Стрільцями боретеся так хоробро. Я вже пізнав один відділ Українських Січових Стрільців".

— „Так Цісарська Високість, відповів Гриць Коссак. Один відділ був приділений до армії ґенерала Пфлянцера-Бальтіна.

По цім сказав архикнязь наступннк престола:

„Вони билися хоробро, але мали також сильні втрати. Чи ви мали в своїм леґіоні тяжкі втрати?"

„Так, особливо в часі посування на Дрогобич — Стрий і при атаках на Маківку."

Відтак розмовляв архикнязь Карло Франц Йосиф з четарями Трухом і Яримовичем, як також з поодинокими Стрільцями та Стрілицями.

Другу частину сього свята заняло декоровання.

Очевидячки втішений звернувся архикнязь наступник престола при прощанні ще раз до Українських Січових Стрільців словами:

„Українці були дуже хоробрі і все патріотичні та вірні. Я дякую їм сердечно!"

Ряди заворушились, та понеслись оклики: „Гурра! — Славно!“

6. Ґенерал Колярд намісником Галичини, 1915. р.

Урядова віденська ґазета з 20. липня 1915. р. оголосила незвичайну подію, що цісар Франц Йосиф приймив димісію дотеперішного галицького намісника д-ра Витовда Коритовського, а на його місце іменував намісником Галичини президента найвисшого військового суду ґенерала інфантерії Германа Колярда.[50])

Зміна в особі цісарського намісника в найбільшім краю австрійської держави прийшла в незвичайно важну хвилю, коли на полях Галичини рішався один з найбільших боїв, — коли на Галичину і її відносини були звернені очи цілого світа. Величезна боротьба між міліоновими союзними арміями і безчисленними російськими полками спричинила страшну руїну Галичини, — зокрема її східної української части. Наслідком цего витворилися були тут нові відносини в політичних і економічних справах, що потребували сильної та справедливої руки.

Іменування ґенерала галицьким намісником спричинили зажалення і домагання, підношені зі сторони української репрезентації від самого почату війни, коли польська адміністрація краю викликала звісну „леґенду про руську зраду.“

Той наступ польської політики проти нас став безпосередним приводом нашого домагання, щоби вже раз покінчити з намісниками польськими, та поки що, в часі воєннім, впровадити військового ґенерала австрійського а не поляка на становище галицького намісника. А отцей наш апель, піднесений перед усіми центральними властями і рішаючими чинниками австро угорської монархії, найшов дійсний послух тільки в Начальній Команді армії, що негайно пред-

[50]) Отсе був перший випадок, що проти волі польського кола усунув цісар намісника Поляка, а заіменував галицьким намісником ґенерала з німецького роду.

ложила в цій справі свій звіт цісареви Франц Йосифови — вже в місяці жовтні 1914. р.[51]).

Військові згляди і політичні інтереси монархії вирішили остаточо справу по думці наших домагань.

З цеї знова причини, що ґенерал-намісник Колярд лучив своєю особою власть цивільну з військовою, було його іменування для нашого населення великої ваги, бо ставало запорукою, що його урядування принесе безпосередну користь не тільки для воєнної акції, але рівночасно і для населення в краю, навіщеного наслідками воєнних подій, та введе потрібну дисципліну і справедливість в цивільній управі краю.

Про усунення намісника Коритовського та заіменування на його місце ґенерала Колярда повідомив мене кілька днів передше президент міністрів граф Штірк і просив, щоби наша українська преса не висказувала надмірного вдоволення з цего приводу, а трактувала те іменування як самозрозуміле.

Опісля в дні 23. липня 1915. р. відвідала наша президія нового намісника Галичини ґенерала Колярда у Відні, в касарні, та з привітом зазначила наше становище супроти нього. Нашу президію там представляли: Юліян Романчук, д-р Евген Олесницький, д-р Микола Лагодинський і я як провідник.

На мої слова привіту відповів намісник Колярд коротко, що його заіменував цісар та приказав йому бути справедливим для обох народів, і він такий буде, а нашу заяву подасть при найблизшій нагоді до відома цісаря. По цім розмовляв він з нами дуже радо по українськи, нагадуючи ті часи, коли він був полковником в Коломиї і пізнав наш нарід.

[51]) Leon Biliński Wspomnienia i dokumenty, Tom II. 1915-1922, Warszawa 1925, на стор. 16: „Z rozkazu cesarskiego przysłał mi szef kancelarji wojskowej bar. Bolfras dwa akta dołączone, mianowicie pod 22. X. 1914, do l. 3187, odpis relacji arcyksięcia. Pod datą 3. XI. przesłano mi broszurę „Das Galizien der Gegenwart". Pierwsze pismo zawiera bezczelne zarzuty przeciw narodowi polskiemu, który ma ponosić winę za zdradę ruską. Broszura drugiego pisma, którą musiałem zwrócić, była vademecum, wydane przez komendę rosyjską dla oficerów rosyjskich, wkraczających do Galicji"...

7. Наші зносини з намісником ґен. Колярдом і його діяльність, 1915. р.

Новий намісник Галичини, ґенерал Колярд, вихований в школах військових австрійського системи, хотів в часі війни вийти на команданта якогось відділу армії, але австрійський ґенеральний штаб не вдоволив його бажання, і призначив його на президента найвисшого суду військового у Відні. Звідсі покликав його цісар Франц Йосиф на намісника Галичини.

На політиці він не розумівся, що сам признавав, та руководився своїм почуттям справедливости, а як чого не розумів, то казав собі вияснювати, а в справах складнійших просив президента міністрів графа Штірка про пояснення. В товариських формах був простий і говорив без обиняків, так що треба було йому терпеливо пояснювати стан справи і спосіб вирішення. Але про те був він чоловіком добрим і відчував, що наші домагання є оправдані, та нераз зі здивованням казав, що він не може зрозуміти: чому Українці не можуть мати такі права як Поляки. Тому у Поляків не мав він симпатії... [52])

По обнятті урядування осів намісник ґенерал Колярд в Бялій, і до нього вислала Загальна Українська Рада мене і д-ра Евгена Олесницького, щоби йому представити наші домагання. Там відбули ми з ним першу конференцію в дні 17. серпня 1915. р.

Ми зачали від ратункової акції для населення нашого краю, навіщеного і знищеного війною. Вислухавши нас він від разу згодився на те, що поміч мусить прийти від держави, та що централя і повітові комітети ратункові мають бути в руках правительства. Зосібна, д р Евген Олесницький дуже енерґійно обстоював думку, щоби ратункової акції не передавати Виділови Краєвому ані Радам повітовим, бо в такім разі піде справа на дві руки і польська більша посілість перетягне державні допомоги

[52]) Biliński Leon, Wspomnienia i dokumenty, 1846—1922. Tom II. Warszawa, 1925, Стор. 20 і 21.

на свій хосен, а наше хліборобське населення буде скривджене.

Намісник ґен. Колярд відбув інспекційний обїзд повітів, найбільше навіщених війною і на цій підставі дуже щиро підпер наші жадання.

Далі вияснили ми йому справу самовільного забирання селянам коней з боку австрійського війська і зажадали безумовної заплати всяких чинитьб воєнних; звернули ми його увагу на передчасну конфіскату маєтків тих селян, котрих російські війська забрали з собою, та поставили домагання, щоби розпочати вчасно провірювання заподіяних шкід воєнних. Тут прийшла труднійша справа воєнних кредитів на рахунок відшкодовань воєнних, і в цім він признав нам рацію.

Вкінці ми приступили до справ натури політичної, як видавання урядової „Народної Часописі"; обсадження місця віцепрезидента намісництва нашим чоловіком та наладнання адміністрації у Східній Галичині. Над цими справами він вже мусів довше думати, щоби дійти до якоїсь постанови.

Опісля відбули ми наші конференції з намісником ґен. Колярдом у Відні (де він часто пробував): про покликування наших учителів на їх давні місця і отвирання українських шкіл в Галичині; про безглядне засуджування цивільних осіб військовими судами полевими у Східній Галичині; про надужиття власти з боку старостів галицьких і і.

Та сей намісник поміг нам добути воєнні кредити для наших установ; усунув деяких шкідних старостів; поставив справу руссофільських установ по думці наших жадань, як також прогнав одного з найбільших наших противників: віцепрезидента Ради Шкільної Краєвої Дембовського.

8. Пропамятне письмо Загальної Української Ради до центральних держав про вирішення українського питання відносно здобутих територій Росії.

В місяці серпні 1915. р. предложила Загальна Українська Рада у Відні центральним державам: Австро-Угорщині і Німеччині пропамятне письмо з отсими домаганнями:[53] „Супроти цего, що союзні армії вже заняли частину української території в Росії, виринає конечність, підняти вказані заходи, щоби історичні права українського населення в добутих областях узглянднити і через те його приєднати для центральних держав. Тому Загальна Українська Рада предкладає високим правлінням:

1. Являється вказане, щоби союзні держави видали відозву, відповідну українській національно-політичній ідеї та окремішности українського народу, в українській мові, до Українців ґуберній: Холм, Городно, Мінськ, Волинь, Поділля, Київ і і. В цій відозві належить піднести освободження української нації від російського ярма; запоручити релігійну і національну свободу та рівноправність; повне уживання української мови в школі, уряді і церкві, як також заповісти справедливе поладнання земельних відносин.

2. Вказане є, шляхом загального приказу оповістити армії, що населення ґуберній: Холм, Полудневе Городно, Полудневий Мінськ, Волинь, Поділля, Київ і і. в своїх масах є не російське, а українське, і тому не має вважатись і трактуватись як вороже. Інформаційні пояснення для війська доставить Загальна Українська Рада.

3. Вказане є, установлювати при всіх військових відділах, в згаданих українських областях: довірених товмачів і інформаторів українського походження, бо тенденційні інформації з боку Жидів і Поляків, що є ворожо настроєні до україн-

[53]) Denkschrift des Allgemeinen Ukrainischen Nationalrates über die Lösung der ukrainischen Frage in den eroberten Gebieten Russlands.

ства, тільки до нещастя можуть довести. Листи осіб, що надаються до служби на інформаторів і товмачів, дає Загальна Українська Рада до розпорядимости.

4. Вказане є, щоби з боку австрійського уряду появився цісарський розпорядок про заснування українського університету у Львові. Така постанова, яку свого часу сотками телеґрам з російської України приватно як найважнійший етап в національнім розвою Українців, є безумовно конечна, щоби успішно скріпити австрофільські почування Українців в Росії, котрі з російського боку поширюваними вістями про масові вязнення і трачення Українців в Австрії намагається підкопати.

5. Вказане є, щоби український леґіон, котрий в сучасній війні так світло визначився, одержав призвіл: доповнюватися дальшим вербунком в межах монархії, та опісля в російській Україні був ужитий головно до служби етапової. Було би вказане, щоби цей леґіон одержав уповажнення: переводити вербунки також в занятих українських областях Росії.

6. Вказане є, щоби мужі довіря Загальної Української Ради засновували і видавали українські часописи по більших містах занятої території.

7. Вказане є, щоби окупованих українських областей не прилучувано до польських (прим. Холм до Люблина), але щоб вони одержали окрему службу адміністраційну, до котрої належить призначувати тільки Українців або Німців, а ніколи Поляків. Адміністрація повинна мати на зверх український характер; українська мова повинна бути побіч німецької одинокою мовою урядовою і в зносинах з населенням виключно уживатися. Загальна Українська Рада дає до розпорядимости відносні листи українських кандидатів до служби адміністраційної.

8. Вказане є, щоби засновано українські школи, бібліотеки і читальні в обсаджених областях. Відносні праці можуть виконуватися в порозумінні з Українською Культурною Радою.

9. Вказане є, щоби збір греко-католицьких духовників пішов на Холмщину до перенняття там

душпастирства над численими вірними, досі дуже строго забороненого греко-католицького віроісповідання.

10. Вказане є, зі здобутих українських областей розвивати далекоідучу і доцільну пропаґанду в інтересі центральних держав і української ідеї, щоби по змозі облекшити операції союзних армій в дальших українських областях.

Відень, серпень 1915.

Загальна Українська Рада: д-р Кость Левицький, д-р Евген Олесницький, д-р Льонгин Цегельський."

9. Створення першого полку Українськях Січових Стрільців.

В орґанізації нашого стрілецтва сталась важна подія. Сповнилися бажання, не тільки стрільців, але й всего нашого громадянства, та по довгих стараннях вдалося получити два самостійні куріні стрілецькі в один полк. Старшина бачила добре, що розірвані куріні не можуть мати більшого значіння, поки не буде одної команди і спільности ділання. Досі не було усталеної назви для українських стрільців. „Ukrainische Legion", Ukrainische Schützen Abteilung", „Ukrainische Freischützen", „Ukrainisches Freiwilligen-Korps" i „Ukrainer", — все те були урядові і неурядові назви, якими означувано поодинокі куріні. Та розпорядженням Головної команди армії з 9. серпня 1915, ч. 12.511 і приказом корпусної команди з 21. серпня 1915, ч. 222, утворено „I. Полк Українських Січових Стрільців."

На становище команданта полку покликано тоді Гриця Коссака, бувшого отамана I. куріня.

Створення першого полку наших стрільців, це був початок нашої правильної військової орґанізації. За першим полком мали піти дальші, щоби ми могли визначитися стрілецькою бриґадою, бо наш нарід, не зважаючи на воєнне лихоліття, хотів мати своє військо.

10. З Товариства „Просвіта“ у Львові.

Дня 9. серпня 1915. р. відбулося перше засідання присутних у Львові членів Головного Виділу Товариства „Просвіта“. На засіданні явилися: д-р Евген Озаркевич містоголова і члени: Ярослав Колтунюк, д-р Вол. Бачинський, Микола Творидло, Осип Скрентович, д-р Пежанський, д-р Іван Крипякевич, та Юліян Мудрак, і Микола Яцків, як судовий куратор на час російської інвазії. Засідання отворив д-р Озаркевич, витаючи зібраних у ту радісну хвилю, коли товариство закрите російськими властями, може наново розпочати свою хосенну для українського народу діяльність. Опісля зложив звіт з адміністрації судовий куратор Мик. Яцків. В дискусії, яка при цім розвинулася, піднесено повну пожертвовання діяльність Юліяна Балицького, котрого стрінула за се доля заслання. З черги рішено розпочати сейчас діяльність товариства і в тій цїли введено в життя видавничу комісію. Для полагоджування біжучих справ отворено постійну канцелярію з урядовими годинами.

Аж до повороту директора Гапяка поручено ведення канцелярії д-ру Пежанському і Миколі Яцкову. До контрольної комісії вибрано: Ярослава Колтунюка і Осипа Скрентовича.

Вкінці, рішив Виділ звернутися до всіх філій і читалень „Просвіти“ з зазивом, щоби сейчас розпочали свою діяльність та до членів товариства, щоби спішили товариству з помічю і складали залеглі членські вкладки.

11. З діяльности Загальної Української Ради у Відні, в місяцях серпні і вересні 1915. р

Два важні засідання З. У. Р. відбулися в днях 27. серпня і 11. вересня 1915. р. Голова З. У. Р. Др. Кость Левицький предложив звіти з діяльности президії З. У. Р., подаючи до відома заходи президії у компетентних властей в отсих справах:

1). Що-до адміністрації Холмщини і здобутих частей Волині внесено представлення до воєнних та цивільних властей, щоби впроваджуючи адміністрацію обсаджувано уряди особами української народности; мові українській признано належні права; щоби закладано українські школи та призволено на видавання українських часописей. В злуці з тим предложено спис Українців, котрі надаються до вказаних чинностей.

2). В справі урядового впровадження назви „Українці“, „український“ замісць „Русини“, „руський“ і „Ruthenen“, „ruthenisch“ внесено пропамятне письмо до осередних властей та долучено до нього науковий вивід випрацьований Науковим Товариством ім. Шевченка.[54])

3). Виготовлено і внесено пропамятне письмо про політичну долю українських земель по здобуттю їх від Росії. В цій справі відбула президія конференцію з австро-угорським міністром закордонних справ і одержала від нього заяву, що тепер єще передчасно постановляти щось конкретного про державно-правну будуччину Українців.

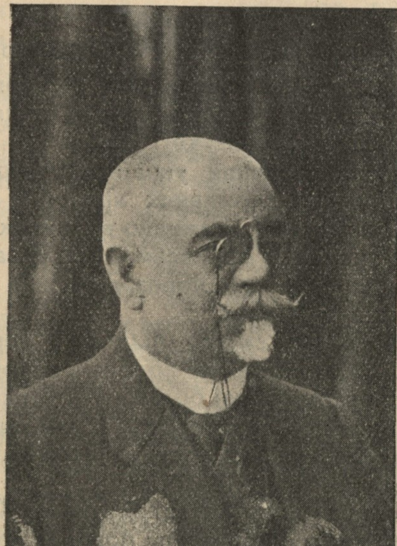
4). В справі відбудови Галичини, зглядно ратункової акції виєднано те, що потрібну для українського населення кредитову акцію будеся вести за посередництвом українських кредитових інституцій, та що на сю ціль одержуть наші інституції кредитові від правительства безпосередну дотацію.

5). В справі реактивовання українських середних шкіл інтервеніювала президія у міністра просвіти і одержала приречення, що в мірі освободжування краю від російського наїзду українські школи будуть покликані на ново до життя і одержуть державні допомоги.

[54]) Denkschrift über die Notwendigkeit des ausschliesslichen Gebrauchs des Nationalnamens „Ukrainer.“ Als Manuskript in 25. numerierten Exemplaren gedruckt. Wien, am 21. Juli 1915. стор. 16. Schewtschenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg. Це пропамятне письмо виготовлене заходами тодішного голови товариства професора д-ра Василя Щурата.

Над цим звітом переведено нараду і принято його до відома.

З огляду на се, що деякі члени президії З. У. Р. виїздять з Відня, ухвалено докомплєтувати президію, покликуючи на заступство д-ра Костя Левицького

Директор Ілля Кокорудз

д-ра Евгена Олесницького, на місце д-ра Льва Бачинського Ярослава Весоловського, а на місце Миколи Ганкевича Володимира Темницького. Так доповнена президія мала полагоджувати біжучі справи аж до часу, коли ціла З. У. Р. перенесеться до Львова.

Рівночасно ухвалено установити делєґацію З. У. Р. у Львові. В склад сеї делєґації мали входити

д-р Кость Левицький, о скільки перебувати буде у Львові, Микола Ганкевич і д-р Сидір Голубович. Але ці пляни не здійснилися, що викажеться в дальшому...

12. З табору полонених Українців.

Світла Президіє
„Української Загальної Національної Ради“!

„Підписані Українці внесли дня 16. серпня 1915. р. дезідерат до президії „Союза визволення України“: замість польсько-московської управи — жадати від союзних держав уведення української мови як урядової і українських державних красок з гербом Волиня (св. Юрієм), або Галицько-волинської держави (Львом), як знаменем волинської землі за наших королів Романовичів — до новозахоплених частей Волиня союзними військами.

Друга справа, яку сміємо підіймити перед Президією З. Ук. Ради се те: ми просимо поробити кроки в справі заснования одної бодай української ґазети на новозахоплених територіях, з назвою „Український“ в наголовку, для популяризації нашого імени між населеннєм.

Така часопись повинна виходити в Холмі, мати суспільно-політичний характер, повинна бути редаґована популярно, згідно зі стремліннями нашої будуччини і ідеї, але відповідно до настрою населення, аби його постепенно приготовити до великої зміни і нового діла Самостійної України.

Третя справа се те: підписані підносять просьбу до Президії „Загальної Української Ради“ і Президії „Української Культурної Ради“: поставити домагання до союзних держав установи ґімназій з українською викладовою мовою в Холмі, Володимирі Волинськім, евентуально в Бресті литовськім.

Щоби утвердити від почину своє право посідання супроти Поляків і Москалів ми ставимо домаганнє надати сим ґімназіям з гори назви історичні великих князів наших:

1) В Холмі: Укр. ґімназія короля Данила Романовича.

2) У Володимирі волинськім: українська ґімназія князя фундатора Володимира Васильковича.

3) В Берестю литовськім: українська ґімназія князя Романа Мстиславича Великого.

Уважаєм заснованнє сих ґімназій зі сторони правительства зараз конечним, щоби утвердити своє право посідання перед жаданнєм Поляків, які рішуче будуть домагатися сего — а в другім ряді, щоби зєднати населеннє прийняттєм найбільшого числа мужицьких дітей до ґімназії, на що повинна приготовити людність видавана часопись укр. в Холмі. А навіть, як би часть північна сих земель мала бути уступлена при мирових переговорах назад Росії — ескованнє „Укр. ґімназії кн. Романа Мст. Великого“ в Бересті литовськім оставить традицію і популярність українського стану посідання на тих землях.

Супроти того підіймаєм сю просьбу в першій мірі до „Загальної Української Ради“, де виступають як члени представники „Союза визволення України“, — в другім ряді ставимо се домаганнє до „Культурної Української Ради“ як до „Української Ради Шкільної“ — займитися орґанізацією сих ґімназій, далеко важнійших, як українські ґімназії в Галичині і сим ділом вхопити в руки керму нашого середного і народного шкільництва на українських землях“.

Фрайштадт 20. серпня 1915.

З Табору полонених Українців.

За політичну орґанізацію
Василь Пачовський.

13. Президент міністрів граф Штірк супроти наших домагань, 1915. р.

В початку світової війни був австрійським президентом міністрів граф Карло Штірк, німецький консерватист, що мав довіря цісаря Франц Йосифа та цим довірям держався при кермі австрійської держави. Як консерватист, він звичайно погоджувався

з думками цісаря, і тому цісар просив його, щоби він остав при нім на час війни. Цісар Франц Йосиф не хотів в часі війни скликувати парляменту, щоби мати хоча з того боку спокій на старість, та граф Штірк також з цим погоджувався і оборонював стійність думки цісаря та наложив за це своєю головою (1916. р.).

Але проте був граф Штірк чоловіком розумним і обєктивним та старався вдоволяти нашим оправданим домаганням. Він був другим державним премієром в Австрії, що розумів життя, відносини і змагання нашого народу в Австрії.[55])

З початку світової війни він виступав проти клевети про „руську зраду"; інформував цісаря в нашу користь; вирішив в наш хосен справу розділювання державних підмог для українських збігців, як також і в справі наладнання відносин між Українцями і Поляками він дався переконати, що цего питання не мож інакше розвязати, як тільки через поділ Галичини.

З тих причин наша репрезентація парляментарна: перед світовою війною і з початком цеї війни оставала в постійних зносинах з президентом гр. Штірком і при його участи полагоджувала значну частину наших справ політичних.

А в дні 29. марта 1915. р. передала наша парляментарна репрезентація президентови міністрів гр. Штіркови домагання, щоби вже в часі війни підготовлювати адміністрацію Галичини до поділу краю.

Опісля, по уконституованні Загальної Української Ради відбула її президія в дні 19. червня 1915. р. конференцію з президентом міністрів гр. Штірком і йому представила конечну потребу усунення польської адміністрації зі Східної Галичини. Від президії

[55]) Першим таким австрійським премієром був д-р Макс Володимир барон Бек, що перевів виборчу реформу до парляменту на підставі загального голосовання. Він не забував про нас і в часі світової війни та нераз запрошував мене до себе на конференції, щоби порадити нам, як маємо боронитися супроти посягань противників.

З. У, Р. були тоді у нього: я, Василько, Микола Ганкевич і д-р Лев Бачинський. Він прирік нам тоді: докладно розважати всі події і арґументи нами наведені та порозумітися з рішаючими чинниками.[56])

Першим кроком до цего було усунення намісника поляка та заіменовання на його місце ґенерала німецької народности. Та в днях 25. серпня і 7. вересня 1915. р. заявив він членам президії Загальної Української Ради у Відні, що розвязання українського питання в Австрії за порозумінням з німецькою державою має наступити: поділом Галичини.

Отсю свою заяву висказав він після кількох конференцій з членами президії Загальної Української Ради, -- та по розваженні опінії, виданої в цій справі знавцями міжнародних відносин в Австрії: д-ром Фрідюнґом, д-ром Гайнішем, д-ром Філіповичем і д-ром Іберсберґером.[57])

[56]) Реферат про поділ Галичини уложив був д-р Евген Олесницький, а реферат про наладнання адміністрації в Галичині приготовили проф. д-р Станислав Дністрянський і д-р Льонгин Цегельський.

[57]) Пор. Denkschrift aus Deutsch-Öesterreich, Leipzig 1915. (An der Verfassung haben gearbeitet: D-r Heinrich Friedjung, D-r Michael Hajnisch, Hofrat D-r Eugen v. Philippovich u. D-r Hans Uebersberger, Prof. a. der Wiener Univ.): „Wie immer sich die Dinge wenden mögen, jedenfalls haben die Erfahrungen des Krieges bewiesen, dass es im Interesse des Staates, wie auch des ukrainischen Volkes gewesen wäre, Ostgalizien gesondert zu verwalten. Auch für die Zukunft ist dies eine beherzigenswerte Lehre. Der geschichtliche Gegensatz zwischen Polen und Ukrainern hat sich trotz mancher redlicher Bemühung in beiden Lagern nicht ausgleichen lassen; es wird deshalb, hoffentlich in beiderseitigem Einverständniss, eine Scheidung erzielt werden müssen. Die Ukrainer Ostgaliziens haben in weit überwiegender Mehrheit bis in unseren Tagen treu zu Österreich gestanden und nur Bruchteile des Volkes sind der Verführung durch russisches Geld erlegen. Die erkauften Russophilen sollten niemanden in der Schätzung des Wertes der ukrainischen Bewegung irremachen. Es darf aber nicht verschwiegen werden, dass diese durchaus österreichisch — freundliche Stimmung dem polnischen Adel aus sozialben Gründen unbequem war; fürchtete er doch das erwachte Unabhängigkeitsgefühl des von ihm nieder-

Зміст цеї державно-правної опінії є знаменний своєю обєктивністю в розумінні тогочасної боротьби між Українцями і Поляками в Галичині. Беручи на увагу інтереси державні Австрії, як також інтереси свобідного розвою українського народу вирішують вони, що тут конечний є поділ Галичини на українську (східну) і польську (західну), щоби розлучити Українців від Поляків, бо інакше не дадуться наладнати історичні супротивности між одними а другими.

Далі підноситься тут льояльність Українців супроти Австрії, чим опрокидуєсь закид русофільства, — так обильно підсичуваний польськими політиками на адресу всего українського народу.

При цьому не залишують ті знавці підчеркнути цінности, якою є приязне відношення Українців до Австрії.

Та вкінці порушують вони дуже вразливий симптом політики Поляків, яким не по дорозі була навіть в Австрії приязна льояльність Українців для Австрії, бо Поляки боялися пробуджених почувань самостійности з боку Українців. Це ті небезпечні аркани польської політики, що й досі не перевелись.

Але те все підготовлювалося на час по війні. В переходовій стадії воєнній не зважувалося австрійське правительстсо переводити рішучих змін в устрої держави.

14. Конференція президії Загальної Української Ради з міністром заграничних справ бар. Буряном (21. серпня 1915. р.).

Австро-угорський міністер заграничних справ барон Буриян приймив в дні 21. серпня 1915. р. президію

gehaltenen ruthenischen Bauers. Ein Sympton dieser ungesunden Verhältnisse waren die Vorgänge bei den ersten Wahlen nach allgemeinem Stimmrecht im J. 1907: damals unterstützte der kaiserliche Statthalter Graf Polocki im Interesse der polnischen Aristokratie die russophilen Kandidaten gegen die staatstreuen ukrainischen".

Загальної Української Ради у Відні та відбув з нею довшу конференцію. Іменем президії З. У. Р. переговорювали тоді: д-р Кость Левицький, Николай Василько, д-р Лев Бачинський і Микола Ганкевич.

Президент З. У. Р. д-р. Кость Левицький представив міністрови програмову заяву, проголошену іменем українського народу та домагався від нього пояснення: яке становище занимає заграничний уряд в справі будучого (по війні) уладження державно-політичних відносин між Українцями а Поляками.

Міністер Бурян відповів нам, що нашу програмову заяву мусить докладно розважити, а сьогодня не може нам нічого позитивного сказати про наміри правительства, бо війна еще не скінчилась. На представлення членів нашої президії, що війна принесла вже деякі корисні висліди для австро-угорської монархії та що на сій підставі цісарський уряд мусить вже мати якийсь плян про будуче наладнання державно-політичних відносин між народами монархії, бо в цій справі відбулись вже конференції з польською репрезентацією, — він сказав нам спокійно і холодно, що у нього були Поляки, та що він відповів їм так само як нам, бо ані Австрія ані Німеччина не має ніяких зобовязань супроти Поляків.

Та члени нашої президії в дальшій розмові еще раз приперли п. міністра покликуючись на те, що частина північних українських областей, як Холм і Волинь, є вже в руках австро-угорської військової адміністрації і тому тут треба поступати з якимсь наперед витиченим пляном. Але й цей висказ не порушив мовчаливого міністра. Він відповів коротко, що уряд має на увазі: державні інтереси.

Такий вислід конференції не міг нас вдоволити та наслідом цего президія Загальної Української Ради постановала відбути конференцію з президентом міністрів графом Штірком, щоби з ним докладнійше розмовитися, як також предложити начальній команді армії наші домагання що до

політичної адміністрації українських територій, здобутих від Росії. В нараді президії Загальної Української Ради піднесено також думку, щоби принціпіяльно домагатися допущення нашої депутації до цісаря австрійського Франца Йосифа, але опісля цю думку відложено [58]).

В тім часі появився був комунікат німецького канцлєра державного Бетмана Гольвеґа, в котрім відносно польської території здобутої від Росії, було сказане, що обсаджений край будуть Німці справедливо адмініструвати, допускаючи до участи місцеве населення, — щоби той край, висвободжений з російського ярма, довести до щасливої будучини. А німецька преса, шуткуючи з російських воєнних невдач, нагадала, що в місяці квітні 1915. р. не хотів російський цар уступитися, доки не проголосив прилучення Львова до неділимої Росії та вже в місяці серпні 1915. р. розлучився зі Львовом, впала Варшава і Івангород...

15. Орґанізація земель, здобутих від Росії, 1915. р.

Для військово-адміністраційних цілей поділено землі, здобуті від Росії, на дві части: північні території обняла в управу Німеччина, полудневі Австрія.

Основи австрійської ц. і к. військової управи на занятих територіях оголошено 14. вересня 1915. р. Вся законодатна й виконуюча влада на занятих землях є верховним правом цісаря; з припоручення цісаря виконує цю владу головний командант армії і військовий ґенерал-ґубернатор, що підлягає йому. На основі 43. артикулу гаґської конвенції з 1913. р.,

[58]) Президент міністрів граф Штірк відраджував нам старатися про допущення нашої депутації до цісаря, бо — мовляв — наш цісар дуже старий і фізично немічний тай не приймає політичних депутацій. А з нашого боку закидувано, що цісар приймив чолобитню польської шляхти, тож може й нас приймити. Я не наставав на виєднування цісарської депутації, бо я розумів, що як президент міністрів противиться, то ми від австрійського цісаря нічого доброго не принесемо.

в окупованих краях мали обовязувати дотогочасні закони, а зміни мали переводитися тільки в конечній потребі.

Осідком ґен.-ґубернатора були спершу Кельці, потім Люблин. Ґен.-ґубернаторство складалося з чотирох секцій: військової, адміністраційної, судівничої і вивідуючої. Ґенерал-ґубернаторству підлягали команди округів і місцеві самоуправні орґани.

Основні горожанські закони, (особиста свобода, домашне право, листова тайна, право зборів, свобода преси і ін.) підлягали обмеженням воєнного стану.

Урядовою мовою ц. і к. команди, як також цивільних урядів, приділених до неї, була німецька мова. А в зносинах з населенням, мали уряди уживати його рідної мови. Права української мови застережено о стільки, щоби в зносинах з українськими сторонами уживано української мови, та щоби мешканці українських громад перед ц. і к. командами та властями в кождім часі могли доходити права в своїй мові. Тим самим признано уживання кириличної азбуки, котру у виключно польських околицях скасувано разом з уживанням російської мови.

Загальні приписи, забезпечуючі уживання рідної мови населення, були ось такі: 1) що в публичних оповіщеннях уживаєсь цеї мови побіч мови німецької; 2) що уряди приймають письма і подання в цій мові, так як в німецькій; 3) що громади і громадські суди мають свободу вибрати собі мову урядування й означити, о скільки буде уживатися другої мови.

Ґенерал-ґубернатором окупованих Австрією земель заіменувано ґенерал-майора Еріка барона Діллєра; шефом штабу ґен.-ґубернатора полковника Гавзнера, а управителем адміністраційної секції краєвого цивільного комісаря гр. Юрія Водзіцкого.

Інспектором усіх шкіл окупованої території іменувано д-ра Маріяна Райтера, директора мужеської учительської семинарії у Львові.

Остаточне установлення правно-державних відносин на тих землях мало наступити аж по війні.

16. Дальші наради „Загальної Української Ради“ у Відні, 1915. р.

Загальна Українська Рада відбула опісля цілий ряд засідань, на котрих переведено широку дебату над звідомленнями, предложеними президією „Загальної Української Ради“ та президією „Союза визволення України“.

В нарадах брали участь також усі посли, що пробували у Відні, до Державної Ради і Краєвого Сойму, оскільки вони не були і так членами „Загальної Української Ради“.

Президент д-р Кость Левицький згадав про поступи офензиви союзних армій, що управнює й Українців до красших надій. Головним предметом дебати було положення у Східній Галичині, витворене там по увільненні від російського наїзду, як також надії, до яких уповажняло Українців заняття українських областей Росії (Холмщини, Підляша та західної Волині).

Зі звідомлень президії довідалася „Загальна Укр. Рада“, що відносно відбудови краю, центральне правительство і військові власти мають добрі наміри. Президія старається інформаціями і співділанням іти на руку названим чинникам, як також галицькому намісникови. Висловлено сподівання, що ті змагання найдуть належну оцінку також у місцевих чинників.

На основі звідомлень, що наспіли з Холмщини і Волині ствержено, що відносини в занятих областях під економічним, національним, язиковим і релігійним оглядом вимагають скорих і рішучих змін, щоб заспокоїти потреби населення, вже тепер у переходовій стадії, та щоби українське населення одержало належні права в церкві, уряді і школі. Під сим оглядом заявила „Загальна Українська Рада“ свою готовість в порозумінні з „Союзом визволення України“ співділати з компетентними чинниками.

Вислідом отсеї дискусії „Загальної Української Ради“ був цілий ряд резолюцій, звернених до центрального автстрійського правительства, котрі пору-

чено президії опрацювати та предложити правительству.

Опісля, у відповідь на пропамятні письма, з якими „Загальна Українська Рада“ звернулася була до австрійської начальної команди армії (начальної команди етапів) в справі збереження прав українського народу в Холмщині, висловив намісник Галичини ґен. піхоти Колярд на бажання австрійської начальної команди армії (начальної команди етапів) по думці рескрипту п. міністра внутрішних справ з 2. жовтня Ч. 20.289/М. І. подяку „Загальній Українській Раді“ за предложений спис осіб української народности, здатних до адміністраційної служби в занятих частях Росії, завважуючи рівночасно, що австрійську військову управу в занятих краях ведеться з найбільшою справедливістю та безсторонністю без огляду на реліґійні, суспільні або національні ріжниці. Дбається головно про це, щоб забезпечити добробут, та зокрема, щоб удержати людність, допильнувати її поправного поведення та зберігти супокій і лад. Військова управа стоїть виключно на австро-угорськім становищі. В язикових справах заходиться вона коло того, щоб безпосередні зносини австрійських команд з людністю не зазнавали ніякої шкоди, і щоб мешканці занятих країв могли доходити своїх прав у рідній мові. А саме для осягнення сеї цілі, в кождім конкретнім випадку застерігає собі австрійська начальна команда армії (начальна команда етапів) користування в мірі потреби поданими її до відома особистими датами. Приказана начальною командою армії (начальною командою етапів) охорона язикових прав українських сторін розтягається не тількн на округи Холм, Грубешів і Томашів, але обіймає також округи Красностав, Замостє й Білгорай, — отже всі округи колишної конґресової Польщі на схід від східної межі округів Любартів, Люблин і Янів.

Наконечне вирішення що-до розмежовання теріторії й орґанізації урядів застерігає собі австрійська начальна команда армії (начальна команда етапів) на будуче...

17. Українська дебата в російській Думі, 1915. р.[59])

Про Українців упало в минулій сесії російської Думи зараз таки на першім засіданні, коли речники опозиції, обговорюючи міністерські заяви, заговорили про національну справу та пятнували руссифікаторський режім, примінюваний м. і. в занятій Галичині й Буковині ґенерал ґубернатором ґр. Бобринським.

Ширше заговорено про українську справу в літній сесії 1915. р. при обговорюванні законопроєкту про воєнну цензуру, на засіданні Думи. Перший виступив з протестом проти давлення українського слова в російській імперії секретар соціяльної демократичної фракції Матвій Іванович Скоблєв, що заступав в Думі російське населення Закавказзя.

Подавши про люту боротьбу російського уряду з ліберальною й поступовою пресою заграничною і внутрішною, зазначив бесідник, що уряд напосівся так само на пресу „інородців", а саме на українську, жидівську, музулманську і фінляндську.

З української преси — говорив він — не осталося й сліду. Остав з неї хіба один спомин. Більше як двайцять періодичних видань закрито спершу в Київі, а далі в других містах. На основі розпорядку російських властей печатано також все в австрійській Україні по російськи, польськи і румунськи, тільки не по українськи, щоб не було ніяких сумнівів, яку саме мову предків і віру батьків обіцяла хоронити російська власть.

Відтак вказав Скоблєв на те, що многоміліонові маси українські відрізано від світа в самий розгар світових подій, та що румянець сорому перед культурним світом та обовязок чести російського суспільства вимагають того, щоб українським масам вернути право говорити і повернути їм рідну пресу.

Справи переслідування української преси торкнувся також лідер кадетів Павло Мілюков. Я не буду

[59]) Відносні вісти, зібрані з російських ґазет пок. Ярославом Весоловським, подаю за „Ділом" з 30. вересня 1915. р.

говорити широко — казав він — що ділося з українською пресою в Галичині. Але щож ділося з нею в Київі або Полтаві? Там маєте одинайцять знищених видавництв. Я не буду спинюватись на подробицях, тому що одна з фракцій внесла в сій справі інтерпеляцію, де перечислено всі її факти. Я тільки запитаю, в якій хвилі се твориться. Тоді, коли часть українського населення переходить під власть наших (т. є Росії) ворогів, коли за границею появляється нова свобідна українська література, що розвиває відомі тенденції...

Додати треба, що Мілюков рад був бачити обнову української преси між ін. і на те, аби вона могла протиділати впливам української преси закордонної.

Інтерпеляцію в справі переслідування української преси, про яку згадував Мілюков, внесли були в Думі: фракція соціяльних демократів і ґрупа трудовиків. В цій інтерпеляції— вказано було на те, що політика переслідувань національних, яка зросла в Росії особливо з часу вибуху війни, виїмково відбилася на самім істнованню української культури в Росії, а клич „визволення підяремної Галичини“ висловився в практиці повним зруйнованням всіх проявів культурної самостійности українського народа. Перші удари спрямовано проти української преси. На другий день по виповідженню війни замкнено в Київі часопись „Раду“. А на основі дальшого розпорядку, щоб ухилити всі істнуючі дозволи на українські видавництва, припинено в Київі чотирнайцять видань, — між ними „Літературно-Науковий Вістник“, „Записки Наукового Товариства“ і т. і. В Одесі звела цензурна власть добутий по довгих митарствах дозвіл на видавання українського журналу на нічо. В місцевім цензурнім комітеті сказано, що журнал не може виходити тому, що між цензорами не має одиниць, що зналиби українську мову! В Москві застановлено популярну хліборобську часопись „Тепла Роса“, на другому числі, „за шкідливий напрямок“. Те саме повторилося в Харкові, Полтаві і інших містах.

Адміністрація добачує мазепинство навіть в проявах національних симпатій. Відомий случай усунення учительки з посади за ношення українського костюму. Цілий ряд осіб заслано на Сибір та у внутрішні ґубернії Росії а між ними проф. Грушевського. Спеціяльним відпоручникам української преси дав предсідатель київського цензурного комітету проф. Флоринський таку відповідь: „Тепер настав для нас час, щоб розрахуватися!“ та під проводом того професора простягли київські цензори руку навіть на українську ортоґрафію.

З уваги на сказане інтерпелянти представляли Думі, щоб вона поспитала міністрів справ внутішних і війни, чи їм відомі названі протизаконні вчинки підчинених їм урядових осіб, а як се відомо, то що вони думають зробити, аби спинити ті незаконні вчинки...

18. Відновлення діяльности Народного Комітету, начальної управи національно-демократичної (народної) партії, 1915. р.

Народний Комітет, який був досі діяльний на еміґрації у Відні,[60]) зібрався у Львові і з кінцем жовтня 1915. р. вислав обіжник до своїх повітових і міських орґанізаторів, до мужів довіря і членів Ширшого Народного Комітету.

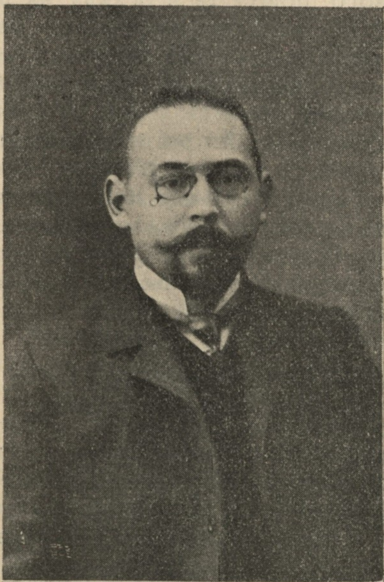
Той обіжник порушив найважнійші справи нашого життя в Галичині, звертаючи на них увагу всіх наших громадян, котрі розуміють значіння хвилі і потребу праці, бо по році наїзду, що спинив був працю українських національних інституцій в Галичині, надійшла пора, коли ми вже мали спромогу вести далі припинену нам конечну роботу.

Одначе значну частину діяльних в нашім громадянстві одиниць покликано під оружя а другі — перед наїздом виїхали в західні краї і з причини паспор-

[60]) В діяльности Народного Комітету у Відні визначувався д-р Мирослав Здерковський.

тових утруднень не могли на разі вернутися до місця свого осідку. Наслідком цього відчувався тоді у нас брак діяльних людей до політичної, просвітної і господарської орґанізації і тому був слідний у нас застій на всіх областях нашого національного життя.

З огляду на те візвав Народний Комітет всіх Українців нашої країни, зосібна українську інтелі-

Др. Мирослав Здерковський

ґенцію, щоби вона під сю історичну хвилю виконала свій національний обовязок: напруженням усіх сил по змозі як найскорше перемогти недостачі нашого національного життя.

До цеї праці закликав Народний Комітет без виїмку всіх членів українського громадянства а в першу чергу своїх мужів довіря, щоби підняли почин до

відновлення і уґрунтовання українського громадянського життя в усіх повітах Галичини.

Передовсім піднесено в тім обіжнику, щоби в кождім повіті істнувала і правильно пряцювала наша повітова орґанізація політична, бо це було потрібне з огляду на співділання з нашими верховними політичними чинниками, як також з огляду на поширювання і скріплювання українського духа в народних масах кождого повіту та з огляду на інформовання військових і політичних властей про наші загальні і місцеві потреби, а вкінци з огляду на потрібну оборону наших національних прав і на оборону прав наших громадян.

Далі підніс Народний Комітет справу поширювання української преси в краю, та закликав наше громадянство, щоби занялося збиранням матеріялів про потреби кождого повіту та матеріялів до історії наїзду і еміґрації.

Народну Канцелярію провадив тоді секретар Народного Комітету д-р Степан Баран.

19. Протести американських Українців проти посягань на Східну Галичину.

В американській „Свободі“, та за нею в інших українських часописах Нового Світа — того часу, в другій половині р. 1915, — знаходимо рішучі протести проти ворожих плянів що до Східної Галичини. Застереження ці і протести тим важнійші, що вони вийшли від наших заморських братів, котрі за свою прихильність для центральних держав у цій війні терпіли чимало прикростей від американсько-анґлійських кругів.

„Всесвітна війна, — сказане було в тих протестах, — котра між іншим тому ведеться, що Росія хоче, аби вся Україна належала до Росії, — ця страшна війна може принести галицькій Україні те, проти чого наші предки пятьсот літ билися, а іменно: прилучення до Польщі.

„Не лише, що польські політики за тим побива-

ються і в Австрії і Німеччині,[61]) але навіть безсторонні люде, котрі пишуть про Галичину кажуть, що чи Росія чи Австрія виграє, то може статися, що ціла Галичина буде прилучена до будучої польської держави.

„Ми всі знаємо, чого українська часть Галичини сподівалася і все ще жде; знаємо, за що цвіт нашого народу клав і кладе голови в боротьбі з російською армією.

Чи за те, щоби Перемишль, Львів і Коломия були під польським королем? Якби ми того хотіли, то нас наші діти і правнуки в гробі проклинуть!

„Ні, Українці жадали і жадають розлуки з Польщею. Кожда українська партія з серця бажає Полякам, щоби на корінній польській землі у Тарнові, Кракові і Варшаві і у Познані повстала самостійна польська держава, але всіми силами і всіми способами ми боронилися і будемо боронитися проти того, щоби до Польщі належала Східна Галичина.

„Тут, у вільнім краю Вашінґтона, ми українські еміґранти й американські горожани годимося для цеї спільної справи та разом підносимо голос і даємо світови знати, що Східна Галичина не хоче бути польським краєм. Даємо світови знати, що в імя демократії і в імя мира між польською і українською нацією — Східна Галичина не може бути польським краєм“.

20. Український Сойм в Америці.

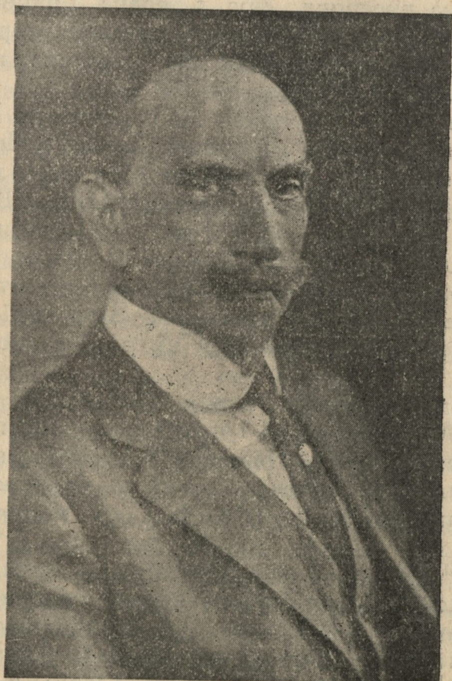
Перший раз від часу української еміґрації в Америці зїхалися представники українського народу, без огляду на особисті, партійні та реліґійні переконання,

[61]) Володислав Леопольд Яворський, голова польської орґанізації: Naczelny Komitet Narodowy в Кракові, що стояв по стороні центральних держав, обізвався на тему національної автономії для нас. З другого боку: д-р Павло Рорбах мав виклад дня 18. падолиста 1915. р. у віденській „Уранії“ на тему: Росія, Україна і світова війна. Реферат з цего викладу уміщено в „Ділі“ з 3. грудня 1915. р.

Епископ Сотер Стефан Ортинський

на національну раду. Побіч себе засіли ці, що ще до недавна уважали себе противниками. Всіх їх звела разом одна ціль: спільна праця в Америці і ратунок рідного краю.

д-р Володимир Сіменович

Наради Українського Сойму в Ню-Йорку зачалися дня 30. жовтня 1915. р. привітною промовою д-ра Володимира Сіменовича, голови Передсоймового Комітету.

Опісля відбувся вибір президії. Предсідником вибрано д-ра Вол. Сіменовича, — заступниками: Дмитра Капітулу, Івана Артимовича, Бородайкевича і Ковтуна;

секретарями: Богдана Дуткевича, Михайла Бєлю і Федюшку.

По виборі президії предложив Мирослав Січинський звіт з діяльности Передсоймового Комітету.

Потім на внесення д-ра Степана Гриневецького порішено розширити програму соймових нарад і продовжити їх на другий день. До уложення програми вибрано окрему комісію.

З черги виголосив привіт від поступових Москалів п. Окунцов, редактор „Русского Слова" з Ню-Йорку. Дальше сказав кілька привітних слів гість з Канади, висланий українськими соціялдемократами з Вінніпеґу.

Опісля виголосив реферат на тему змагань України до волі Мирослав Січинський.

По промові Січинського виголосив реферат д-р Семен Демидчук, представник Загальної Української Ради у Відні, про 1914/15. рік на австрійській Україні.

В часі пополудневих нарад прийшли на салю запрошені Американці і представники чужих народів: Москалів, Поляків, Чехів, Німців, Литовців і Жидів. Їх привитав довшою бесідою по анґлійськи п. Ж. Бачинський. Гості відповідали на привіт.

Іменем Чехів промовив редактор д-р Лоса. З великим запалом для української справи говорив провідник Литовців д-р Шлюпас. Дуже прихильну промову для українського народу виголосив начальний редактор Ню-Йорського дневника Освальд Гаррісон Віллярд.

По скінченні привітів перервано наради соймові і тоді відбувся величавий похід вулицями Ню-Йорку. В цім поході взяло участь около десять тисяч народу. Похід провадив М. Угорчак як гетьман і отамани: Куїловський, Книгиницький і Корнат. Загальну увагу Американців звертала на себе несена на чолі походу величезна таблиця, на котрій виписане було в анґлійській мові, хто ми і чого бажаємо і 12 менших таблиць в поході з всілякими кличами.

В перших рядах походу ішов відділ дівчат і жінок в українських народних строях, витаний оплесками Американців, котрі з великим заінтересованням приглядалися походови.

Святочний концерт в честь гетьмана Івана Мазепи відбувся вечером. Учасників було до 4.000, а ще стільки вернулося домів з причини браку місця.

Привітну промову про значіння повстання гетьмана Івана Мазепи проти Московщини виголосив д-р Семен Демидчук.

Другий день нарад сойму отворив предсідник д-р Володимир Сіменович, по чім вибрано верифікаційну комісію, яка мала провірити леґальність виборів.

Референт комісії Іван Ардан поставив внесок на розширення Загального Українського Комітету і виказав обовязки будучої національної орґанізації, яка мала-би обняти цілість нашого національного життя в Америці. Над способами праці вивязалася дуже оживлена дискусія, яка трівала до полудня.

Потім проголошено вибір Загального Українського Комітету, з 22. членів: Іван Ардан, Іван Артимович, Михайло Байдюк, Жигмонт Бачинський, Іван Бородайкевич, Евген Василенко, Лев Весоловський, Степан Гладкий, Наталія Гриневецька, д-р Степан Гриневецький, Петро Задорецький, Дмитро Капітула, Володимир Лотоцький, Володимир Малієвич, Василь Момрик, Омелян Ревюк, д-р Володимир Сіменович, Мирослав Січинський, Осип Стеткевич, Юрій Хиляк, Семен Ядловський, Ілля Чорний.

По виборі наступили внесення послів, що порушували незвичайно богато пекучих питань національного життя в Америці і потреб старого краю. По вичерпанні внесень наступило відчитання резолюцій, які соймові посли і гості вислухали стоячи.

Наперед поставив резолюції в справі становища Українців до світової війни Володимир Лотоцький, та опісля поставив резолюції що до внутрішної політики і діяльности американських Українців і їх відношення до України Мирослав Січинський.

Резолюції принято однодушно.

По відчитанні резолюцій заприсягнув предсідник д-р Володимир Сіменович членів Загального Українського Комітету, що будуть все стреміти до здобуття волі України, а опісля те саме приречення зложили усі посли. Все те відбулося серед такого одушевлення і піднесеного патріотичного настрою, який дійсно буває тільки у великих історичних хвилях на нарадах, де важиться доля народів.

Серед того настрою, при звуках національного гимну, розходилися посли домів, повні надії, що соймові наради будуть посівом для великого діла на американській Україні.

21. З нагоди річниці вимаршу У. С. С.

До
Хвальної Боєвої Управи
для Президії Загальної Української Ради
у Відні.

„На вислану з нагоди річниці вимаршу У. С. С. в поле депешу до Цісарської Канцелярії отримали ми відповідь; залучаємо відпис нашої депеші і відповіди для евентуального опублікованя в пресі".

Місце постою дня 21. вересня 1915.

За полкову Управу
Гриць Коссак
полковий отаман У. С. С.

печатка
2 залучники

Управа полку У. С. С.

Хатки, 20/IX. 1915.

Полковий приказ ч. 13.

З нагоди річниці вимаршу У. С. С. в поле вислала Полкова Управа до Його ц. і к. Величества слідуючу телеґраму:

„Militärkanzlei Seiner k. u. k. Apostolischen Majestät — Wien.

Anlässlich des Eintrittes in das zweite Jahr der ununterbrochenen Kämpfe gegen den Erbfeind der

Monarchie und der ukrainischen Nation bittet das Kdo des k. k. ukrainischen freiwilligen Ssitsch Schützenregiments die Gefühle unwandelbarster Treue und äusserster Hingebung bis zum letzten Blutstropfen Seiner Majestät zu Füssen legen zu dürfen.

Gregor Kossak, Rgmtskmdt.

На сю депешу наспіла слідуюча відповідь:

An Obst. Gregor Kossak
Kmdt. des freiwill. Ukr. Schützen Reg.

Seine K. u. k. Apostolische Majestät geruhten die Huldigung der tapferen ukrainischen Schützen mit huldvollstem Danke entgegenzunehmen, entbieten dem braven Rgm. allerhöchst Seinen Gruss und wünschen ihm schöne Erfolge im Kampfe für das Vaterland.

Marterer Fmlt.

Сі депеші належить стрілецтву відчитати і вписати до книг курінних і сотенних.

Писав

Ів. Іванець
хорунж.

Гриць Коссак
полковник У. С. С.

22. Становище Загальної Української Ради у Відні супроти грядучих подій [62]).

„Загальна Українська Національна Рада очікує, що з української східної Галичини у звязку з австрійською монархією буде створена окрема провінція з політично-правною самостійностю. Вона ожидає також, що окуповані українські области Росії, до котрих вже належить Холм як також Волинь, будуть відокремлені від польських областей і в ніякій формі не будуть з ними злучені.

а). По думці цего ожидання, мусілаб вже тепер в Галичині бути створена переходова стадія, через зміну дотеперішної системи. Передовсім требаби до осягнення цего ула-

[62]) Пропамятне письмо з заміченнями з приводу останних подій, уложене як представлення до відносних урядів і установ.

дити український університет у Львові, притягнення українських особистостей до політичної адміністрації, (український віцепрезидент намісництва, усунення з уряду ворожо успосібленого віцепрезидента галицької краєвої Ради шкільної пана Дембовського, покликання українських шкільних інспекторів), перенесення українських урядників з західної Галичини до східної, знесення автономних повітових урядів, повне узглядднення української урядової мови, привернення українських написів на всіх урядових будинках.

б). В окупованих областях Росії (Холм, Підляше і ін.) треба негайно призначити українських урядників до адміністрації, видавати українські часописи, відчинити українські школи, та церковне питання управильнити згідно з потребами тамтейшого українського населення. Український леґіон повинен бути в ті области перенесений на місце польського леґіону.

Загальна Українська Національпа Рада добачує тільки у переведенні сих постанов можливість розвіяння побоювань українського населення відносно його будуччини і разом з цим скріпити австрофільський настрій в дальших українських областях та цілковито зломити вістря російської пропаґанди між Українцями.

Узасаднення.

Загальна Українська Національна Рада відбула в останних тижнях жовтня цілий ряд засідань, в котрих брали участь побіч членів Національної Ради, також пробуваючі у Відні українські парляментарні і соймові посли. Предметом дебати було сучасне положення в Галичині і відносини в окупованих українських областях Росії (Холм, Підляше, Полісся і Волинь).

Так президія Національної Ради як також президія Союза визволення України, дали на підставі звітів (які мали до своєї розпорядимости) вияснення на численні до них звернені запити.

В тій дуже живій дебаті, узнано згадані пояснення одноголосною постановою Національної Ради зовсім невдоволяючими, — причім зазначено, що це не є звернене проти президії, але що ті пояснення зовсім не є в силі усунути сильного огірчення присутних супроти правительства і тих чинників, котрі є відповідальні за розвиток подій в Галичині і в ново окупованих провінціях.

Отсю постанову узасаднювано слідуючим:

I. Східна Галичина.

А). З Галичини повернувші посли повідомляють, що положеннє українського населення там не лиш з економічного, але також з національного (політичного) боку є гірше, як було перед війною.

а). Господарська допомогова акція у східній Галичині поступає дуже повільно і без видимих успіхів. Навіть допомогова акція перед війною поступала швидше і успішнійше як теперішна ратункова акція в виду величезних воєнних шкід і непомірного лихоліття. Головна причина цего сумного явища лежить в цім, що провід у відбудові краю і у допомоговій акції не повірено ц. к. правительству при рівномірній співучасти сільсько-господарських орґанізацій, але в дійсности віддано галицькій автономії, котра провадить сю акцію передовсім з узглядненням польських інтересів.

Замісць помагати українському селянському населенню при обробленню його ріллі через достарчення живого і мертвого господарського інвентаря та зерна, — силують його перше землю дідича обробити, а свою власну оставити необробленою. Навіть не постаранося достаточно про це, щоби в спалених селах побудувати захисти на наближаючуся зиму, та шоби дотичне населення заосмотрити в середники поживи.

б). Права української мови в урядах (в адміністрації зелізниць і почтовім та телеґрафічнім обороті), котрі перед війною все таки, хоч також часто лише

спорадично і невистарчаючо були узгляднювані, є тепер по повороті польського урядництва до цих урядів силою факту знесені.

Українські написи на державних будинках, зелізничих двірцях, навіть карти їзди, котрі знищили Москалі, не є знова привернені, але навіть ті, котрі єще Москалі полишили, є усунені.

Про уживання української мови в урядах нема вже сліду, а сторони, котрі в справах воєнних чинитьб, воєнних шкід, допомог навіщеним лихоліттям і ін. звертаються до властей в своїй мові, в більшій части трактуєсь нечемно.

в). Українські громадські управи, хоча вони в часі російської влади поводилися бездоганно, є по найбільшій части розвязані, та в українських селах настановлено ґерентами Поляків, котрі самовладно і часто провокуючо виступають супроти українського населення.

г). Як відомо, була часто в наслідок неорієнтації, як також в наслідок свідомої, подіям не відповідаючої інформації військових властей з боку політичних урядників, безчисленна кількість осіб української нації арештована зараз на початку війни, та всі ті політичні урядники, котрі давали війську ці неправдиві інформації, находяться тепер знова на своїх становищах, непокарані за своє поступовання.

Українське населення у східній Галичині, котре підчас російської інвазії було свідком, як велике число польських урядників жило в тім часі в найліпшім порозумінню з російськими начальними особистостями, мусить тепер зі здивуваннєм бачити. що ті урядники дальше остають на своїх становищах, та часто терпіти від їх переслідувань.

д). Цілий ряд шкільних інспекторів для народних шкіл східної Галичини перенесено до ґубернії люблинської а їх становища у східній Галичині обсаджено „Поляками“.

е). Як відомо, було вже перед війною число українських урядників у всіх відділах адміністрації східної Галичини дуже мале, — війна зажадала покликання

богатьох з них до військової служби а польські урядники були звільнювані від військової служби як конечно потрібні, — чого до українського урядництва не примінювано, так. що тепер майже нема чинних українських урядників у східній Галичині.

II.

В окупованих українських областях Росії, складаються відносини подібно, — по звідомленням, що звідтам прибувають.

а) Границі холмської ґубернії з року 1912, котрі покриваються з границями оселення українського і польського населення, є знесені а натомісць привернено старі національно помішані округи, котрі є по думці польської політики і до котрих Поляки стремлять.

б). Нема ніяких звідомлень, щоби в адміністраційній службі в окупованих провінціях, були чинні також українські урядники, донесено однак, що так в міській адміністрації як також в інших, лише Поляки і спольонізовані Жиди є допущені до урядів.

в). Ґенеральний ґувернер барон Діллєр видав свою відозву лиш в польській і німецькій мові.

г). Його заступник полковник Гаузнер, виразився в сей спосіб в своїм інтервю, що з цего можна заключати, що навіть Волинь малаб бути прилучена до нової Польщі.

д). Так в Холмщині як і на Волині мали польські леґіонери насильно переміняти українські церкви на польські.

е). Нігде не спричинено видавання українського часопису, натомість виходить, — наприклад в українськім Луцьку часопис в польській, німецькій та російській мові.

III.

Цілий ряд політичних подій разом з висше описаним скріплює дуже песимістичні погляди Загальної Української Національної Ради.

а) В пресі є кождий натяк про можливість оснування власної української держави із здобутих українських країв, заборонений цензурою, — з другої сторони, трактування теми про створення окремої польської держави, хочби вона мала обминати польські области а навіть українські области Австрії, не є цензурою нарушене (статті професора Яворського і графа Андрассі в „Neue Freie Presse").

Польська преса нападає українську націю очерненнями про зраду і подібним, — сі публікації перепускає цензура, а оборона Українців навіть проти Поляками уплянованого відірвання української области Галичини від Австрії, є недозволена.

б). Польська депутація шляхти, польські епископи і презес польського кола та польські члени палати панів явилися в часі війни перед монархом, а ні одна українська особистість не мала щастя, бути принятою цісарем в тім часі.

в). По офіціяльному комунікаті мав цісар заявити презесови польського кола, що іменування ґенерала намісником в Галичині відповідало військовим зглядам і зовсім не означує нарушення дотеперішного становища Поляків в Галичині.

г). Побільшенню польського леґіону не робиться ніяких трудностей, противно, це попирається, а всі спроби, український леґіон побільшити, стрічаються у відносних міродайних чинників з безпосередною відмовою."

Відень, в жовтні 1915.

23. Справа шкільництва на північних українських землях, 1915-1916.

По наших безнастанних домаганнях оголошено розпорядок начального команданта австро-угорської армії архикнязя Фридриха з 17. жовтня 1915. р. про шкільництво в окупованих краях, що доповняв розпорядок з 7. марта 1915. р. про ці справи. Між іншим вирішено справу уживання української мови в школах в такий спосіб:

„В округах воєнного ґенерал-ґубернаторства на схід від східної границі округів Любартів, Люблин і Янів уживається на розпорядження військового ґенерал-ґубернатора українська мова як викладова в тих публичних школах, в котрих української розговірної мови уживає більшість дітей, для котрих має служити школа.

Російські діялєкти не уважається за українську мову в розумінні попередного уступу".

Відтак забезпечується права українських меншостей: на випадок, як заведено в школі іншу викладову мову, а знайдеться сорок дітей, що уживають української мови, — то для них на зарядження ґенерал-ґубернатора отвирається науку в українській мові. Такі самі права признано меншостям німецьким і польським.

Та в дійсности тих розпорядків не виконувано і тамошне населення нарікало на австрійського підполковника Брікнера за те, що він не допускав до закладання українських шкіл.

Те саме ділялося на Підляші, де „слідами польських леґіонів" усувано навіть українські церкви, перемінюючи їх на польські костели [63]).

Але українця Гната Мартинця заіменували австро-угорські військові власти комісарем Володимира Волинського і там його заходами повстали українські школи.

До цего дійшло таким способом, що з початком грудня 1915. р. покликала військова окружна команда у Володимирі Волинськім інваліда офіцира Гната Мартинця на посадника міста Володимира Волинського, іменуючи його офіціяльно правительственним комісарем. Гнат Мартинець покликав до управи міста прибічну раду, зложену з Українців, Поляків і Жидів, але в дійсности він сам вів управу міста та завів там взірцевий порядок відносно апровізації і санітарних уладжень для поборювання пошесних недуг, як також запровадив електричне освітлення міста.

[63]) Пр. пор. „Діло" з 21. жовтня 1915.

Відтак він почав видавати оповіщення „Городської Управи“ в трьох мовах: німецькій, українській і польській. Комендантом окружної команди став тоді поляк Домбровецкі і він став робити перепони українській мові, але Гнат Мартинець таки удержався при своїм, бо видимою працею дав він доказ, що

Гнат Мартинець

йде на руку військовим властям, а як Українець хотів поширити українську пропаґанду на хосен Австрії.

Тоді приділено до тамошної окружної команди також четаря У. С. С. Миколу Саєвича зількома стрільцями, а до Ковля сотника Дмитра Вітовського, як вербункових офіцирів, та вони разом

з Гнатом Мартинцем зачали наладнувати українське шкільництво. На передмісті Володимира Волинського „Риловиці“ відновили чотироклясову школу з українською викладовою мовою та на перших учительок покликали зі Львова: Савину Сидоровичівну, Теодору Ліщинську і Гайдучківну та місцеву Масюківну. Тимчасом прибуло там більше українських стрільців і ці розійшлися по повіті, щоби засновувати українські школи, так що згодом було там вже двайцять українських шкіл. Рівночасно у Ковельському повіті наладнано також до двайцяти шкіл всенародних.

Окружна команда ставилася до наших шкіл неприхильно, бо таке становище піддержував полковник Домбровєцкі. Референтом шкільництва заіменовано інспектора зі Старого Самбора Михайла Соколовського, українця, але він не поставив ні одного внеску на переняття котроїсь з наших шкіл на етат австрійської адміністрації. Тому у Володимирі Волинськім основувалася самочинно наша Повітова шкільна рада, до котрої увійшли: свідомий українець Евген Черановський, місцеві учительки і четар Микола Саєвич, а головою був Гнат Мартинець. Видатки удержання українських шкіл покривали вони фондами, добутими з міста Володимира Волинського та датками нашого громадянства на волинські школи.

Такою роботою зєднували вони симпатії населення. По селах пішли вистави шкільної дітвори, що зацікавлювали українське населення. Почин вийшов з Володимира Волинського, де наші учительки дали концерт в честь Шевченка, який повторювано в інших місцевостях. Лунала українська пісня та дітвора виступала в українських народних строях, а це мало велике враження й на чужинців.

Опісля прийшли дальші сили учительські: Парахоняківна, Володимира і Кекилія Волянські, Бігунівна, Стециківна, Саввичівна, Дідик, Смулка, Кузьмич, Романків, Горянський, Вербяний, Богдан Вахнянин і Микола Угрин...

Гнат Мартинець причинився також до цего, що в грудні 1916. р. опорожнено церкву Володимирського

собора, котру окружна команда уживала на маґазин збіжа і тютюну, та займився упорядкованням бібліотеки собора...

З днем 15. квітня 1917. р. звільнено Гната Мартинця з уряду посадника міста Володимира Волинського і перенесено до Люблина. Др Луць Мишуга, що був приділений до городської управи, зібрав був около півтора тисяча підписів місцевого населення, головно жидівського, на просьбі до цісаря, щоби Гната Мартинця полишити бурмістром у Володимирі, — одначе безуспішно. Заздре око шефа цивільної адміністрації в Луцьку, — Поляка, не могло стерпіти живої діяльности для української пропаґанди.

24. Австро-угорська військова управа в занятих областях російської України.

„Відень, 3. падолиста 1915.

У відповідь на пропамятні письма, якими Загальна Українська Рада звернулася була до ц. і к. начальної команди армії (начальної команди етапів) в справі береження прав українського народу в Холмщині, а саме у визначених 1912. р. округах Холмської ґубернії, — висловив намісник Галичини ґен. піхоти Колярд на бажання ц. і к. начальної команди етапів по мисли рескрипту міністра внутрішних справ з 2. жовтня 1915. р. ч. 20289/M. I. подяку Загальній Українській Раді за предложений спис осіб української народности, здібних до адміністраційної служби в окупованих частях Росії, замічуючи рівночасно, що ц. і к. військову управу в окупованих краях ведеться всюди з найбільшою справедливістю і безсторонністю, без огляду на релиґійні, суспільні або національні ріжниці. Дбається головно о те, щоби забезпечити добробут, а особливо, щоб удержати людність, допильнувати її поправне поведення та зберігти спокій і лад. Військова управа стоїть виключно на австро-угорськім становищі. В справах язикових заходиться вона коло того, щоби безпосередні зносини ц. і к. команд з людністю не зазнавали ніякої шкоди і щоби мешканці

окупованих країв могли доходити своїх прав у рідній мові. Саме для осягнення сеї ціли в кождім конкретнім случаю застерігає собі ц. і к. начальна команда етапів користування в мірі потреби поданими її до відома особистими датами. Заряджена начальною командою етапів охорона язикових прав українських сторін розтягається не тільки на округи Холм, Грубешів і Томашів, а обіймає також округи Красностав, Замостє і Білгорай, отже всі округи колишної Конґресової Польщі, на схід від східної межі округів Любартів, Люблин і Янів. Остаточне рішення що-до розмежування території і орґанізації урядів, застерігає собі ц. і к. начальна команда етапів на будуче".

* * *

Кермуючись означеними начальною командою армії принципами в язикових і національних справах, видала підчинена їй ц. і к. етапова команда другої армії (Бем Ермолі) дня 22. вересня т. р. ось-який розпорядок до підданих собі орґанів:

„З огляду на розширення ц. і к. військової управи на области, заселені Українцями, заряджується отсе для округів Конґресової Польщі, положених на схід від східної границі округів Любартова, Люблина і Янова:

„В зносинах з українськими сторонами належить уживати української мови.

„Прилюдні оголошення подається також в українській мові.

„Громади і громадські суди можуть довільно установляти українську, польську або німецьку мову своєю урядовою мовою і означувати розміри, в яких будуть уживати інших мов.

„Ц. і к. команди і власти мусять крім прошень і дописей в польській і німецькій мові приймати так само прошення і дописи в мові українській.

„На скільки уживання кирилиці є в уживанні української мови обсаджених областей і творить характеристичну національну признаку сеї мови, належить провірити і вияснити на основі розвідів про язикові

відносини, зосібна належить се зробити що до уживання людністю української мови в письмі. Коли буде готовий достаточний погляд на відносини населення, належить про все те предложити як найточнійший звіт".

25. Стрілецтво до Загальної Української Ради.

„Ц. к. Українські Січові Стрільці ч. 1. Місце постою 11. падолиста 1915.

До

Загальної Української Ради на руки Вп. п. Президента д-ра Костя Левицького у Відні.

В полевих ямах і ровах застало нас письмо З. У. Р. з 28. жовтня 1915.

Устами З. У. Р. пригадує нам ціла наша суспільність 14 місяців тяжких надлюдських трудів; морозні, люті ночі в Карпатах; прошибаючі холодні вітри в рідних степах; жорстокі наступи; гори трупів; кров і сльози, що потоками, ріками лється без впину.

Ми пішли в сю світову заверуху лиш тому, щоби наша Україна в часі сего всесвітного, смертельного спору могла проголосити, що є і хоче бути, хоче мати своє місце під сонцем.

Коли що трівожить нас, то лиш ся думка, чи жертва крови принесе користь Україні, чи ті могили наших товаришів, найкрасших синів України, які виростають слідом за нами від далекого Закарпаття аж до подільських степів, — причиняться до поправи незавидної долі нашого народа, приспішать зірвання з рук України ганебних кайдан неволі.

І коли найвисша теперішна українська орґанізація каже нам, УСС., що жертва стрілецтва для України не є без значіння, що заважить на її будучій долі, то сим пересилає нам найкрасшу розраду, то тим найкрасше додає нам сили до дальших трудів, терпінь, тихих а кровавих жертв.

Ми такі спрагнені того слова розради, що чути його хотіли-б ми не лиш у свята, а як найчастійше

в кождій новій фазі переговорів в національних справах, в кождім моменті, чи він для України ясний чи прикрий. Тому така радість тут повстала, коли розійшлась була чутка, що для постійного інформовання У.С.С. про стан української справи буде З.У.Р. удержувати при нас свою постійну делеґацію.

Тепер підписана начальна старшина У. С. С. сердечно дякує передовсім Президії, а рівно також цілій З. У. Р. за привіт і признання та заявляючи іменем цілого стрілецтва, що душу і тіло віддамо для добра, слави і волі України, просить рівнож З. У. Р., щоби одностайне, сміло і рішучо добувала життєвих прав для України.

Нехай жиє З. У. Р.!

Нехай жиє Україна!

Гриць Коссак, полковник У. С. С. — Семен Ґорук, к. отам. І. кур. У. С. С. — Василь Дідушок, кур. отам. ІІ. кур. У. С. С. — Василь Панчак, полковий адютант.“

26. Загальна Українська Рада у Відні Українським Січовим Стрільцям.

Загальна Українська Рада видала отсей відзив до українських січових стрільців у відповідь на їх привіт:

„Українські Січові Стрільці!

Загальна Українська Рада як репрезентація цілого українського народа, — без огляду на партійні ріжниці, на межі краю і на кордони держав — уважає своїм обовязком промовити від українського народа до Вас, найкрасших його Синів, справдішних борців за його долю і волю.

Від самого початку війни глядить наша суспільність на українське січове стрілецтво з найбільшим подивом, щирою вдячністю і правдивою гордістю.

Ви молоді високоідейні Сини наші і Брати, що з вибухом війни стали на перший поклик в рядах українських січових стрільців, що від самого початку перенесли стільки трудів і тяжких хвиль та пережили стільки прикрих недостач і розпучливих розчарувань,

а про те все не впали на дусі, не стратили запалу до святої справи і не знизили прапору, — Ви заслужили собі на правдивий подив і щиру вдячність сучасних і грядучих поколінь!

Незломними і непохитними рядами Ви йшли туди, куди кликав Вас голос глибоко відчутого і добре зрозумілого обовязку супроти України!

В обороні прадідної землі, прав і вольностей, освячених кровю і смертю народних мучеників та зрошених потом народних робітників — Ваші Товариші віддали своє життє, — Ви дальше проливаєте свою кров!...

Се доказ, як цінити вміє український нарід добро свободи і культури, — придбання довголітної праці! В обороні тих високих суспільних дібр уміють Українці жертвувати своє найвисше власне добро!

Отсе неоцінена вкладка в нашу власну душевну скарбону і цілюще жерело, що обновляє нарід, родить в нім довіре до себе, будить самопошану та підносить на ті високости, звідки ясно бачиться ціль і до цілі прямується твердо простими шляхами!...

З запалом і саможертвою Ви пішли проти відвічного ворога, що неволить міліони українського народа, що хоче сей нарід стерти з лиця землі. Ви пішли, щоб у крівавій боротьбі добути волю міліонам, щоби з поля пожарів і смерти принести Україні волю!

У Вас віджили давно минулі дні слави українського народа, через Вас повернули часи визвольних воєн України, у Вас воскрес дух Хмельницьких, Мазепів!

На сторожі долі українського народа Шевченко поставив огненне, пророче слово, — з Шевченкового слова виросли Ви, борці за долю і волю України, і на сторожі поставили своє тверде зелізне діло! З того діла, з крови і кости українського січового стрілецтва виростає нова Україна'

Україну свободолюбну, що змагає до ідеалів демократії, правди і справедливости, Ви вивели на світову арену, поставили перед ареопаґ народів культурного світа — як молоду відроджену, кріпку силу, що заставляє ворогів до розрахунку, жадає назад

загарбаного, зрабованого та хоче жити новим, вільним, широким життям!...

Ви дали доказ, що український нарід не зрікся своїх прав до самостійного життя та має волю і силу вибороти собі ті права кровю і зелізом!

Ви доказали, що століття тріваюча неволя не знизила українського народа до ряду покірних рабів, бо український нарід видав з себе Вас, своїх борців за волю. Ви доказали, що Українці не хочуть і ніколи не можуть бути союзниками темряви, назадництва і деспотизму, що до останної краплі крови будуть боронити дорогоцінних скарбів вселюдського поступу, свободи і рівноправности народів перед загарбуючою рукою московського царату!

Своїми крівавими слідами Ви визначили шлях в будуччину українському народови. шлях до волі і незалежности. Ваша завзята геройська боротьба на полях огня і смерти вінчає Вас лаврами воєнної слави, а українському народови добуває місце між народами Европи. Через се душа українсько народа з Вами, через се Ви найблизші і найдорожші його серцю. Кожде Ваше діло входить в історію України, бо Ви зрозуміли велику одвічальність за се, чого піднялися, і доказали, що до сих високих завдань доросли.

Ваші останні бої, світлі побіди сяють для живих блиском невмиручої слави, а тим, що полягли, придбали святу вічну память од рода в рід,— український народ сповняють гордістю і родять в його душі нові ясні надії!...

Тому Загальна Українська Рада дякуючи Вам, дорогі Брати, за Ваш привіт, щиро поздоровляє Вас з Вашими блискучими успіхами, шле Вам сердечний вислів признання і подяки та знад синього Дунаю кличе за Вами вслід: „Ще не вмерла Украïна!“

27. Пропамятне письмо Загальної Української Ради про заснування українського університету у Львові, 1915. р.

„Найважнійшою культурною потребою української нації є заснування українського університету у Львові.

Рівноправність української мови в уряді, школі і церкві стає пустим словом, як українська нація не має осідку культури, що підносить розвій української науки, письменства і штуки та дбає про вибразовання українських урядовців, професорів, духовників і т. і.

На шляху до культурної нації заснували Українці вже в XVI. столітті власними силами, Академію в Острозі, та в XVII. столітті славну Могилянську Академію в Київі, що на жаль досі живе в російськім університеті в Київі. На підставі Гадячської Унії з 1658. р. мали бути на Україні дві академії (університети). Але постійно ведена боротьба з польського і російського боку проти української культури знищила ті високі школи або їх відчужила українській нації. І так ц. к. університет цісаря Франца у Львові, призначений австрійськими володарями передусім для Українців, спольонізовано і через те здержано наукове і культурне життя української нації, — що тільки могло прислужитися інтересам російського уряду і його галицьких емісарів.

Тому австрійські Українці борються від року 1901. про здобуття свого університету.

За численними етапами цеї боротьби слідкувала ціла російська Україна, з великим співчуттям. В році 1912, як цісарським посланієм, переданим українській парляментарній репрезентації, заповіджено близке здійснення цего найважнійшого культурного бажання української нації, прийшли до української парляментарної репрезентації сотки привітів з Катеринослава, Київа, Харкова, Полтави, Одесси і і., отже зі всіх областей російської України з безчисленними підписами українських патріотів усіх станів.

Питання українського університету у Львові є одним з найважнійших питань, що займає українську науку і публіцистику в Росії, від десяток років.

Нема отже сумніву, що основання українського університету у Львові австрійським правительством

буде для всіх Українців в Росії, а особливе для всіх образованих цеї нації, епохальною подією, що сильно піднесе зростаюче вже австрофільство. Українці в Росії переконаються безумовно, що всі помовлювання, які з російського боку поширюються про становище Австрії до українського питання, не мають ніякої підстави, та що австрійсько-угорська держава є одинокою, в котрій українська нація може не тільки без перепон культурно розвиватися, але зазнає єще від її правительства поперття і підмоги у цім розвою. Успіх такого кроку мож назвати незвичайним, бо цей остаточно приєднає симпатії цілої української нації в Росії на хосен осередних держав.

Та в теперішному часі має домагання Українців в Австрії: про оконечне створення того, всіми верствами їх народу горячо бажаного осідку культури, єще більше оправдання, коли перед коротким часом, в дні 15. падолиста ц. р., союзні армії дали Полякам у Варшаві їх польський університет і технічну академію.

В цім випадку ішло про це, щоби на окупованій области — замісць російської високої школи поставити польську, а ми, австрійські Українці, просимо о нічо інше, як про віднову університету, заснованого вже цісарем Францом для нас Українців, на австрійській території в місті Львові.

Відновлення українського університету у Львові — сповнить не тільки сердечне бажання російських Українців і дасть притягаючу силу для них, але узглядить також реальні потреби австрійських Українців.

Щоби стати культурною нацією в повнім значінні цего слова; щоби розвіяти останні сумніви про самостійність української нації та щоби рішучо покласти кінець руссофільським затіям, мусять Українці Австрії-Угорщини одержати осідок для плекання їх національної культури. Штучне припинювання приросту льояльної супроти держави і національно думаючої

української інтеліґенції, — що досі тривало через недостачу національного університету — має перестати. Українська студіююча молодь, що досі через шикани всепольських професорів рік річно сотками відчужувалась на завсігди від студій університетських, має дістати спромогу, від тепер студіювати без перепон, щоб бути підпорою австрійської ідеї державної і української нації. Тільки з українського університету у Львові вийдуть урядовці, професори і священики, котрі достойно будуть заступати австрійську ідею державну на північнім сході монархії та українським патріотизмом зоружені, творити будуть кріпке заборolo проти всяких аспірацій Росії, в будуччині.

Тільки український університет у Львові зможе навернути студентів з російської України на шляхи австрофільської орієнтації.

А основанні українського університету у Львові не стоять ніякі перешкоди на дорозі. Перед вибухом війни було на університеті у Львові інскрібованих понад 1.500 студентів української народности.

Габілітаційних сил нам не бракує, а катедри, на котрі сим часом нема відповідних кандидатів — габілітованих, можуть бути обсаджені професорами і суплентами української або ученими німецької народности, що схотять присвоїти собі українську мову.

Осідком українського університету може бути тільки Львів, що є природним містом столичним української території в Австрії, історичною резиденцією давних українських князів і королів, — та найбільшим містом і найважнійшим культурним центром цілої західної України, котрий своїм значінням може іти в порівнання тільки з Київом

З уваги на всі наведені обставини ставить Загальна Українська Рада наглячу просьбу, щоби найвисшою постановою розпоряджено: основання у Львові університету з українською мовою викладовою та активовання тогож університету в як найкоротшому часі.

Відень, в падолисті 1915. року.

Д-р Кость Левицький, д-р Евген Олесницький, Володимир Темницький“.

28. Українські Січові Стрільці пишуть з постою.

Для вияснення настроїв, що проявлялись від часу до часу в нашому Стрілецтві, подаю тут знаменне письмо, яке мені доручено з місця постою наших стрільців, з кінцем падолиста 1915. р.

До Загальної Української Національної Ради на руки її Президента Вп. П. д-ра Костя Левицького у Відні.

„І. Ми офіцири І. полку У. С. С., що стоїмо тепер в полі, повідомляємо отсим Хвальну Укр. Нац. Заг. Раду, що в найблищих днях починаємо через наші військові власти урядовою дорогою рапортів акцію, що має на цїли усуненнє з рядів стрілецьких нашого команданта полка Вп. П. кур. отам. Гриця Коссака.

До сьої акції спонукує нас:

1) Загально стрілецький інтерес,

2) Теперішні обставини.

II. Пригадуємо Хвальній Українській Національній Раді, що Стрілецтво зорґанізовано як „eine in der Nachhut der Armee haltende Abteilung mit politischer Aufgabe“.

Наспів час, що ми можемо до сеї цїли бути вже ужиті.

Наша думка в сій справі слідуюча:

1) або взяти Стрільців до етапової служби. —

Думаємо, що власти військові хотять нас до сеї служби ужити, тому, бо не дозволяють нам на поширеннє нашої орґанізації як чисто військової (тільки 2 курінї і 500 стр. в кадрі).

Не привязуючи, як з того виходить, до нашої орґанізації під зглядом мілітарним більшої вартости (600 людей в полі при теперішних обставинах хіба се нічо) не хотять нас,

2) або, — коли військові власти привязують вагу до нашого мілітарного ужиття, в такому разі хай дозволять рекрутовання на більшу скалю, доповнення наших рядів та орґанізацію висших одиниць (полків бриґад). Коли так буде, ми сповняти мемо задачу нам дану як слід і як це досі було. Нині ми і ніхто

не знає: що ми є. І робітничий відділ (Arbeiterab-teilung) і лінійний відділ, а найліпше ще промовляє нашим властям до серця — цілковито позбутися нас“.

Писано на постою 18/XI. 1915. Сушко Роман четар, Р. Дудинський сотник, З. Носковський сотник, Яримович Осип четар, Ю. Нестайко четар, Б. Гнатевич четар, д-р Іван Сіяк, Андрій Мельник сотник, Осип Навроцький четар, Ів. Кучабський хорунжій, Осип Будзиновський сотник, Т. Черник четар, Петро Дідушок кур. адют., Василь Дідушок кур. отам., Ілько Цьокан пров. офіц., о. Андрій Пшепюрський полковий духовник, Свістель Франц харч. в. р.

29. Реконструкція австрійського кабінету, з кінцем 1915. р.

На підставі відручних письм цісаря Франц Йосифа з 30. падолиста 1915. р. наступили ось такі зміни в кабінеті президента міністрів графа Карла Штірка:

Міністер внутрішних справ д-р Карло бар. Гайнольд, міністер торговлі д-р Рудольф Шустер-Боннот і міністер скарбу д-р Авґуст бар. Енґель уступили. Міністрів бар. Гайнольда і бар. Енґля покликав цісар на членів палати панів, — а міністрови д-рови Шустерови надав стан барона. Натомісць, кн. Конрада Гогенльоге Шіллінґфірста заіменував цісар міністром внутрішних справ; д-ра Карла Лєта, ґубернатора уряду почтової щадниці, міністром скарбу, та д-ра Александра Шпіцміллєра, директора австрійського кредитового Закладу для торговлі і промислу у Відні, міністром торговлі.

Розважуючи діяльність і заслуги уступаючих як також нових міністрів, мож сказати, що в політичнім характері і провідних лініях кабінету гр. Штірка не наступила ніяка зміна. Кабінет мав остати урядничим, що має на увазі добро держави, та адмініструє обєктивно і справедливо.

Та як би хтось запитався, чому цісар усунув попередних міністрів, то на це зложились всілякі причини. Міністер Гайнольд хотів стати намісником Мо-

равії і це виєднав; міністрови Енґлеви закидували, що він розуміється на фінансових справах, але не уміє вести міністерства фінансів, а нового міністра торговлі д-ра Шпіцміллєра треба було взяти, бо він мав широкі зносини зі світом торговельним і фінансовим. Такі були тодішні розважування.

Зокрема, з нових міністрів вернув до міністерської діяльности князь Конрад Гогенльоге, що був австрійським премієром в 1906. році та визначувався незвичайною чеснотою характеру і почуттям справедливости. Йому завдячували ми між іншими справами те, що віцепрезидентом намісництва у Львові опісля заіменував цісар бувшого радника міністерства внутрішних справ: Володимира Децикевича.

30. Ц. К. Українські Січові Стрільці. Полк ч. 1. до Загальної Української Ради у Відні.

Високоповажана Загальна Українська Рада на руки Вп. п. Президента д-ра К. Левицького у Відні.

„Теперішний стан стрільців (8. XII. 915.) є слідуючий:

В поли стоїть полк ч. 1. зложений з 2. курінів з 1259. мужви під командою 32. офіцирів.

В запасній сотни в Свистільниках є поверх 500. рекрутів, та около 300. мужви в кадрі.

Около 200. люда буде по ріжних військових шпиталях.

Розвинути сю силу на поважнійшу серед теперішних відносин, є річ прямо виключена, бо на дальшу рекрутацію нема призволу, рекрутація дітей низше літ 17. і старих висше літ 55. є з національного і мілітарного боку невказана і недопустима, вкінці на сих навіть до тепер звербованих військові власти сильно напосідаються, заповідаючи раз у раз перебір наших рекрутів та жадаючи від нас виказів стрільців обовязаних до ляндштурми, до якої в дійсности майже всі стрільці з огляду на свій вік належать.

Се ділає на стрільців деримуючо, бо не знають

вони з всякою певністю, чи лишуться в стрільцях, чи їх армія забере.

З плянів розвинення стрільців у висшу орґанізаційну одиницю і піднесення їх числа до 17.000 люда, як се Б. У. і З. У. Р. пропонували АОК, як звісно, нічо не вийшло; нічо не вийшло також з дальших пропозицій Б. У. і З. У. Р. до АОК. що-до покликання У. С. С. до етапної служби в закордонній Україні, та що-до утворення окремого куріння У. С. С. при армії Бем Ермоліого.

Тут в корпусі мали ми від гр. Лямезана на пів приреченя (в вересні, по нарокуванню рекрутів: werden wir zur Bildung des III. Bataillons näher tretten), що третий курінь в полку буде утворений (на се полк перед битвою під Семиківцями 1—5. IX. мав вистарчаюче число людей, поверх 1.700 мужа); обіцяв гр. Лямезан також, що команданта полку піднесе до VII. ранґи, бо се дійсно виглядає на оперетку і дуже прикро вражає, як команданти сотень у нас є в IX. р., команданти куріння в IX. р. і командант полку в IX. р.!

Відповідно до сих обітниць гр. Лямезана запропонували ми кур. отамана Ґорука до VIII. р. з тим, що корпус сам мав подати від себе полковника Коссака до VII. р., однак без якої небудь провини з боку стрільців гр. Лямезан раптом всі свої приречення цофнув і так з 3-го куріня як і з номінацій понад IX. р. нічо не вийшло.

Як крім сего мимо героїчної постави стрільців в боях під Соколовом, під Семиківцями (половина жовтня) і знова під Семиківцями (початок падолиста), які коштували нас поверх 500. люда страти, військові сфери про сі наші подвиги не згадали ні одним словом, та як стрільці під теперішною незвичайно заостреною дисціпліною в війську почали тяжше відчувати службу та підпадати карам, то серед старшин і мужви витворилася атмосфера тяжка, знова зі здвоєною силою розпочались інтриґи, бо кождий спихає вину сих дійсно маловідрадних відносин на своїх товаришів чи старшин.

На сю духову депресію в стрілецтві має безперечно значний вплив також непевність долі всіх нас і нашого народа по війні, та непевність, чи наші тяжкі жертви принесуть яку небудь користь Україні.

Не знаємо також, чи і з яким вислідом робилися заходи, що-до злуки буковинських українських добровольців з У. С. С. в одну військову одиницю.

Приватно довідуюся, що на орґанізаторів У. С. С. в Холмщині і Волині мають пійти оба п. п. Дідушки, с. Вітовський, ч. Саєвич і ст. дес. Гаврилко.

Уважаючи здобуттє для укр. орґанізацій позиції на Холмі і Волині за дуже важне, гадаю, що не лицює висилати на сі так важні пости самих студентів. Хочби вони у війні здобули деяке признаннє і степень, всеж буде їм бракувати життєвого досвіду, обєктивности, зрівноваження і сеї поваги, яку дає довша громадська і суспільна праця.

П. п. Дідушки зрештою є потрібні в полі і без огляду на се, як вони відносяться до мене, я форсуючи піднесеннє с. Дідушка до IX. р. та подаючи єго до найвисшого відзначення, — все віддавав єго військовому поведенню і заслугам моє всестороннє признаннє.

До тогож В. Дідушок і Д. Вітовський — се між старшиною фахові жовніри, яких брак в У. С. С. дуже дасться відчути.

Що до чет. Саєвича, то він ніколи служби не трактував серіо і не знаю, які дає ґаранції З. У. Р., що на новій позиції працювати буде кориснійше.

Коли ходить о стрільців в полі, то маємо тут під кождим оглядом поважних і працьовитих людей, які так на полі військової, як суспільної і політичної орґанізації на відобраних українських землях можуть бути пожиточні:

1) отаман Рожанковський Теодор, суд. радн. і посол,
2) сотник д-р Левицький Омелян, краєвий адвокат,
3) четар д-р Новаковський Михайло, кр. адвокат і с. посол,
4) хорунжий д-р Суховерський Осип, канд. адвок.,
5) підхорунжий д-р Сіяк Іван, канд. адв.

Крім першого, всі вони нефахові жовніри, отже їх брак У. С. С. менше відчує, а їх більше як однорічна орґанізаційна праця в У. С. С. якраз кваліфікує їх найкраще до подібної праці за бувш. кордоном.

Подаю під розвагу також власну особу на службу за кордоном, бо може якраз мій перехід до праці на тамтім терені перерве сіть інтриґ, снованих тут проти мене.

Вкінці уклінно прошу о ласкаве піддержуваннє живійшої виміни гадок між З. У. Р. а У. С. С в полі, бо від сего хіба найбільше зискає спільна справа.“

Постій 9. XII. 915.

З високим поважаннєм
Гриць Коссак в. р.
полковник У. С. С.

31. Загальна Українська Рада, з кінцем 1915. р.

Звідомлення секретаріяту про засідання з 11. грудня 1915. р.

Передусім полагоджено справу кураторії для фундації, основаної українськими виселенцями в Ґмінді, в цей спосіб, що кураторія має складатися з ініціятора сеї фундації д-ра Василя Маковського, з кождочасного голови Заг. Укр. Ради і кождочасного голови Укр. Боєвої Управи. Фундаційний капітал має бути зложений в „Дністрі“, а проценти від капіталу мають бути ужиті на підмоги інвалідів по Укр. Січових Стрільцях.

Голова д-р Кость Левицький предложив звіт з діяльности президії за час від останнього засідання Заг. Укр. Ради. Президія займалася в тім часі справами внутрішної політики, відбула конференцію з намісником ґен. Колярдом, на котрій обговорено ратункову акцію, справу українського шкільництва, справу принимання Українців до адміністраційної служби і язикового розпорядку. Що-до справ орґа-

нізаційних, президія прийшла до переконання, що в найблизшому часі треба перевести в краю орґанізацію повітових комітетів Заг. Укр. Ради.

В справі адміністрації окупованих українських країв робила президія заходи, щоби урядників української народности покликано туди до урядовання. Міністер судівництва повідомив, що до окупованих країв покликується судіїв і канцелярійних урядників Українців. Крім сего починила президія заходи в справі основання українських часописів на здобутих територіях, і так само близька здійснення є справа висилки вербункових офіцирів Укр. Січ. Стрільців в окуповані краї.

В церковних справах не одержала досі президія на свої пропамятні письма ніякої відповіди.

Переходячи до зносин з американською Україною, відчитав голова лист д-ра Семена Демидчука з обширним звітом про тамошні українські справи: Український Сойм, Український екзекутивний Комітет і Бюро інформаційне.

В справі увільнення наших людей, забраних Росіянами в полон, одержала президія у відповіди на свої заходи письмо від міністерства закордонних справ, в котрім повідомляється, що російське правительство готове виміняти наших закладників голова за голову за російських закладників в Австрії. В тім напрямі пороблено вже дальші доцільні кроки.

Вкінці подав голова до відома, що в найблизшому часі президія поробить заходи, щоби відбути ряд конференцій з визначними парляментаристами союзних держав про українську справу.

З черги секретар Володимир Темницький подав до відома Ради звіт про справи Укр. Січового Стрілецтва і про заходи президії в сій справі. Опісля принято до відома реферат проф. Боберського про діяльність секції для збереження і будови могил та памятників Укр. Січ. Стрільцям і жовнірам союзних армій на українських землях. На основі сего реферату вирішено приступити до заснування окремого товариства для удержання могил стрільців і во-

яків. Статут такого товариства поручено випрацювати згаданій секції.

Ярослав Весоловський реферував справу реемігїрації українських виселенців з Америки. На основі реферату порішено: 1. Приняти до відома предложення д-р Семена Демидчука що до наладнання реемігїраційних установ для Українців з Америки. 2. Скликати в найблизшому часі у Львові анкету, зложену з представників наших товариств фінансових, господарських, парцеляційних і емігїраційних та репрезентантів партійних управ, для докладного передискутовання і опрацьовання справи реемігїрації наших людей.

Опісля подав голова до відома Ради, що від Нового року 1916. має виходити в Будапешті тижневник в мадярській мові, присвячений українським справам, якого редактором стане угорський українець д-р Гіодор Стрипський.

В справі кредитів на відбудову і ратункову акцію для наших фінансових установ подав голова до відома пояснення про ужиття і призначення тих фондів.

32. Полковий приказ Гриця Коссака.

Полковий приказ ч. 87.

„Єго ц. і к. Високість полевий маршалок архикнязь Фридрих, начальний вожд армії, при нинішнім перегляді військ нашого корпусу звернули особлившу увагу на депутацію У. С. С., зложену з мене, з п. сотника Романа Дудинського, четаря Осипа Навроцького і вісьмох стрільців та зволили висказати своє найвисше признання управі полку, як також заявили і приказали мені передати признання і подяку всім У. С. С. за незвичайно хоробре поведеннє супроти ворога, висказуючи свій жаль, що не можуть бачити цілого так хороброго полку.

Переказуючи всім У. С. С. сі ласкаві слова найвисшого признання маю надію, що вони будуть для У. С. С. лише дальшою заохотою до взірцевого по-

ведення та випробованої хоробрости нашого У. С. Стрілецтва в тім велитнім змаганню за честь і побіду Австрії над сильним, відвічним ворогом і за волю України.

Приказ цей належить відчитати всім У. С. С. і вписати до книг курінних і сотенних приказів".

Видано в місці побуту, дня 12. грудня 1915, год. 5.35 по полудні.

Гриць Коссак в.р.
полковник У. С. С.

33. Угорські політики в нашій справі, 1915. р.

В часі світової війни був на Угорщині президентом міністрів граф Стефан Тісса, чоловік незвичайно спосібний, що тішився довірям цісаря Франц Йосифа та запанував був над цілим життям угорської нації. Я мав нагоду пізнати його близше підчас нарад австро-угорських делєґацій в Будапешті весною 1914. року, та опісля, коли Загальна Українська Рада постановила поширити політичну пропаґанду на Угорщину, — виїхала наша делєґація під моїм проводом в дні 14. грудня 1915. р. до Будапешту, щоби наші політичні домагання особисто предложити президентови міністрів графови Стефанови Тіссі та його поінформувати про становище українського народу у світовій війні і приєднати для нашої справи.

До цеї делєґації увійшли: посол д-р Льонгин Цегельський, висланець з великої України. п. Голицинський, Скоропис Йолтуховський як відпоручник Союза визволення України, д-р Лев Ганкевич і наш знакомий угорський українець д-р Гіодор Стрипський.

Граф Стефан Тісса приймив нас негайно та спираючись на знакомстві зі мною і рекомендації австрійського президента міністрів графа Карла Штірка — говорив з нами отверто і доволі приязно. Побачивши між нами висланця з великої України п. Голицинського він дуже радо хотів дізнатися від нього безпосередно про відносини на Україні, але до

цего не дійшло на жаль, бо п. Голицинський не знав мов: ані французької ані німецької ані угорської і тому цей цікавий момент нашої розмови мусів відпасти.

Відтак приступили ми до розмови на теми визначені. Зачали ми від справи полонених Українців, котрих приміщено в таборах на Угорщині. Цеї справи не знав граф Тісса та вислухавши про нашу пропаґанду між Українцями, полоненими в Австрії і Німеччині, висказав свій сумнів, чи те дасться погодити з постановами міжнародного права, а по поясненні, що це діється за згодою тих Українців, він погодився з тим домаганням, щоби таку пропаґанду вести також в угорських таборах.

По цім піднесли ми справу потреби видавання українського часопису на Угорщині, щоби там прояснити українське питання, якого не розуміли тоді не тільки Мадяре, але також угорські Русини, що належуть до Українців. Граф Тісса вислухав також д-ра Стрипського та негайно згодився дати нам дозвіл на видавання такого часопису, що мав виходити в угорськім язиці під назвою „Ukránia“, щоби міг мати лекший доступ до угорського громадянства.

Вкінці розвелась між нами широка розмова про українську справу взагалі. Граф Тісса признав нам, що він сам особисто і як королівсько-угорський президент міністрів прихильно відноситься до національно-політичних змагань української нації, бо Мадяре вміють відчувати визвольні змагання інших народів. Він сказав нам далі, що австрійська монархія занедбувала досі українську справу, а в часі цеї війни показалося, що вона має значіння для розвою монархії і тому є в інтересі Австрії: як найскорше наладнати спір між Поляками і Українцями в Галичині, так щоби у східній Ґаличині Українці прийшли до влади, бо Поляки мають свій край на заході, — як також висказав свою думку, що у Львові повинна Австрія заснувати український університет, щоби тим чином створити культурний осередок, до котрого ґравітувавби український рух. Далі підчерку-

вав він велике значіння українського питання й для союзних держав, та вказав на три світи політичні: Австрію, Угорщину і Україну, що повинніби з собою зійтися і порозумітися.

Відносно Підкарпатської Руси, він застерігся, що це є справа угорської держави.

При цій нагоді ми вручили гр. Стефанови Тіссі наші пропамятні письма, та він заявив охоту близше обізнатися з українським питанням. А ґраф Юлій Андрасі, політичний противник Стефана Тісси, умістив був тоді у віденській „Neue Freie Presse“ статтю „про польське питання“, в котрій висказався за цим, щоби Польща творила з Галичиною одноцільне тіло.

На отсе важне питання про будуче правно-державне уладження земель, до котрих претендували проповідники великої Польщі, зладив Дмитро Донцов відповідь п. з. Gross-Polen und die Zentralmächte (Berlin, 1915. Verlag Carl Kroll).

У Відні перебував в часі світової війни угорський маґнат Николай Семере, котрий живо інтересувався питанням українським та наша репрезентація доставляла йому матеріяли, котрі він власним коштом перекладав на угорську мову і поширював між угорськими політиками, пропаґуючи зі свого боку думку федерації Угорщини з Україною. Він подарував був в 1915. році добірного коня командантови українського леґіону з побажанням здобуття вільної України.

Николай Семере підняв був перші заходи для познакомлення угорського світа політичного з українською справою.

34. Президія З. У. Р. у нового міністра внутрішних справ.

В дні 15. грудня 1915. р. новий міністер внутрішних справ кн. Гогенльоге приняв президію Загальної Української Ради на вступній конференції, що

мала за ціль: навязати зносини між новим міністром і репрезентацією українського народу.

Конференція, в якій взяли участь: д-р Кость Левицький, д-р Евген Олесницький, Василько, Ярослав

Члени Президії Загальної Української Ради у Відні: Ярослав Весоловський, Володимир Темницький, д-р Кость Левицький, Маріян Меленевський, Николай Василько.

Весоловський і Волод. Темницький, розпочалася цим, що президія З. У. Р. представила новому міністрови становище і змагання українського народу в сучас-

ній війні та предложила йому відносні домагання. Кн. Гогенльоге, добрий знавець української справи, зазначив, що українські змагання йому відомі та що він на своїм становищі старати меться, щоб український нарід заняв в австрійській державі місце, яке йому з огляду на його національні права та його значіння для держави і його становище у воєнному часі належиться. Новий міністер прирік докладно розглянути наші домагання та в найблизшому часі приступити до їх здійснювання.

З конференції з новим міністром внутрішних справ винесла президія З. У. Р. як найкориснійше враження.

35. Референт У. С. С. при команді корпусу Гофмана ч. 24. про листи страт У. С. С.

До Високої Загальної Української Ради у Відні.

Місце постою, дня 8. січня 1916.

На письмо З. У. Р. з 31. XII. 1915. р.

„Письмо з 31. грудня 1915. р. подав я сейчас до відома кмді Зап. Сот. У. С. С. і кмді І. п. У. С. С. з горячою просьбою скоро виповнити оправдане жаданнє суспільности. Надто кмді З. С. У. С. С. поручив я увійти сейчас в зносини з поодинокими устатованими відділами — в ціли точного доповнення листи страт“.

З високим поважаннєм
Галущинський в. р.

Запасний Курінь
Ц. к. І. полку українських Січових Стрільців.
Ad Ч. Е. 27.

До Світлої Президії Загальної Української Ради
у Відні.

Постій, дня 12. січня 1916.

„У відповідь на цінне письмо з 31. грудня 1915. р. в справі оголошування втрат в рядах У. С. С. доношу що слідує:

Управа Запасного Куріня У. С. С. все стояла на сім становиску, що періодичне оголошуваннє втрат полку У. С. С. в наших часописях є з многих причин конечно потрібне. Виходячи отже з того заложення, згадана управа постійно зверталася до Команд У. С. С. в полі, зразу до обох курінів, а відтак до управи полку, — з домаганнєм, щоби они кождої декади присилали до Зап. Куріня виказа втрат. З тих виказів малося виготовляти що місяця листи, які управа Зап. Кур. має обовязково висилати до обох воєнних міністерств, а разом з тим і до редакцій українських часописів. Одначе Кмди У. С. С. в полі довго не сповняли домагань Зап. Кур. Тоді управа Зап. Кур. звернулася службово до Корпусної кмди П. М. П. Гофмана з прошеннєм, щоби она вплинула на стрілецькі кмди в полі і дійсно в маю 1915. вийшов приказ корп. кмди до обох курінів, щоби виготовляли листи втрат в трех паріях та присилали до Зап. Куріня. Від того часу почали появлятися такі листи, але тільки першого Куріня. Другий Кур. У. С. С. прислав досі раз тільки за два місяці (червень, липень 1915.), але ані попередних, ані пізнійших точних втрат управа II-го куріня досі не вислала. Ба і I-ий курінь перестав присилати листи втрат від трех місяців так, що управа Зап. Кур. і досі не знає точних втрат У. С. С. в часі семиковецьких боїв з початком падолиста 1915. та не в силі давати відповідей на численні запити з кругів нашої суспільности.

Дотично оголошування листи втрат в часописях маю честь повідомити, що управа Зап. Кур. в короткім часі зарядить висланнє двох перших лист втрат до наших редакцій в цїли оголошення. Листи сі обнимають час від початку війни по конець червня 1915, одначе они не повні ізза браку матеріялу другого куріня. Після того буде оголошуватися доповнення сих двох лист в міру того, як кмди У. С. С. в полі надсилати-муть матеріяли. Зокрема просить упр. Зап. Кур. Світлу Президію вплинути на нашого полевого курата в полі, щоби точно списав метрики смерти

полеглих і померших У. С. С. в полі, бо досі не надіслано сюда ні одної метрики, підчас коли чужі шпиталі, навіть полеві з фронту прислали всі метрики смерти. Мої особисті прошення і домагання в тім напрямі досі не принесли жадного успіху, а звертатися службово до військових команд в сій справі є для кмди Запасного Куріня серед звісних внутрішних відносин в стрілецтві річею дуже немилою".
Др. Н. Гірняк в. р. Отаман Запасного Куріня У. С. С.

Ц. К. Українські Січові Стрільці. полк ч. 1.
Ч. 73/16.

До Високоповажаної Загальної Української Ради
у Відні.

„Відповідно до закомунікованої підписаній Команді ухвали З. У. Р. з 11. XII. 1915. що-до оголошування наших лист втрат, — повідомляємо що обовязок ведення лист втрат в полі має: а) полевий курат, б) полкова канцелярія.

Ся послідна кожду листу втрат виготовлює 5. кратно і відсилає до приналежних властей і до нашого запасного куріня.

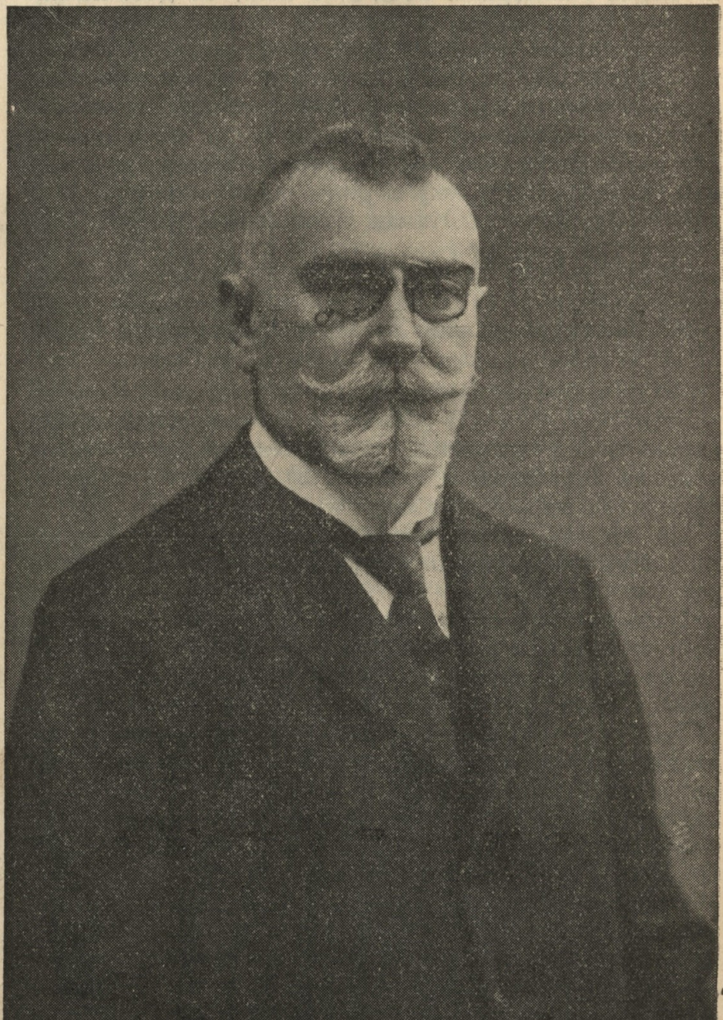
Запасний Курінь обовязаний відтак сі листи оголошувати у всіх укр. часописях, бо канцелярія в поли не має на се часу та мусить числитися з цензурними і почтовими трудностями.

Виїмково на хвальне письмо зарядилисьмо поновне зладженнє листи втрат від 25. VI. 915. (давнійші акта всі в кадрі) і перешлемо її Впов. З. У. Р."

Постій, дня 16. I. 1916. Др. М. Новаковський в. р. полк. писар. Гриць Коссак в. р. полковник М. П.

36. Український нарід у світовій війні.

При кінці 1915 р. написав я короткий огляд подій і політичних розважувань в тому воєнному часі та подав до нашої преси. Та цього часу уважаю за доцільне навести той огляд, щоб вірно передати наші почування і змагання в тамтому часі.

д-р Кость Левицький

„У сій воєнній порі переживає український нарід важку пробу пожертвовання в імя красшої будучности. Його земля і весь добуток, його кров і життя станули заборолом проти хижих зусиль ворога. Війна не знає розбору і в своїм розгоні торощить все, що стріне на шляху. Конечні наслідки війни мусіли впасти й на наш нарід, котрий на східнім краю держави станув супроти свого відвічного ворога, щоби визволяти Україну і боронити держави.

На страшнім видовищи воєннім розбився наш нарід у три шляхи: одні пішли в боєві ряди, щоб оружєм добувати побіду над ворогом; другі осталися дома, щоби берегти батьківщини, — третих загнала доля поза межі рідного краю в далекі табори утікачів виселенців, аби там вижидати в тяжкій журбі кінця великої війни світової.

Коли ворог запустив свої кіхті в наші области: галицьку і буковинську, намагаючись винищити українські національні орґанізації, тоді наша парляментарна репрезентація і значна частина наших передових людей мусіли згуртуватися в столиці держави — у Відні, щоби звідсі заступати інтереси українського народу. Було се ділом національної конечности, щоби перед світом піднимати українську справу. Інакше не могло бути і це розуміє українська суспільність.

Українська орґанізація у Відні працювала протягом півторарічного воєнного часу, серед незвичайно тяжких обставин, над осягненням політичної мети українського народу.

За почином українського клюбу парляментарного засновано у Відні самостійний допомоговий Комітет для помочі українським воєнним виселенцям; президія української парляментарної репрезентації робила успішні заходи для оборони невинно посуджених Українців; поставлено наші часописи в мовах українській і німецькій та розкинено цілий ряд розвідок у всіляких мовах, що прояснили українське питання перед широким світом; впроваджено в життя Українську Культурну Раду для піддержання нашого шкільництва; наше краєве товариство „Сіль-

ський Господар“ висказувало конечну потребу і способи ратункової акції господарської в краю; наша парляментарна репрезентація в найтяжших хвилях не залишила заходів, щоби витворити основи до самостійного розвою українського народу, та в цім часі сполучено всі українські партії з Галичини і Буковини в Загальній Українській Раді, до котрої приступили також відпоручники Союза визволення України — з російської України, — проголошуючи її репрезентацією всего українського народу на час війни аж до повороту правильних відносин на українських землях.

Воєнний час ще не скінчився, але всеж таки належить вже тепер вказати на помічені висновки з отсеї великої пори, яку переживаємо.

На самім початку війни вибився наш український вояк відразу як хоробрий жовнір, що своєю видержимістю і відвагою та зрозумінням справи добув собі найвисше признання, геройським ділом розбив затії, ширені против українського народу. Та вершком ідейних зусиль нашого народу і непохитної вірности для своєї держави являється наш український леґіон січових стрільців, що в тяжких хвилях без застереження, в чистім патріотичнім почуванню зложив визначну прислугу австрійській армії і державі.

Це політичне розуміння великої хвилі найшло своє оправдання у споді, в масах українського народу на галицькій і буковинській области. Ані війна з її страшними наслідками, ані російська кормига, ані визови руссофільських злорадних гієн, — з їх цареславіями, православіями і панслявізмами не зломили основи українських мас народних, а коли в сій огневій пробі на той бік відпали нікчемні струпи, то сим очистився наш корінь народний з небезпечної зарази, — і тепер чейже всім ясно стане, що нікому не вільно гратись руссофільською отруєю, бо відступництво національне і зрада держави не є переконанням, а злочином.

Силою національної свідомости та глибоко відчу-

того привязання до монархії конституційної перебули наші народні маси тяжкі часи російського наїзду, а коли побідні союзні армії проганяли російського ворога з нашої землі, той відроджений нарід хліборобський, що найбільше витерпів від загального нещастя і понесених втрат, не підніс проклону важкого нарікання, але у благородній вирозумілости висказав перше своє слово радости, що відвічного ворога прогнано з нашої рідної землі.

У цій світовій війні ми навчились шанувати нашу батьківщину, наш рідний край. У нашім скитальстві ми пізнавали інші краї, але нашої землі з її підсонням, лугами і золотоколосими нивами ми там не бачили, хоч бачили більше добробуту ніж у нас дома. Звідсі для нас товчок: подбати про себе, щоби розумною працею зі скарбів природи, що криються в нашій рідній землі, добути справдішного добра для себе самих, для свого народу. Тоді наш рідний край стане для нас ще дорожший, а для держави вартнійший, за чим піднесеться й наше значіння і сила.

Коли наші східні области австрійської монархії мусіли принести тяжкі жертви у війні, стаючи конечним валом охоронним для цілої держави, то є ділом самозрозумілої вдяки цілої монархії австрійсько-угорської облекшити важке горе нашому навіщеному населенню, звертаючи йому понесені втрати та привертаючи нашу країну господарською відбудовою до нового життя і добробуту. Сього вижидає український нарід в імя справедливости від керманичів держави і від народів монархії Габсбурґів.

Світова війна навчила нас високо цінити ідею австрійської держави, що в цім лютім времені станула захистом своїх народів супроти змагань відвічного ворога свободи і волі національної. В цій монархії найшов український нарід у сій великій пригоді свій захист і охорону, та й отся історична подія мусить затіснити звязи українського народу з державою австрійською. Можемо виступати проти сього або іншого правління, що не розуміє або не сповняє свого завдання, але Австрії мусимо держатись,

бо тут наша головна підстава єствовання і самостійного розвою національного, культурного і господарського. Від австрійської монархії надіється український нарід здійснення своєї національної волі, вижидаючи поперед всего в межах сеї держави національної самоуправи на своїх областях“.

ДОДАТОК

Голос української Волині.

До
Загальної Української Ради на руки Високоповажаних Панів д-ра Костя Левицького і Миколи Василька.

Земля Волинська по довгій розлуці здоровить землю Галицьку з Буковинською і Закарпатською, ділить з нею сьогорічну воєнну просфору і шле їй з мурів старинної столиці щирий, з глибини серця походячий привіт.

При нинішнім святі Різдва Христового бажаємо Вам, Дорогорідні Браття, щоби всі Ваші труди принесли богатий, стократний плід.

Через два покоління працюєте Ви тяжко над нашим відродженням, над здобуттям нам загарбаних прав горожанських поміж культурними народами. Нам, в темноті тюремній отворили Ви очи і показували утрачений рай. Ми чули про Ваші здобутки на полі просвітнім, культурнім і економічнім, чули ми також про Ваші щирі заходи около заснування українського університету у Львові. Те все робили Ви не тільки для себе...

Дякуємо Вам сердечно, Дорогі Земляки, за всю дотеперішну роботу на полі культурних придбань і просимо Вас о дальшу поміч.

Всі ті здобутки, ті основи правного життя національного, наповнювали нашу душу щастям, витискали слези радости, що ось великий український нарід хоч і позбавлений майже всіх прав національних, при своїй власній мові, при старій літературі, з стародавними традиціями високої своєрідної куль-

тури та історичної окремішности не потоне так легко в російському морі, коли мала його частина в державі справедливих законів готовить йому кращу будучність,

Поздоровляємо Вас, Браття, при наступаючім празнику і надіємося, що війна теперішна принесе нам волю на новий національно-культурний розвій. Надіятись можуть того особливо й землі українські, які находяться по стороні осередних держав, котрі признавали і будуть признавати ті права за нами. А по тій стороні саме находиться вже більша частина колишної нашої держави короля Данила та Василька. Їх слідами нерозлучної братської любови бажаємо і ми йти враз з Вами певні того, що під Вашим умілим проводом добудемо Боже і людське право життя своїм життям на споконвічній прадідній землі, — на землі галицько-волинської держави.

Отсеж зруйновані і здесятковані, з закровавленим серцем, серед развалин і пожарищ, стоїмо ми представники православної і римо-католицької міліонової маси народної при Вашім боці, Дорогі Браття, і кличемо на весь світ: Ще не вмерла Україна!

Та ще сердечно просимо Вас, Високодостойних Мужів Галичини, приняти братерську участь в недолі українського населення, а також ужити свойого поважного впливу у відповідних кругах, щоб не оставити нас як овець без пастиря, розшарпаних і здратованих Українців Волиня".

Володимир Волинський, 19-го грудня 1915. р.

За Українську Народну Орґанізацію:

(наступає кількадесять власноручних підписів найповажнійших українських міщан і міщанок православної і римо-католицької віри).

*

Іменем підписаної під сею грамотою „Української Народної Орґанізації" станула депутація перед ц. і к.

окружним командантом полковником Домбровецьким та висказувала йому бажання українського населення на шкільнім та церковнім полі. Мешканці міста просять о заснования української народної школи і української ґімназії у Володимирі Волинськім та о учителів-Українців з Галичини. Населення вижидає нетерпеливо управильнення церковних відносин та просить о гр.-прав. духовника Українця з Буковини або о гр-кат. з Галичини. —

Третий Чин
у Кристинополи
св. Василія Вел.

ПОМІЧЕНІ ПОХИБКИ ПЕЧАТНІ:

На стороні 209, в другім відступі — замісць слів „Українського Слава“ має бути „Українського Слова“.

На стороні 210, в пятім відступі — замісць слів „Воєнна Ycrainica“ має бути „Воєнна Ucrainica“.

ЗМІСТ ПЕРШОЇ ЧАСТИ.

Сторона

Вступні уваги . 5
На новий шлях . 7

ПЕРШИЙ ПЕРІОД.

З ПОЧАТКУ ВІЙНИ ДО КІНЦЯ РОКУ 1914.

1. Чого ми сподівалися з війни 10
2. Головна Українська Рада у Львові 1914. р. 13
3. За волю України 15
4. Почин орґанізації українського леґіону, 1914. р. 17
5. Леґенда про руську зраду 23
6. Мої заходи в Берліні 27
7. Останне засідання Головної Укр. Ради у Львові, 1914. р. 30
8. Союз бизволення України 33
9. Перша відозва Союза визволення України 34
10. Українські Січові Стрільці в Стриї 36
11. Головна Українська Рада у Львові (огляд) 38
12. Наступ російських військ на Галичину, 1914. р. 40
13. Наші національні орґанізації у Відні 44
14. Допомогова акція Австрії 49
15. Авдієнція української депутації у російського ґубернатора у Львові 54
16. Проповідь митрополита Шептицького 56
17. Під московським караулом 58
18. Протести української репрезентації у Відні 61
19. Українські Січові Стрільці на Угорськім Закарпатті . . 66
20. Головна Українська Рада у Відні 70
21. Талєргофи . 73
22. Відручне письмо цісаря до президента міністрів 80
23. Звіт Начальної Команди австрійської армії 81
24. Українські делеґати в Софії і Царгороді 84
25. Українське жіноцтво для жовнірів Українців 87
26. Перше відзначення Січових Стрільців 88
27. Нарада українських парляментаристів у Відні 89
28. Резолюції Українського конґресу у Філядельфії 96
29. Українська академічна молодь 98
30. Український цензурний відділ у Відні 101
31. Лист з Бразилії 104

Сторона

ДРУГИЙ ПЕРІОД.

ОРҐАНІЗАЦІЯ І ПРОПАҐАНДА В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1915. Р.

1. З початком 1915. р. 107
2. Народна Канцелярія у Відні 109
3. Українські школи у Відні 110
4. Сільський Господар у Відні 113
5. Українська Культурна Рада у Відні 116
6 Нові міністри в Австро-Угорщині 117
7. Заприсяження доповняючої сотні У. С. С. у Відні . . . 118
8. Переписка з Америки 121
9. З діяльности Товариства „Просвіта“ у Відні 124
10. Кооперативний курс у Відні 125
11. Депутація духовенства у графа Штірка 127
12. Вісти з рідного краю 130
13. Конференції в Берліні 131
14. В головній воєнній кватирі 132
15. Маківка . 138
16. Ратункова акція для населення Галичини 141
17. Справа відбудови знищених країв 144
18. Галицькі адміністраційні проблєми 146
19. Загальна Українська Рада у Відні 151
20. Програмова декларація 156
21. Про перебудову Боєвої Управи 158
22. Протест Олекси Назарієва і тов. 162
23. Нагле внесення д ра Степана Барана 163
24. Відозва Загальної Української Ради 167
25. Відповідь до Америки 175
26. Українські Січові Стрільці. Запасна Сотня 177
27. Шевченківське свято в Ґмінді, 1915 р. 182
28. Воєнна цензура супроти нашої преси у Відні, 1915. р. 185
29. Заходи Загальної Української Ради в ділових міністерствах, 1915. р. 189
30. Союз визволення України в р. 1915. 192
31. Переслідування галицьких Українців російськими властями, 1914—1915. р. 194

ТРЕТИЙ ПЕРІОД.

ПОБІДА ОСЕРЕДНИХ ДЕРЖАВ І ДАЛЬШІ ПОДІЇ В 1915. Р.

1. Відозва Комітету Українців міста Львова і привіт побідникам . 201
2. Письмо Українського Комітету у Львові з 7. липня 1915. р. до Загальної Української Ради у Відні 205
3. В освобдженім Львові, 1915 р. 207
4. Збірна Станиця Українських Січових Стрільців у Львові 210
5. Наступник престола між Укр. Січовими Стрільцями . . 212

Сторона

6. Ґенерал Колярд намісником Галичини, 1915 р. 214
7. Наші зносини з намісником ґен. Колярдом і його діяльність, 1915. р. 216
8. Пропамятне письмо Загальної Української Ради до центральних держав про вирішення українського питання відносно здобутих територій Росії 218
9. Створення першого полку Українських Січових Стрільців 220
10. З Товариства „Просвіта“ у Львові 221
11. З діяльности Загальної Української Ради у Відні, в місяцях серпні і вересні 1915. р. 221
12. З табору полонених Українців 224
13. Президент міністрів граф Штірк супроти наших домагань, 1915. р. 225
14. Конференція президії Загальної Української Ради з міністром заграничних справ бар. Буряном (21. серп. 1915. р.) 228
15. Орґанізація земель, здобутих від Росії, 1915. р. . . . 230
16. Дальші наради „Загальної Української Ради“ у Відні, 1915. 232
17. Українська дебата в російській Думі, 1915. р. . 234
18. Відновлення діяльности Народного Комітету, начальної управи національно-демократичної (народної) партії 1915. 236
19. Протести американських Українців проти посягань на Східну Галичину 238
20. Український Сойм в Америці 239
21. З нагоди річниці вимаршу У. С. С. 244
22. Становище Загальної Української Ради у Відні супроти грядучих подій 245
23. Справа шкільництва на північнңх українських землях . 250
24. Австро-угорська військова управа в занятих областях російської України 254
25. Стрілецтво до Загальної Української Ради 256
26. Загальна Українська Рада у Відні Українським Січовим Стрільцям 257
27. Пропамятне письмо Загальної Української Ради про заснования українського університету у Львові, 1915. р. 259
28. Українські Січові Стрільці пишуть з постою . 263
29. Реконструкція австрійського кабінету, з кінцем 1915. р. 264
30. Ц. К. Українські Січові Стрільці. Полк ч. 1. до Загальної Української Ради у Віднi 266
31. Загальна Українська Рада, з кінцем 1915. р. 268
32. Полковий приказ Гриця Коссака 270
33. Угорські політики в нашій справі, 1915. р. . . . 271
34. Президія З. У. Р. у нового міністра внутрішних справ 273
35. Референт У. С. С. при команді корпусу Гофмана ч. 24. про листи страт У. С. С. 275
36. Український нарід у світовій війні 277

ДОДАТОК.

Голос української Волині 283